

વાસ્કો દ ગામાથી
જૂનો પ્રવાસી

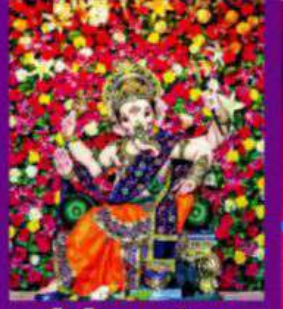
કચ્છના શિક્ષકોની
શિક્ષણની અવનવી રીત

સોશિયલ મીડિયા
સ્ત્રીઓનું આવકનું માધ્યમ

૦૫ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૨૦

abhiyaanmagazine.com રૂ ૨૫-૦૦

અભિયાન

કોરોના સંકટ
વચ્ચે મુંઝવણના
ગણેશોત્સવ

સરેરાશ સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં વધુ જીવે છે, કારણ શું?

• પંડિત જસરાજ : ઈશ્વરની અનુભૂતિના સ્વરનો વિરામ

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

Since 1929

®
પાંચતારા

— અને —

®
ફાઈવંસ્ટાર

ફરાળ વડે જ વ્રત ફળે

સાબુદાણા કાર્બોહાઈડ્રેટ,
પોટેશિયમ અને શક્તિનો
વિપુલ સ્ત્રોત છે.

ખૂબ સરળતાથી પચે છે.

તેમાં કેલેરી
ઓછી હોવાથી હળવા
નાસ્તા તરીકે ઉપયોગી છે.

શરીરમાં ઠંડક આપે છે,
નાના બાળકો તથા
વૃદ્ધો માટે શક્તિવર્ધક છે.

સાબુદાણા વડા

500 g

200 g

સાબુદાણામાંથી બનતી વાનગીઓ
ખીચડી, વડા, પેટીસ, ખીર, રાબ, વેફર, ચકરી
તથા અન્ય વાનગીઓ

અમારી અન્ય ફરાળી શ્રેણી ★ મોરૈયો ★ રાજગરાનો લોટ ★ શિંગોડાનો લોટ ★ સીંધવ પાવડર ★ મખાણા

ઉપવાસમાં આધાર, સ્વાદમાં અપરંપાર...

૧૦૦% શુદ્ધ
ફરાળી ગોટા
ઇન્સ્ટન્ટ મિક્સ

Ready
to
Cook

હિલ માંગે મોર !

Mfg. by: SHRI HARI MASALA,
Halol, Gujarat, INDIA.

100% VEG.

CUSTOMER CARE : 94092 00015

૧૨ બેઠાં ઓનલાઇન શોપીંગ કરો, વેબ સાઇટ દ્વારા.... www.shriharimasala.com

તમારા માટે, તમારી સાથે, સતત...

અભિયાન

૦૫ સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૦

વર્ષ: ૩૬ અંક: ૧૨ સળંગ અંક: ૧૭૯૫

પથદર્શક: સ્વ. ભૂપત વડોદરિયા

તંત્રી : તરુણ દલાણી

(પીઆરબી એક્ટ હેઠળ સમાચાર સંપાદન માટે જવાબદાર)

કોપી એડિટર : હેતલ ભટ્ટ

મુંબઈ : લલિતા સુમન

અમદાવાદ : નરેશ મકવાણા, હેતલ રાવ

ભુજ : સુચિતા બોઘાણી કનર

ક્રિએટિવ ડાયરેક્ટર : મૌનિક ચાવડા

રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ : સમભાવ હાઉસ,
ચીફ જસ્ટિસ બંગલોની સામે, બોડકદેવ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૫

ફોન : ૨૬૮૭ ૩૯૧૪, ૨૬૮૭ ૩૯૧૬, ૨૬૮૭ ૩૯૧૭

ફેક્સ : ૨૬૮૭ ૩૯૨૨

મુંબઈ કાર્યાલય : સમભાવ મીડિયા લિમિટેડ,
૭૧૪, એ વિંગ, કિસ્ટલ પ્લાઝા, ઇનફિનિટી મોલ સામે,
બ્યુ લીંક રોડ, અંધેરી (વેસ્ટ) મુંબઈ-૪૦૦૦૫૩

વાચકોના પ્રતિભાવ :
abhiyaan@sambhaav.com

વેબસાઈટ :
www.abhiyaanmagazine.com

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૧૨૭૫/-
Foreign Subscription : Rs. 6375 (Air Mail)
અભિયાનનો દરેક અંક પોસ્ટમાં ઇસ્યુ તારીખ
પ્રમાણે મોકલવામાં આવે છે.

સર્ક્યુલેશન :

૦૭૯ ૨૬૮૭૩૯૧૪-૧૫-૧૬, ૦૨૨ ૨૬૭૯૭૬૯
circulation@sambhaav.com

Marketing

Mumbai : Ph. : 022-67995316

Ahmedabad : Ph : 079-2687 3914/16/17

Delhi : Ph : 011 - 2371 8171

marketing@sambhaav.com

મુદ્રક અને પ્રકાશક વિજય પરીખે
સમભાવ મીડિયા લિમિટેડ વતી હાઇસ્કેન પ્રા.લિ.,
હાઇસ્કેન એસ્ટેટ, સરખેજ-બાવળા હાઇવે, ચાંગોદર,
અમદાવાદ-૩૮૨ ૨૧૩, ખાતે છાપ્પું અને અભિયાન હાઉસ,
૪ એ/બી, ગવર્નમેન્ટ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એસ્ટેટ, ચારકોપ,
કાંદિવલી (વેસ્ટ), મુંબઈ - ૬૭ ખાતેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

સમભાવ ગ્રૂપ

અનુક્રમ

૧૭

સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં વધુ જીવે છે,
કારણ શું?

માનવજાતિ હોય કે પછી અન્ય
પ્રાણીઓ હોય. સ્ત્રીના શરીરમાં ભૂણનો
વિકાસ થાય અને બાળક માતાનું દૂધ
પીએ તે જરૂરી હોય છે. જો આંતરિક નાની-મોટી ઈજાઓને કારણે,
સ્ત્રીઓનું શરીર સચોટ રિપેર થયા વગર ક્ષીણ થઈ જાય તો તે તંદુરસ્ત
બચ્ચાને જન્મ આપી ન શકે, પરંતુ માદાના શરીરમાં કોપો જલ્દીથી
સાજાસારા થઈ જાય છે, જે એને લાંબું જીવન બક્ષે છે.

૨૫ પંડિત જસરાજ : ઈશ્વરની
અનુભૂતિના સ્વરનો વિરામ

૨૮ ગણેશોત્સવમાં કોરોનાનું
સંકટ, પણ પૂજા અખંડ

૩૧ કચ્છના શિક્ષકો આપે છે
અવનવી રીતે શિક્ષણ

૧૩ અમેરિકાની ચૂંટણી : ઉપપ્રમુખ
પદ માટે જમેલી રસાકસી

૩૩ પાન લીલું અને
તેર ગુણ!

ફેમિલી બોન

૩૮ સોશિયલ મીડિયા બની રહ્યું છે
મહિલાઓ માટે આવકનું માધ્યમ

નિયમિત કોલમ

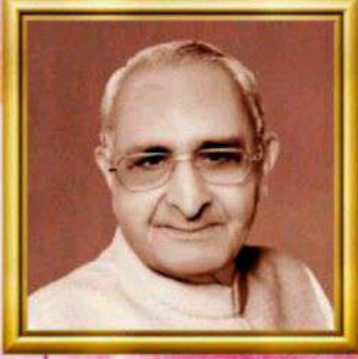
૦૫ પંચામૃત

૦૭ રાજ-કાજ

૩૬ લાફ્ટર વાઇરસ

૪૧ નવી ક્ષિતિજ

૪૩ લઘુ-નવલ

શક્તિ હોય છે, પણ નિર્ભય ખૂટતો હોય છે

દરેક માણસની જિંદગી એક નાનકડું કુરુક્ષેત્ર છે. આ નાનકડા સંગ્રામમાં તે જીતે, સજા બને, સુખસમૃદ્ધિ પામે તો પણ છેવટે તેની કિંમત મર્યાદિત છે. વ્યક્તિગત જિંદગીના નાનકડા રણસંગ્રામમાં જીત કે હારની બહુ મોટી કિંમત નથી. તેથી ઘણા મહાપુરુષોએ પોતપોતાના શબ્દોમાં એવું કહ્યું છે કે લડવાની મારા કોઈક મોટા સંગ્રામમાં જ છે. આવા મોટા સંગ્રામમાં જીતની પણ મોટી કિંમત છે અને તેમાં પરાજય મળે તો તે પરાજયની પણ કંઈક કિંમત છે.

જે માત્ર પોતાના સુખને ચાહે છે તે બહુ થોડું જ ચાહે છે અને તેમાં લાંબી બરકત હોતી નથી, પણ જે જિંદગીને ચાહે છે તે ઘણુબધું ચાહે છે અને તેમાં પૂરતો રસકસ છે. તમે જ્યારે કશું પણ બરેબર ચાહો છો ત્યારે તેનો સંપૂર્ણ સ્વીકાર કરો છો. તેની બધી અચ્છાઈ અને બૂરાઈનો સ્વીકાર કરવો જ પડે છે. ફિલસૂફ માર્કસ ઓરેલીઅસ કહે છે, ‘હંમેશાં સમગ્ર વિશ્વનો એક જીવંત તંત્ર તરીકે જ ખ્યાલ કરો. વિશ્વ સમગ્રનો એક દેહ અને એક આત્મા છે, સમગ્ર તંત્રનો એક જ ધબકાર છે અને આપણે બધા તો દરેક બનાવમાં એક નાનકડા અંશરૂપ જ છીએ. સમગ્ર જિંદગીના વચ્ચેની અટપટી ભાત અને ગૂંથણીનો વિચાર કરો.’

પરિવર્તનના ચક્રથી કશું જ મુક્ત નથી. પરિવર્તનની પ્રક્રિયામાં સામેલ હોવું તે અનિષ્ટ પણ નથી. વસંતઋતુનાં ફૂલ અને ફળની જેમ દરેક ઘટના સ્વાભાવિક અને અપેક્ષિત જ છે. બીમારી, મૃત્યુ, અપકીર્તિ, આંટીઘૂંટી અને બીજી જે અનેક બાબતો અજ્ઞાન માનવીઓને પરેશાન કરે છે તે બધી જ પરિવર્તનના કમળો એક ભાગ છે. આ બધાં પરિવર્તનો છૂટા-છવાયા બનાવોની વણગાર નથી, પણ એક સળંગ સરઘસ છે. આજે જે કંઈ બને છે તે ગઈ કાલના એક ફળનું બીજ છે અને આ બીજ આવતી કાલના ફળની જન્મે છે. એક બીજની આગળ અને પાછળ એક ફળ છે. એક સળંગ સાંકળનો આ અંશ છે. ઓરેલીઅસ કહે છે, “જ્યારે પણ હૃદયમાં કડવાશ પેદા કરનાર કશુંક બને ત્યારે સમજવું કે આ ‘દુર્ભાગ્ય’ હોય તો તેને ગૌરવપૂર્વક સહન કરવું એ ‘સદ્ભાગ્ય’ છે.”

જે ફૂલ પ્રભાતે ખીલે છે, જે પંખી પ્રભાતે આકાશની યાત્રા કરવા નીકળી પડે છે, જે પ્રાણી વહેલી સવારે ચાલીને નીકળે છે, તે બધા પ્રફુલ્લિત - ફુદરતના નિઃસ્વાર્થી કામદારો જ છે. એક સુસંગત વિશ્વવ્યવસ્થાનો એ સભ્યો છે. આ બધા ‘આનંદ’ના ભિખારીઓ નથી, ‘ધનસંચય’ના કંજૂસો નથી. માત્ર એક માનવી જ સમગ્ર વ્યવસ્થાની બહાર નીકળીને પોતાનો અલગ ચોકો જમાવવાની ખટપટમાં દુઃખી થયા કરે છે. એ ત્યારે તેમાંથી મુક્ત બની શકે જો એ નક્કી કરે કે, ‘હું માણસ છું તો પ્રફુલ્લિત પંથે ચાલતો રહીશ. છેલ્લી ઘડી સુધી હું મારું કાર્ય કરીશ. જે હવાએ મને હરરોજ શ્વાસ પૂરો પાડ્યો તેને મારો છેલ્લો શ્વાસ પાછો સોંપીશ. જે ધરતીએ મને પોષણ આપ્યું, હું તેની ગોદમાં પાછો ફરીશ.’

કોઈવાર આપણને લાગે કે સગાંસંબંધી, ઓળખીતાઓ - પાળખીતાઓ કોઈ આપણને સહકાર આપતા નથી ત્યારે વિચારવા જેવું એ છે કે માણસ માટે પોતાની જાત સાથે કામ પાડવું કે પોતાની જાત પાસેથી કામ લેવાનું પણ કેટલું મુશ્કેલ હોય છે? આપણી અંદર ઘણાબધા વિરોધીઓ છે, તેને જે રીતે આપણે સાંખી લઈએ છીએ, ઘણીવાર તો પ્રેમ પણ કરીએ છીએ, એવી રીતે બહારના વિરોધીઓને પણ પહોંચી વળીએ. તેમની સાથે કામ પાડીએ અને તેમને ચાહવાની પણ કોશિશ કરીએ.

કેટલીક વાર માણસો પિના કારણ દુઃખી થાય છે. અકારણ દુઃખી થવાનું કારણ એ હોય છે કે તેઓ એમ માને છે કે દુનિયામાં જે કંઈ દુષ્ટ મનુષ્યો અને મૂર્ખાઓની વસ્તી છે તેમાંથી મોટા ભાગના પોતાનાં સગાંસંબંધીઓ, મિત્રો, પરિચિતોમાં જ સમાઈ ગયા છે. સંભવ છે કે તમારા કોઈ આપતજન કે મિત્રને તમારી બાબતમાં પણ એવું જ લાગતું હશે! માણસ માને છે કે પોતે કમનસીબ છે અને પોતે જ ઓળખે છે તેવા કેટલાક ખુશકિસ્મત છે. કેટલીક બાબતમાં તમે કમનસીબ હોઈ શકો છો અને બીજી કેટલીક બાબતોમાં તમે ખુશકિસ્મત હોઈ શકો છો, પણ તમને તેની ખબર નથી. તમારા ઓળખીતાઓ કેટલીક બાબતમાં નસીબદાર છે, પણ બીજી કેટલીક બાબતોમાં બદકિસ્મત છે તેની પણ તમને ખબર નથી એટલે તમે અધૂરી માહિતીના આધારે ખોટી સરખામણી કરીને પરેશાન થાઓ છો. તમને જે કંઈ મળ્યું છે તેનો વધુમાં વધુ વિકાસ કરો, તેને બરાબર બહેલાવીને જીવો. તૃષ્ણાની નદી લાંબી અને તળિયા વગરની છે. તેમાં નજર કરનારા દુઃખીમાં દુઃખી અને સુખીમાં સુખી માણસો એકસરખા જ આકુળવ્યાકુળ બને છે. સાચો રસ્તો મનને વ્યગ્રતાની પકડમાંથી મુક્ત કરવાનો છે. સાચો રસ્તો જિંદગીના એક નાનકડા ખાબોચિયાની બહાર નીકળવાનો, હલુમાન-ફૂદકો મારવાનો છે. તમારામાં આ શક્તિ છે તેમાં શંકા નથી, માત્ર ખૂટે છે તમારો નિર્ભય.

મુપત વકોદરિઅ

(લેખકના પુસ્તકમાંથી)

ગાંધી પરિવારનું નેતૃત્વ અને કોંગ્રેસનું ભવિષ્ય

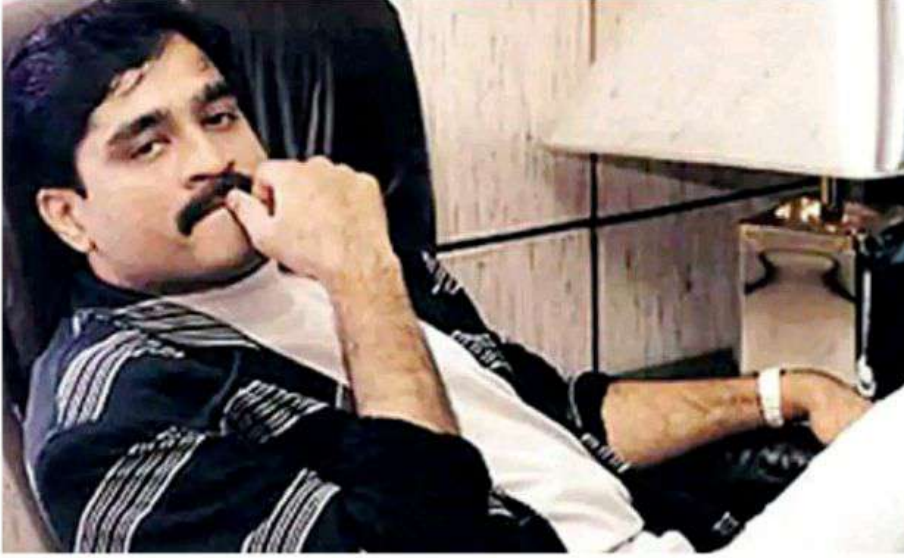

કોંગ્રેસ કારોબારી સમિતિની ૨૪ ઓગસ્ટની બેઠક બાદ કોંગ્રેસમાં નેતૃત્વ પરિવર્તન સહિતના આમૂલ સુધારાની હિમાયત સાથે કોંગ્રેસ પ્રમુખ શ્રીમતી સોનિયા ગાંધીને પત્ર લખનારા ૨૩ દિગ્ગજ કોંગ્રેસી અગ્રણીઓના ભવિષ્ય વિશે હવે ચર્ચા થવા લાગી છે. આ તમામ અગ્રણીઓ મૂળભૂત રીતે કોંગ્રેસી અને સ્વભાવગત રીતે કોંગ્રેસની વિચારધારાને વરેલા વફાદાર લોકો છે, પરંતુ કોંગ્રેસમાં સંગઠનાત્મક સુધારાઓ દ્વારા પક્ષ સમક્ષના પડકારો માટે પક્ષને વધુ સુદૃઢ અને સક્ષમ બનાવવાના ઉદ્દેશથી તેમણે લખેલા પત્રને અન્યથા ભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવ્યો અને જે રીતે આ તમામ અગ્રણીઓના ઈરાદા સામે શંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી એ પછી હવે આ ૨૩ અગ્રણીઓને અસંતુષ્ટ ગણવામાં આવી રહ્યા છે. કોંગ્રેસ કારોબારી સમિતિએ સર્વાનુમતે સોનિયા ગાંધીને કાર્યકારી પ્રમુખ તરીકે ચાલુ રહેવાની વિનંતી કરીને તેમના નેતૃત્વમાં વિશ્વાસ વ્યક્ત કર્યા બાદ કોંગ્રેસ કારોબારીની આગામી બેઠક સુધીમાં પક્ષના નવા રાષ્ટ્રીય પ્રમુખની શોધની કામગીરી સંપન્ન કરવાનું નક્કી કરાયું છે. સોનિયા ગાંધીએ તેમના સમાપન સંબોધનમાં પક્ષના નેતાઓને તેમની લાગણી અને વિચારો પક્ષના મંચ પર વ્યક્ત કરવાનો અનુરોધ કર્યો છે, પરંતુ તેનાથી પત્ર લખનારાઓનું કૃત્ય સંદિગ્ધ બની જતું નથી અને એટલે જ પત્ર લખનારાઓમાંના એક અગ્રણી આનંદ શર્માએ કહ્યું છે કે પત્ર લખવો એ અપરાધ નથી. આ ૨૩ નેતાઓએ આખરે તો પક્ષના કાર્યકારી પ્રમુખને તેમની મુદત પુરી થઈ રહી હોવાના અવસરે પત્ર લખ્યો હતો. પત્ર કારોબારીની બેઠકના લગભગ બે સપ્તાહ પહેલાં લખાયો હતો અને એથી તેને પક્ષ બહારનો મંચ ગણી નહીં શકાય. અલબત્ત, કારોબારી સમિતિની બેઠકના આગલા દિવસે પત્રની વિગતો એક અખબારમાં લીક થઈને પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ તેને કારણે જ સૌથી વધુ નારાજગી સર્જાઈ હોવાનું જણાય છે.

કોંગ્રેસ કારોબારી સમિતિની બેઠક પછી અંબિકા સોનીએ પત્ર લખનારાઓ સામે પગલાં લેવાની વાત કરી એટલે સામેથી પણ એવો જ પ્રત્યાઘાત આવ્યો કે અમે પગલાંનો સામનો કરવા તૈયાર છીએ. એ પછી મોડી રાત્રે ગુલામનબી આઝાદના નિવાસે પત્રમાં હસ્તાક્ષર કરનારા કેટલાક લોકો મળ્યા હતા અને કારોબારીની બેઠકની કાર્યવાહી અંગે તેમ જ ભાવિ રણનીતિ વિશે ચર્ચા થઈ હોવાનું માનવામાં આવે છે. પત્ર લખનારાઓનાં નામ જાહેર થયા પછી હવે કોંગ્રેસના લોકો, રાજકીય વિશ્લેષકો અને અન્ય લોકો પણ તેમને કોંગ્રેસના એક અલાયદા જૂથ તરીકે ઓળખવા લાગ્યા છે. કેટલાક તેમને અસંતુષ્ટ કહે છે તો કોઈ વળી ગાંધી પરિવાર વિરોધી ગણાવે છે. કેટલાકના મતે કોંગ્રેસ ઉચ્ચ સ્તરે બે ભાગમાં વિભાજિત થઈ ગઈ છે. એક જૂથ ગાંધી પરિવાર તરફી અને બીજું તેનું વિરોધી. જોકે પત્ર લખનારાઓ પોતાની જાતને ગાંધી પરિવાર વિરોધી ગણાવવા તૈયાર નથી. તેઓ કહે છે કે પત્રમાં તેઓએ ક્યાંય ગાંધી પરિવારના નેતૃત્વનો વિરોધ કર્યો નથી. તેઓએ

જે કેટલાંક સૂચનો કર્યા છે તેમાં સામૂહિક નેતાગીરીની વાત કરી છે અને એમાં ગાંધી પરિવારને પણ હિસ્સેદાર ગણાવ્યા છે. એ જ રીતે તેઓએ પક્ષમાં આંતરિક લોકતંત્રને બહાલ કરવાની વાત કરી છે. મહત્વની વાત એ છે કે કોંગ્રેસ કારોબારીએ આ પત્રને જે અર્થ અને સંદર્ભમાં લેવો જોઈતો હતો એવું થયું નથી. પત્રના મુદ્દાઓ અંગે કોંગ્રેસ વિચાર જ કરવા ઈચ્છતી નથી એવી છાપ ઊભી થઈ છે. પત્ર લખનારાઓ સામે અહમદ પટેલ ભારે ગુસ્સામાં હોવાનું પણ કહેવાયું છે. પત્ર લખનારાઓ સામે હવે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કોઈ પગલાં લેવાય કે ન લેવાય, તેમની હરકતને સહેલાઈથી માફ કરવામાં નહીં આવે. પગલાં લેવાની વાત એવી છે કે આ લગભગ બે ડઝન લોકોમાં મોટા ભાગના નેતાઓ એવા છે કે પક્ષ તેમની અવગણના કે ઉપેક્ષા કરી શકે તેમ નથી. તેમની વફાદારી સામે શંકા વ્યક્ત કરવી એ પણ પક્ષ માટે આત્મઘાતક બની રહેશે. કોંગ્રેસની કાર્યશૈલીને જાણનારાઓ સમજે છે કે પત્ર લખવાની આ હરકતના મૂળમાં કોણ છે અને તેમાં મહત્વની ભૂમિકા કોણે ભજવી હતી તેની તપાસ થશે અને એ તપાસમાં જે બે-ચાર નામો જાણવા મળશે તેમને ભવિષ્યમાં ટાર્ગેટ કરવામાં આવે એવી શક્યતા છે. કોંગ્રેસ શાસિત રાજ્યોમાં જે લોકો સત્તાસુખ ભોગવી રહ્યા છે એ બધા જ અત્યારે ગાંધી પરિવાર પ્રત્યે વફાદારીને પ્રદર્શિત કરવાનો અવસર માનીને વર્તી રહ્યા છે. કોંગ્રેસમાં એક મોટો વર્ગ આજે પણ એવું માને છે કે ગાંધી પરિવારની વ્યક્તિ વિના કોંગ્રેસનું કોઈ ભવિષ્ય નથી. આવી માન્યતા સુદૃઢ બનતી ચાલી એ જ પક્ષ માટે જોખમી બની છે. તેને કારણે જ પક્ષમાં વૈકલ્પિક નેતૃત્વને અવકાશ મળ્યો નહીં. આજે હવે સ્થિતિ એવી આવી છે કે ગાંધી પરિવારની ઈચ્છા વિરુદ્ધ કોઈ સક્ષમ વ્યક્તિ પક્ષનું નેતૃત્વ સંભાળવા તૈયાર થતી નથી. ૧૩૪ વર્ષ જૂના કોંગ્રેસ પક્ષ માટે આ દયાજનક સ્થિતિ છે અને ભારતીય લોકતંત્ર માટે એ મોટી કડુણતા છે. કોંગ્રેસને એક સક્ષમ વિપક્ષ બનાવવા માટે જે આવશ્યક છે તેનો જ ઈનકાર કરાઈ રહ્યો છે. કોંગ્રેસ અત્યારે તો ગાંધી પરિવારને આશ્રિત અને આધારિત બની રહી છે. જે લોકો ગાંધી પરિવારમાં જ કોંગ્રેસનું ભાવિ જુએ છે એ લોકો કેટલા સાચા છે અને સાચા છે કે કેમ તેનો નિર્ણય નજીકના ભવિષ્યમાં નહીં થઈ શકે. ■

પાકિસ્તાન જ્યારે પોતાનો છદ્મ ચહેરો ખુલ્લો કરે છે

આર્થિક મજબૂરીએ પાકિસ્તાનને આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાય સમક્ષ પોતાના છદ્મ ચહેરાને ખુલ્લો કરવાની ફરજ પાડી. પાકિસ્તાને સ્વીકાર્યું છે કે અન્ડરવર્લ્ડ ડોન દાઉદ ઇબ્રાહીમ સહિતના ૮૮ ત્રાસવાદીઓ અને તેનાં સંગઠનો પાકિસ્તાનમાં છે. પાકિસ્તાને એ બધાનાં રહેઠાણોનાં સરનામાં અને પાસપોર્ટ નંબર સહિતની વિગતો જાહેર કરીને તેમનાં બેન્ક એકાઉન્ટ્સ સ્થગિત કરવાની કાર્યવાહી કરી છે. પાકિસ્તાન આર્થિક રીતે દેવાળિયું થઈ ગયું છે અને આંતરરાષ્ટ્રીય નાણા સંસ્થાઓ અને વિશ્વના દેશો પણ તેને મદદ કરવા તૈયાર નથી. આવી સહાય મેળવવામાં સૌથી વધુ બાધક પરિબળ એ છે કે ફાઈનાન્શિયલ એક્શન ટાસ્ક ફોર્સ (એફએટીએફ) સંસ્થાએ પાકિસ્તાનને બ્રે લિસ્ટમાં મૂક્યું છે. આતંકવાદીઓને મળતી નાણાકીય મદદ પર નજર રાખતી આ આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થા આગામી ઓક્ટોબર મહિનામાં પાકિસ્તાનને બ્લેક લિસ્ટ કરે એવી શક્યતા છે. કેમ કે આ સંસ્થાની વારંવારની ચેતવણી છતાં પાકિસ્તાનમાં કાર્યરત ત્રાસવાદીઓ અને સંગઠનો સામે પગલાં લેતું ન હતું. એથી યે વિચિત્ર તથ્ય એ છે કે દાઉદ ઇબ્રાહીમ જેવો કુખ્યાત ડોન પાકિસ્તાનમાં નથી રહેતો એવું જુદાજુદા પાકિસ્તાન અત્યાર સુધી ચલાવતું રહ્યું છે. વાસ્તવમાં દાઉદ પાકિસ્તાનમાં હોવાના પુરાવા ભારતે અમેરિકા સહિત આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાય સમક્ષ પ્રસ્તુત કર્યા છે. હવે જ્યારે પાકિસ્તાને દાઉદની હાજરીનો એકરાર કર્યો છે ત્યારે એ પણ સ્પષ્ટ થઈ ચૂક્યું છે કે ભારતે દાઉદના જે નિવાસ અને પાસપોર્ટ નંબર આપ્યા હતા એ જ સરનામા અને નંબર પાકિસ્તાને જાહેર કર્યા છે. પાકિસ્તાનના દંભ અને જુદાજાણો પર્દાફાશ ખુદ પાકિસ્તાનને કરવો પડ્યો છે. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે આથી વધુ બેશરમીની અન્ય કોઈ ઘટના હોઈ શકે નહીં. એફએટીએફમાં પાકિસ્તાનના બ્રે લિસ્ટના સ્ટેટસને કારણે જ કોઈ દેશ તેને સહાય કરવા તૈયાર નથી. એકમાત્ર ચીન તેને મદદ કરે છે એ પણ પોતાના સ્વાર્થ માટે, પરંતુ ચીન પરનું વધુ પડતું અવલંબન ભવિષ્યમાં પાકિસ્તાનના સાર્વભૌમત્વને ખતરામાં મૂકી શકે છે. પાકિસ્તાનની ઈમરાન ખાન સરકાર ત્યાંના લોકોમાં ભારે અળખામણી બની છે તો પાકિસ્તાની મીડિયા પણ આ મુદ્દે ઈમરાન સરકારની ટીકા કરે છે. એ સ્થિતિમાં પાકિસ્તાને તેની ધરતી પર કાર્યરત ત્રાસવાદીઓ અને સંગઠનો સામે પગલાં લેવાનું એક વધુ નાટક દુનિયા સમક્ષ કર્યું છે. તેનો મૂળ ઉદ્દેશ બ્લેક લિસ્ટ થવાથી બચવાનો છે. આ અગાઉ પણ પાકિસ્તાન હાફીઝ સઈદ અને મસૂદ અઝહર જેવા ત્રાસવાદી આકાઓ સામે નિયંત્રણો લાદવાના નાટક કરી ચૂક્યું છે, પરંતુ તેનો દંભ જલ્દી ઉઘાડો પડી જાય છે. હવે આ નવું નાટક કેટલા દિવસ ચાલે છે એ જોવાનું રહેશે. ■

સુશાંત કેસમાં

સીબીઆઈની તપાસ અને મુંબઈ પોલીસ

ફિલ્મ અભિનેતા સુશાંતસિંહ રાજપૂતની આત્મહત્યાના પ્રકરણની તપાસ સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય બાદ સીબીઆઈએ હાથમાં લીધી અને ચાર-પાંચ દિવસમાં સીબીઆઈની ટીમોએ જે પ્રકારે તપાસ શરૂ કરી ને આગળ ધપાવી એ જોતાં તેના આખરી અંજામ વિશે કોઈ અટકળ કે અનુમાન ન કરીએ તો પણ એક વાત સ્પષ્ટ થઈ છે તે એ છે કે મુંબઈની પોલીસ આ પ્રકરણમાં તપાસ કરવાને બદલે ઢાંકપિછોડો કરી રહી હતી અને સંદિગ્ધોને છાવરવાના પ્રયાસ કરી રહી હતી. જે મુંબઈ પોલીસની ક્ષમતાની પ્રશંસા શિવસેનાના અગ્રણીઓ અને ઉદ્ધવ સરકારના પ્રધાનો કરી રહ્યા હતા એ પોલીસની બેદરકારી અને બેજવાબદારી સીબીઆઈ તપાસને પગલે ઉઘાડી પડી છે. ત્રણ ડોક્ટરોની પેનલ દ્વારા સુશાંતના થયેલા પોસ્ટમોર્ટમનો રિપોર્ટ પણ બેદરકારી અને બેજવાબદારીની ચાડી ખાય છે. આ રિપોર્ટમાં જેવી ક્ષતિઓ છે એવી ક્ષતિ તો સામાન્ય ડોક્ટરના રિપોર્ટમાં પણ ના હોય. પોસ્ટમોર્ટમની પાયાની વિગતો જ તેમાં જણાવાઈ નથી. મુંબઈની પોલીસે આવું ચલાવીપણલીધું. સીબીઆઈ અધિકારીઓએ ડોક્ટરોની પૂછપરછ કરી. સીબીઆઈની તપાસને પગલે રોજ જે વિગતો બહાર આવી રહી છે તેમાંથી અનેક નવા પ્રશ્નો ખડા થઈ રહ્યા છે. આ આત્મહત્યા પ્રકરણમાં અનેક નવા અજાણ્યા પાત્રો સામે આવી રહ્યાં છે અને તેમની ભૂમિકા વિશે પ્રશ્નો થવા લાગ્યા છે. મુંબઈની પોલીસ તો આત્મહત્યાના સમગ્ર મામલાને સીધોસાદો કેસ ગણીને તેના પર પૂર્ણવિરામ મૂકવાની તૈયારી કરી રહી હતી, પરંતુ સુશાંતના પિતાની પટણામાં એફઆઈઆર પછી જે ઘટનાક્રમ બન્યો અને મામલો સીબીઆઈના હાથમાં ગયા પછી લાગે છે કે આ પ્રકરણ સીધીસાદો આત્મહત્યાનું નથી. એ આત્મહત્યા હોય તો પણ સુશાંતને આત્મહત્યા તરફ ધકેલવામાં કોઈની મેલી મુરાદો પણ કામ કરી ગઈ હોઈ શકે છે. ■

વાસ્કો દ ગામાથી જૂનો પ્રવાસી

સાહસ વેપાર 'ને યાત્રા ત્રણ બાબતનો સંયોગ અઘરો
રશિયન 'ને ભારતીય વચ્ચેની મૈત્રીનો પ્રયોગ નવલો

સમયની યાત્રા આગળ વધે તે સાથે માણસની યાત્રા આગળ વધે છે 'ને અગાઉની ઘટના ભૂલાય છે કે બહુ સમય પછી યાદ આવે છે. મુરલીધર રામચંદ્ર આચરેકરને '૬૮માં પદ્મશ્રી મળે છે. એ પહેલાં એમને '૬૨માં 'જિસ દેશ મેં ગંગા બહેતી હૈ' માટે ફિલ્મફેર બેસ્ટ આર્ટ ડાયરેક્શનનો એવોર્ડ મળેલો. એ પહેલાં '૬૦માં 'કાગજ કે ફૂલ' માટે 'ને એ પહેલાં 'પરદેશી' માટે. સવાલ એ છે કે 'પરદેશી' ફિલ્મ તમે જોઈ છે કે તેના વિષે સાંભળ્યું છે? જે ઘટનાને આ વર્ષે ૫૫૦ વર્ષ પૂરાં થયાં 'ને દિલ્હીમાં એ ઘટના મંચ પરથી વાગોળવામાં આવેલી એ ઘટના આપણને ખબર ના હોય એવું બને કેમ કે આપણે ઇતિહાસમાં વર્ષો સુધી અમુક-તમુક ગળણીમાં ગળાયેલું જ ભણી ખાધું છે 'ને આપણું ઇતર વાંચન તો મોટે ભાગે આપણા પ્રવાસ જેવું મનોરંજનથી ભરચક રહેતું. ઇબ્ન બતુતા, માર્કો પોલો 'ને બાર્બોસાના પ્રવાસ વિષે થોડું સ્મરણ હશે. એમના ભારતના પ્રવાસ વિષે જરા, પરંતુ કહો નિકોલો, ડોમિનિગો 'ને લુડવિગો કોણ હતા? એ વાતો ફરી ક્યારેક, આજે વાત કરીશું અફનાસી નીકીટિનની જેમની આત્મકથની પરથી 'પરદેશી' ફિલ્મ બની હતી.

રિપબ્લિક ઓફ કલમિક્યા નામનો રશિયાનો જ ભાગ એવો એક દેશ છે. ત્રણ લાખની વસ્તી માંડ હશે. યુરોપમાં આવેલો આ રશિયન દેશ એક માત્ર એવો દેશ છે જેમાં બુદ્ધ ધર્મનું ચલણ હોય. ત્યાંની રાજધાની એલિસ્તામાં આંતરરાષ્ટ્રીય શતરંજ સ્પર્ધા યોજાતી હોય છે. આ પાંચ ઓગસ્ટે યુ-ટ્યૂબ પર ઇવગેનિ કૂટુઝોવ નામના રશિયન શપ્સે એક વીડિયો અપલોડ કરેલો. વીડિયો ટૂંકો 'ને સુંદર છે. કોરોના 'ને લોકડાઉન ના હોત તો મોટે ભાગે ઇવગેનિ કૂટુઝોવ આ તારીખ પર કલમિક્યાના રણમાં ના હોત, તેથી ઘણો આગળ વધી ગયો હોત. આ માણસ રશિયાના સેન્ટ પિટર્સબર્ગથી ચાલતો નીકળ્યો છે 'ને છ હજાર કિલોમીટર ચાલીને મુંબઈથી ૧૨૫ કિલોમીટર દૂર આવેલા નાના ગામ રેવદંડા પહોંચવા માગે છે. કેમ? એ ગામમાં પોર્ટુગીઝના સમયનું ચેપલ છે એટલે? સાતસો વર્ષ પહેલાં ભારતના શરણે આવેલી યહૂદી કોમ અહીં રહેલી એટલે? દત્તાત્રેયનું 'ને શીતળા માતાનું મંદિર છે એટલે? ના, અહીં અફનાસી નીકીટિનના પ્રવાસને બિરદાવતું સ્મારક છે એટલે.

રેવદંડામાં એ મોન્યુમેન્ટ ત્રેવીસ નવેમ્બર, ૨૦૦૦ની સાલમાં જ ઊભું કરવામાં આવ્યું છે એ આશ્ચર્યની વાત છે. આપણા મિત્ર એવા રશિયાના સાહસિક માણસ 'ને પ્રવાસને બિરદાવવાનો આપણો સ્વભાવ છે કે નથી એ વિચારી શકાય. રશિયાના ઘણા ઉચ્ચ પદાધિકારીઓ એ સ્મૃતિચિહ્ન ખુલ્લું મુકાયું ત્યારે હાજર રહેલા, શક્ય છે કે એમના આગ્રહને લીધે એ આખી ઘટનાએ આકાર લીધો હોય. આપણને તો ઇવગેનિ કૂટુઝોવ નામનો ત્રીસેક વર્ષનો અનુભવી પ્રવાસી ચાલતા ભારત આવવા નીકળ્યો છે એય ભાન નથી. એ ભારત આવી પહોંચશે ત્યારે રશિયાની ગણીને ચાર ફૂટ આઈટમ ભારતમાં ફેમસ થાય તોય બહુ છે. ઇવગેનિનો આશય અફનાસી જે રસ્તે ભારત આવેલો તેનો મહિમા કરી જે બાળકોને અત્યંત મોંઘી સારવારની જરૂર હોય છે તેમના માટે દાન એકઠું કરવાનો છે.

રશિયાના ત્વેર શહેરથી વોલ્ગા નદીના કિનારે ચાલીને કલમિક્યા 'ને ડેગિસ્તાન થઈને આઝરબૈજાન તથા ઈરાન જશે 'ને એ પછી બોટમાં દુબઈ પહોંચી ત્યાંથી બીજી બોટમાં ભારત આવશે.

૧૪૬૮માં અફનાસી નીકીટિન ઓલમોસ્ત આ જ રૂટ પર ભારતમાં પ્રવેશેલો. વિશ્વભરમાં પ્રવાસ કરનારા કહો કે રખડનારા, ગ્લોબ-ટ્રોટર્સ ઓછા છે, માણસની વસ્તી 'ને માણસ જાતના લાંબા ઇતિહાસની સામે. માણસ જ્યારથી સિવિલાઈઝ્ડ થયો છે ત્યારથી તેનું રોજનું ફરવાનું ઘટતું ગયું છે. તેમાંય ભારતના માણસની તો વાત જ નોખી. ઓફ કોર્સ, ૨૦૧૯ની સત્યાવીસ સપ્ટેમ્બરના રોજ સેન્ટ પિટર્સબર્ગમાં

ભારતીય બનાવટની કાર લઈને ભારતના ડ્રાઈવર 'ને એની ટીમ એન્ટર થયેલ. સુડતાળીસ વર્ષની મીનાક્ષી સાંઈ અરવિંદ એકવીસ હજાર સાત સો કિલોમીટર કાર ચલાવી કોઈમ્બતુરથી નેપાળ, તિબેટ 'ને ચીન થઈને રશિયા ફરતી-ફરતી આગળ વધી બાવન દિવસે પહોંચેલી.

બેશક રશિયામાં તો પહેલેથી પ્રવાસી, આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાસી 'ને સાહસિક પ્રવાસી ચમકતા રહ્યા છે. ફયોડોર કોન્યુખોવ, વ્લાદિમિર નેસીન, વ્લાદિમિર લાયસેન્કો, વ્લાદિસ્લેવ કિટોવ 'ને નિકોલાય લિટાઉ જેવા સાહસિક આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાસીઓ તો ઇવગેનિ કૂટુઝોવ જ્યારે અફનાસી નીકીટિનનાં પગલાં પર ચાલી નીકળ્યો ત્યારે રશિયામાં જીવતા હતાં 'ને છેલ્લી જાણકારી મુજબ હજુ જીવે છે.

પ્રેક્ષણીય સ્થળો જોવા માટે દેશવિદેશોમાં ફરનારો

ચર્ચિંગ ઘાટ

આજનો મુસાફર મોટે ભાગે પ્લેનમાં ફરે, પણ અફનાસી નીકીટિન ઘોડે ચઢીને નીકળ્યા હતા. તેઓ વિચક્ષણ કહો કે ઉસ્તાદ, પાક્કા વેપારી હતા. એમણે રશિયામાં હતા ત્યારે એવું જાણ્યું 'ને માન્યું હતું કે ભારતમાં ઊંચી ઓલાદના ઘોડા ઉછેરવામાં નથી આવતાં એટલે તેઓ ઉમદા ઘોડો લઈને નીકળેલા જેને વેચીને પોતે શ્રીમંત થઈ શકશે તેવી ગણતરી સાથે. મધ્યયુગનો જમાનો હતો, માણસનું જીવન અત્યારના જીવનની સામે ઘણું અલગ હતું. એટલી લાંબી એવમ અજાણી સફર કરવા નીકળેલો માણસ કશું પણ એવું સાથે રાખે જે બજારમાં કિંમતી કહી શકાય તો માર્ગમાં લૂંટાઈ જવા સિવાય તેના જીવને પણ જોખમ થાય. તેમ છતાં રસ્તામાં ખોવાઈ જવાનું, ભૂખે મરવાનું 'ને માંદા પાડવાનું જોખમ હતું. ભારત પહોંચતા પહેલાં ઘોડો પણ લૂંટાઈ શકત 'ને ઘોડા માટે નહીં તો કોઈ પણ ફાલતુ કારણ સર અફનાસી નીકીટિન જાનથી હાથ ધોઈ બેસત તેવું પણ બને તેવી સંભાવના હતી જ.

પરંતુ, એ સમયે દુનિયામાં ભારતનું મહત્ત્વ 'ને આકર્ષણ ગજબનું હતું. ભારત આવવા, ભારત સાથે વેપાર કરવા 'ને ભારત સુધીનો રસ્તો શોધી એ વેપાર થકી ગંજાવર સફળતા પ્રાપ્ત કરવા અફનાસી નીકીટિન જાનની બાજી લગાવવા તૈયાર હતો. મસાલા, સિલ્ક, રત્ન જેવી ભૌતિક ચીજ સિવાય ભારતમાં આવવાનું સ્વપ્ન સંસારમાં લાખો લોકો જોતાં કેમ કે એ જાણતા હતા કે ભારતમાં એમને જે તત્ત્વજ્ઞાન મળશે એ બીજે કશે નહીં મળે 'ને એ વડે તેમની આગામી પેઢીઓ તરી જશે. આપણે ગ્રીસના મેગેસ્થનિસ, ચીનના હ્યુએન સાંગ 'ને પર્શિયાના અલ બરૂની વિષે થોડું ભણ્યા છીએ. અફનાસી નીકીટિનનું સફરનામું આપણે ભણ્યા નથી, પણ એ ઘણું કામનું છે. ભારત 'ને રશિયાના પાંચસો વર્ષ જૂના પ્રજાકીય સંબંધનો એ પુરાવો છે 'ને સાથે એ કાળના ભારત વિષે તેમાંથી અમુક અંશે મહત્ત્વની માહિતી મળે છે. નિઃસંદેહ છેક પંદરમી સદીની વાત હોય એટલે આજના માણસનું મગજ ત્યારે ભારત કેવું હશે એ કલ્પના પણ માંડ કરી શકે.

મુંબઈ પાસેના લોકપ્રિય પ્રવાસન સ્થળ અલીબાગથી સત્તર કિલોમીટર દૂર ચૌલ 'ને રેવદંડા જોડિયા નગર છે. ચૌલ પોર્ટુગીઝ સત્તાના હાથમાં આવ્યું એ પહેલાંની આ વાત છે. ગુજરાતમાં મહમદ બેગડાનું શાસન હતું. મહારાષ્ટ્ર કે ભારતમાં બહામની સલ્તનતનું રાજ હતું. પાંચસો વર્ષ પહેલાં રશિયાનું ત્વેર શહેર પોતાના સાહસિક વેપારીઓ માટે જાણીતું હતું જે યુરોપ 'ને મધ્યપૂર્વના દેશોમાં વેપાર અર્થે સાહસ કરી જતા હતા. રશિયાના ઝારના બાપદાદા એવા ઝ્યુકે ત્યારના મોસ્કો તરફથી કૌકેસસ ખાતે પોતાનું પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલવાનું નક્કી કરેલું. તેવા એક આયોજનના ભાગ રૂપે અફનાસી નીકીટિન તથા અન્ય વેપારીઓ ત્વેરથી નીકળી પડેલા. વોલ્ગા નદીના કિનારે થઈને આજનું આઝારબૈજાન એટલે ત્યારનું શિર્વાન પહોંચેલો. પછી એ આગળ વધ્યો બાકુ 'ને ઈરાન જ્યાં એક વર્ષ વસવાટ કર્યો. એ પછી એણે ભારત તરફ પગ ઉપાડ્યો, એ સમયમાં જ્યારે રશિયામાં ભારત વિષે બહુ ઓછા લોકોને જાણકારી હતી 'ને જેટલી જાણકારી હતી એય બહુ ઓછી હતી.

હા, ભારતની ચમત્કારિક કે આશ્ચર્યજનક દેશ તરીકેની ખ્યાતિ એ સમયના ધબકતા ટ્રેડિંગ સેન્ટર ત્વેરમાં વહેતી હતી, પરંતુ એ શક્યતા પણ ભારોભાર છે કે કાળા સમુદ્ર 'ને કાસ્પિયન સમુદ્રને પાર ઈરાન તથા ઓમાન પહોંચ્યા બાદ અફનાસી નીકીટિનને ભારત વિષે એવી વાતો સાંભળવા મળી હોય કે જેના પરિણામે તેમને થયું હોય કે ભારત સાથે વેપાર કરવાથી ખૂબ અમીર બની શકાય છે. આખરે તેઓ સમગ્ર રશિયન પ્રાંતમાંથી પહેલી વાર ભારત જનાર વેપારી બનવાનું સાહસ ખેડવા તૈયાર થયા હોય. બાકી આવી કોઈ માહિતી નથી કે અફનાસી નીકીટિન નવરા હતા યા બેકાર હતા યા વેપારી નહોતા. હા, તેઓ સાહસિકાર કે લેખક નહોતા. છતાં તેમની ભારત યાત્રા અંગેની ડાયરી 'જર્ની બિયોન્ડ શ્રી સીઝ' બિનવેપારી ઊંડાણથી લખાયેલું એવું રસપ્રદ પુસ્તક છે કે વાચકને એવું ના થાય કે કોઈ સાધારણ માણસે 'કે કોઈ આવડત યા સમજ વગરના સામાન્ય વેપારીએ લખ્યું છે.

૧૪૬૯માં ભારતમાં કયા સ્થાને અફનાસી નીકીટિને પહેલો પગ મૂક્યો હશે? જાણીને તમે અચંબામાં પડી જશો કે તેઓએ તેમના ભારતના અનુભવનો પ્રારંભ ગુજરાતમાંથી કરેલો. ખંભાત એ જમાનામાં ખૂબ મહત્ત્વનું 'ને પૈસાદાર બંદર હતું. ભંગાર વહાણમાં અરબી સમુદ્ર પસાર કરીને છ મહિને ભારત પહોંચેલા અફનાસી નીકીટિનનું વેપારી દિમાગ ઠંડું નહોતું પડી ગયું. ત્યારે ગળી મોટા પાયે ભારતમાંથી એક્સપોર્ટ થતી. સ્વાભાવિક છે ઉત્તમ ગુણવત્તા સિવાય ગળીનો ઓછો ભાવ અફનાસી નીકીટિનને આકર્ષી ગયો હશે. એ પછી તેઓ મહારાષ્ટ્રના રાયગઢ જિલ્લાના ચૌલ મુકામે પહોંચેલા. તેઓ કોઈ પંડિત, શિક્ષક કે દાર્શનિક નહોતા, પણ તેમને અવલોકન કરવામાં રસ હતો. એ સમયના ભારતીયો વિષે જે ઊંડાણ 'ને મહેનતથી એમણે લખ્યું છે તેના પરથી આપણને ખ્યાલ આવે કે એ જેમની સાથે વેપાર કરવા ઇચ્છતા તેમનું કેવું અવલોકન કરતા હતા.

અફનાસી નીકીટિને આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું છે કે ભારતના એટલે કે ચૌલ એવમ રેવદંડાના લોકો શા કારણે ખુલ્લી છાતી સાથે લગભગ નગ્ન સમાન વિહરતા હશે? કેમ એ લોકો માથું ખુલ્લું રાખતા હશે એટલે કે માથા પર હેટ નહીં પહેરતા હોય? તેઓને અહીંના માણસોની કાળી ચામડી જોઈને આઘાત લાગ્યો હતો.

પ્રેક્ષણીય સ્થળો જોવા માટે દેશવિદેશોમાં ફરનારો આજનો મુસાફર મોટે ભાગે પ્લેનમાં ફરે, પણ અફનાસી નીકીટિન ઘોડે ચઢીને નીકળ્યા હતા. તેઓ વિચક્ષણ કહો કે ઉસ્તાદ, પાક્કા વેપારી હતા

ચર્ચિંગ ઘાટ

એમને થતું કે કેમ આ લોકો કેડ ઢંકાય એવું કપડું વીંટાળે છે 'ને એક હાથમાં ભાલો તથા બીજા હાથમાં ચામડાની બનેલી ઢાલ રાખે છે? જી, તેઓ ગોરા હશે એટલે હાલના ગોરા માણસોને વ્હાઈટ-સુપ્રિમસીનો ભાવ છે એવો કોઈક ભાવ એમનામાં હશે 'ને એમણે રાક્ષસો કાળા હોય એવું વાંચ્યું કે સાંભળ્યું હશે. તેમણે જ્યારે દક્ષિણમાં સ્થાનિક રાજદરબારમાં રાજ્ય સહિત ત્રણેક હજાર ભારતીયો જે એમની ભાષામાં નગ્ન જેવા હતા તેમની હાજરીમાં ભેટ આપી તો કોઈને ખાસ આનંદ કે આશ્ચર્ય ના થયું. જી, એમણે ભેટ આપી ત્યારે એમને એમ હશે કે અહીંના રાજવીઓ માટે હું આપું છું એ બહુ મોટી ચીજ હશે.

એમણે નોંધ્યું છે કે બહામની સલ્તનતના સમયમાં કાળા રંગના માણસોની લેવેચ થતી હતી. વેશ્યાવાડની નોંધ પણ કરી છે. હાથીનો ઉપયોગ ગુનેગારનું માથું કચડવા થતો. અમુક લોકો હાથીનો શિકાર કરવા મહિના સુધી જંગલમાં રહેતાં. આખા ભારતમાં કહે છે કે દાળ, ચોખા 'ને માખણ વડે બનતી આઈટમ ખવાય છે. વારુ, એ અર્ધા ભારતમાં પણ નહોતા ફર્યા, પણ એ સાચું કે એ ભારતીય વ્યંજન ખીચડીની વાત કરતા હતા. વિજયનગર માટે એ લખે છે કે કાને કદી ના સાંભળ્યું હોય 'ને બુદ્ધિએ કદી કલ્પ્યું ના હોય તેવું ગજબનું શહેર છે. બિદારમાં કહે છે કે સિલ્કનું ભરતકામવાળું કે જરીની બુટ્ટીવાળું કાપડ વેચાય છે, ઘોડા વેચાય છે. એણે તેનો જાતવાન ઘોડો સારી એવી કિંમત પર ત્યાં વેચી અને જે પૈસા મળ્યા તેમાંથી બાકીનો પ્રવાસ કર્યો હતો. બિદારના મહેલનું વર્ણન કરે છે, કેટલા સૈનિક ક્યાં શું કામ કરે છે તથા તેમને કેટલા પૈસાનું કેવી રીતે વેતન મળે છે એ પણ એણે લખ્યું છે. વિચારો આ વેપારી કેટલો શાતિર હશે. કે પછી એ જાસૂસ હતો? કોણ જાણે!

સુલતાન ઈદને દિવસે કેવા રાજવી ઠાઠથી યાત્રા કાઢે છે તેનું વર્ણન છે. ત્રણસો હાથીથી વધારેના રસાલામાં સોને મહેલા ઘોડા પણ હતા. રાણીઓની પાલખીઓ 'ને નર્તકીઓની હારમાળા. પિપૂડા થકી સંગીત વગાડનારા.

બહામની સલ્તનત 'ને વિજયનગર વચ્ચેના યુદ્ધની વાત પણ એણે આલેખી છે. એણે લખ્યું છે કે ઉચ્ચ વર્ગના લોકો સિલ્ક પહેરતા 'ને આમ લોકો બહુ ઓછા તેમ જ સામાન્ય કપડાં પહેરતાં. વેલ, મધ્યયુગમાં આખું જગત આ દશામાં હતું. મરી 'ને ગળી બહુ સસ્તા છે છતાં માલસામાનની હેરાફેરી માટે ખર્ચો ખૂબ થાય 'ને તેમ કરવું ચાંચિયાઓને કારણે પણ ખૂબ જોખમ ભરેલું છે તેવું અફનાસી નીકીટિન લખે છે. એણે નોંધ્યું છે કે લોકો ઘોડાને સવારમાં ખીચડી ખવડાવે છે. એને આશ્ચર્ય હતું કે બકરીના ચામડાની કોથળીમાં કેમ દારૂ ભરવામાં આવે છે? હા, એ વાત મુસ્લિમોની હતી.

તેઓએ નોંધ્યું છે કે લોકો મટન, ઈંડાં, મરઘાં, ભૂંડ બધું ખાય છે, પણ ગાયનું માંસ નથી ખવાતું. રસોઈ કરવાના બળતણ માટે છાણા વપરાય છે. તેઓ જણાવે છે કે છાણાની રખ્યાથી લોકો પોતાનો ચહેરો 'ને શરીર રંગે છે. અફનાસી નીકીટિન લખે છે કે તેઓ પર્વત નામના પવિત્ર શહેરમાં ગયેલા. ત્યાં જોરદાર મંદિર છે. વિશેષજ્ઞ શંકા કરે છે કે શાયદ તેઓ આંધ્ર પ્રદેશના મલ્લિકાર્જુનની વાત કરે છે. એ કહે છે કે મંદિરનું પરિસર તેના વતનના શહેર કરતાં અર્ધાં સાઈઝનું છે. ભારતના

માણસોની ભક્તિ જોઈને એ ઈમ્પ્રેસ થાય છે. કહે છે કે યાત્રાળુઓ બળદ-ગાડામાં 'ને ચાલતા હજારોની સંખ્યામાં રોજ આવે છે. અફનાસી નીકીટિનના મતે ત્યારે ભારતમાં બધાં જ આસ્તિક હોય છે. દરેક માણસ કોઈ ને કોઈ ભગવાનમાં માને છે. કુલે ચોચાંસી પ્રકારના ધર્મ છે. દરેક માણસ કોઈ ને કોઈ પ્રકારની મૂર્તિની પૂજા કરે છે. અલગ-અલગ ધર્મના લોકો જોડે આનંદ-પ્રમોદ નથી કરતાં 'ને લગ્ન નથી કરતાં.

ગણેશને તેમણે હાથી-માનવ પ્રકારના ઈશ્વર 'ને હનુમાનજીને વાનર-માનવ પ્રકારના ઈશ્વર જણાવ્યા છે. કર્ણાટકના રાયચુરની હીરાની ખાણોની મુલાકાત તેમણે લીધેલી. તેઓ ગોલકોન્ડાની ખાણો જોવા ગયેલા, ત્યારે પણ હીરાના વિશ્વના બજારમાં ભારતનું સ્થાન અવ્વલ હતું. લખે છે કે કાજુ, આદું, તજ વગેરે મસાલા કાલિકટમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર વેચાય છે. અફનાસી નીકીટિન રશિયાના ઓર્થોડોક્સ ખ્રિસ્તી હોય છે. એ સમયના ભારતના હિન્દુ જેમના માટે એમણે હિન્દુ શબ્દ નથી વાપર્યો તેમની 'ને રશિયાના ઓર્થોડોક્સ ખ્રિસ્તી વચ્ચે અમુક સમાનતા છે તેવું એમણે કીધું છે. દાખલા તરીકે બંને પૂર્વ તરફ જોઈને પ્રાર્થના કરે છે. તેઓ કહે છે કે મુસ્લિમ કરતાં હિન્દુઓ તેમની સાથે વધુ સાહજિકતા કે મોકળાશથી વર્તન કરતાં. હિન્દુઓ તેમની હાજરીમાં બધી વાત કરતાં, ખાતાપીતા 'ને તેમની પત્નીઓ પણ તેઓ છૂપાવીને નહોતા રાખતા. એમણે માર્ક કરેલું કે હિન્દુ સ્ત્રીઓ એક તરફ મોંઘા અલંકાર પહેરે છે તો બીજી તરફ

અફનાસી નીકીટિનને ભારત વિષે એવી વાતો સાંભળવા મળી હોય કે જેના પરિણામે તેમને થયું હોય કે ભારત સાથે વેપાર કરવાથી ખૂબ અમીર બની શકાય છે

ચર્ચિંગ ઘાટ

યાત્રા પર સામાન્ય ધોતી જેવું કપડું પહેરી શકે છે.

‘જર્ની બિયોન્ડ ધ થ્રી સીઝ’ ફિલ્મ ૧૯૫૭માં બનેલી. ક્યાંક એ ફિલ્મ પુસ્તકના નામ ‘ટ્રાવેલ ની બિયોન્ડ ધ થ્રી સીઝ’ તરીકે પણ ઓળખાઈ છે, દાખલા તરીકે યુ-ટ્યૂબ પર રશિયન ભાષામાં એ ફિલ્મ બે ભાગમાં છે જ્યાં તેનું અંગ્રેજી નામ એ રાખવામાં આવ્યું છે. રશિયન વાસિલી પ્રોનીન ‘ને ભારતીય ખ્વાજા અહમદ અબ્બાસ દ્વારા જોડાણમાં દિગ્દર્શિત એ ફિલ્મ અહીં લોકોમાં ખાસ આવકાર નહોતી પામી. કે અબ્બાસ એટલે રાજ કપૂરની બોબી, હિના ‘ને સામ્યવાદી લગાવવાળી ફિલ્મ આવારા’ ને શ્રી ચારસો વીસના લેખક. યુ-ટ્યૂબ પર હિન્દી વર્ઝન ‘પરદેશી’ પણ છે જેના વ્યૂઅર્સની સંખ્યા રશિયન કરતાં ઘણી ઓછી એટલે કે એકવીસ હજાર પણ નથી. ખુશ્ચેવ ‘ને નહેરુના જમાનામાં’ ને એમની અસર હેઠળ બનેલી ફિલ્મ. એ સમયે ખરેખર ભારત ‘ને રશિયાની સરકારો નહીં, પ્રજા એકબીજાની નજીક આવે એવી કોશિશ થઈ હોત તો મામલો નોખો હોત એ સમજનારા સમજી શકે છે.

અનિલ વિશ્વાસનું સંગીત, નરગિસ ‘ને બલરાજ સાહની જેવા કલાકાર સાથે પૃથ્વીરાજ કપૂર, પંચિની, મનમોહન ‘ને ભારત ભૂષણ. સંગીતમાં બોરિસ ચેકોવસ્કી, અલી સરદાર જાફરી ‘ને પ્રેમ ધવન પણ ખરા. આઠેક ગીત હતાં. ગાયક હતાં લતા મંગેશકર, મન્ના ડે ‘ને મીના કપૂર જે અનિલ વિશ્વાસના ૧૯૫૮માં પત્ની બને છે. ન્યૂ યૉર્ક ટાઈમ્સમાં એ સમયે હાર્વર્ડ થોમ્પસને આ ફિલ્મનાં વખાણ કર્યા હતા. ખેર, આપણે ફિલ્મ કરતાં વધુ મૂળ પુસ્તક ‘ને તેનાથી થોડી વધારે સાહસિક પ્રવાસી ‘ને પ્રવાસની વાત કરી. બંગાળમાં સામ્યવાદનો નશો કરવાનો ધર્મ પહેલેથી કાયદેસર તેમ જ કોમર્સસર

બજાવવામાં આવે છે એટલે ત્યાં અફનાસી નીકીટિનની આત્મકથા એવમ પ્રવાસ કથા બંગાળીમાં ભાષાંતર પામી ‘ત્રીન સમુદ્ર પારેર કથા’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલી. ભારતમાં આવી સાચી સાહસ કથાનો હવે પ્રસાર થાય તો સારું, આજનો યુવાન અગાઉના યુવાન કરતાં અમુક રીતે વધુ સાધનસંપન્ન ‘ને સક્ષમ છે.

અફનાસી નીકીટિન મૂળે ઓર્થોડોક્સ ક્રિશ્ચિયન હતા, પણ ભારતમાં ધર્મયાત્રા પર નહોતા આવ્યા. છતાં તેમના પર આખરે ધર્મની અસર પડી હતી. કહે છે એમનું ધર્મ પરિવર્તન કરવાની બહામની સલ્તનતમાં ઘણી કોશિશ થયેલી. તેઓએ ઘણા સંઘર્ષ બાદ આખરે ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરેલો. અમુક રશિયન લેખકો જોકે ના પાડે છે કે એવું નહોતું થયું. અફનાસી નીકીટિનનું નામ બદલાઈને ખોજા યુસુફ ખોરસાની થયેલું હતું. તેઓએ અન્ય મુસ્લિમ સાથે રોજા પણ રાખેલા અને એમને ખ્રિસ્તીમાંથી ધર્માંતર કરવા માટે અપરાધ ભાવ પણ થયેલો. આકાશ તરફ જોઈને તેઓ ઈસ્ટર દરમિયાન તેમના વતનમાં નથી તેનું દુઃખ વ્યક્ત કરતાં ‘ને તેમને એવું લાગ્યું હતું કે

તેમને એ મુદ્દે ઈશ્વરની માફી પણ મળી છે. તેઓ મૂળે જગતપિતાના માતા મેરી જેને રશિયન ઓર્થોડોક્સ ચર્ચ થિઓટોકોસ કહે છે તેમાં માનતા હતા. એ ખ્રિસ્તીઓ આખી દુનિયાના ખ્રિસ્તી કરતાં અલગ, ઘણા જૂના ‘ને એમની મૂળ વાતોને વળગીને રહેનારા છે. ઉદાહરણ તરીકે લઈએ તો એમની નાતાલ દર વર્ષે જુલિયસ કેલેન્ડર મુજબ આવે છે, આવતા વર્ષે ૭ જાન્યુઆરીએ આવશે.

સાહસિક પરંતુ વેપારી અફનાસી નીકીટિને લખ્યું છે કે જુન્નાર ગામ એટલે કે આજના પૂના પાસે ખાને મારો ઘોડો આંચકી લીધો, પણ જ્યારે તેને ખબર પડી કે હું રશિયન છું એટલે કે મુસ્લિમ નથી ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે, હું તને તારો ઘોડો પાછો આપી દઉં તથા ઉપરથી તને એક હજાર સોનામહોર આપું, પણ એક શરત પર. તારે મુસલમાન ધર્મ અંગીકાર કરવો પડે. તેની પાસે ચાર દિવસની મહોલત હતી, એ તારીખ હતી ૧૮ ઓગસ્ટ. અહીં અફનાસી નીકીટિનની આજીજી પર તેમના દોસ્ત ખોરસાનના ખોજા મોહમ્મદે તેને મદદ કરી હતી. એ દિવસ એમના મૂળ ધર્મ મુજબ ઉપવાસનો ‘ને એમની માતાજીનો તારણહાર દિન હતો. લખે છે કે ઈશ્વરે એમની પ્રાર્થના સાંભળી ‘ને તેઓ ત્યારે તો બચી ગયા હતા. ભારતમાં ત્રણ વર્ષ રહીને તેઓ અંતે રશિયા પરત પહોંચેલા. જોકે એમના વતન ત્વેર સુધી એ નહોતા પહોંચી શક્યા. ૧૪૭૨ની પાનખરમાં ત્વેરથી ૪૦૦ કિલોમીટર દૂર સ્મોલેન્સ્ક ખાતે એમણે દેહ છોડી દીધેલો.

બુઝારો

હે ઈશ્વરના પુત્ર માલિક ઈસુ ખ્રિસ્ત, અમારા પવિત્ર પિતાઓની પ્રાર્થના થકી તમારા પાપી નોકર નિકિતાના પુત્ર એથનેસિયસ એટલે કે મારા પર દયા દાખવો. આ કાસ્પિયન, કાળા ‘ને હિન્દ એમ ત્રણ દરિયા પારની મારી પાપી રખડપટ્ટી વિષે છે. આપણા પવિત્ર તારણહાર ઝલાટોવેર્ખના ચર્ચથી મહાશાસક માઈકલ બોરિસોવિચ તથા ત્વેરના પાદરી ગેનેડીઅસની પરવાનગીથી મેં પ્રારંભ કર્યો હતો.

અફનાસી નીકીટિનની ભારત યાત્રા પરની આત્મકથા ‘જર્ની બિયોન્ડ થ્રી સીઝ’.

નીકીટિનના મતે ત્યારે ભારતમાં બધાં જ આસ્તિક હોય છે. દરેક માણસ કોઈ ને કોઈ ભગવાનમાં માને છે. કુલે ચોર્યાસી પ્રકારના ધર્મ છે. દરેક માણસ કોઈ ને કોઈ પ્રકારની મૂર્તિની પૂજા કરે છે

અમેરિકાની ચૂંટણી : ઉપપ્રમુખ પદ માટે જામેલી રસાકસી

આવનારા નવેમ્બર મહિનામાં અમેરિકામાં પ્રમુખપદની ચૂંટણી યોજાવાની છે. આ વખતની ચૂંટણીની રસપ્રદ વાત એ છે કે અત્યાર સુધીમાં પ્રમુખપદના ઉમેદવાર માટે પણ એક સામઢું જેટલું એક સામઢું લખાયું નથી, એટલું ઉપરાષ્ટ્રપતિ પદના ઉમેદવાર કમલા માટે લખાયું. અમેરિકાના ૨૪૪ વરસના ઇતિહાસમાં કોઈ મહિલા હજી પ્રમુખ બની નથી કે ઉપપ્રમુખ બની નથી. તેમાં પણ એક અશ્વેત મહિલા પ્રથમ ઉપરાષ્ટ્ર પ્રમુખ બનવાની સંભાવના મજબૂત છે તે સાચી પડે તો એક ઇતિહાસ રચાય.

દેશની આઝાદી પૂર્વે મૂળ તામિલનાડુના બ્રાહ્મણ પી.વી. ગોપાલન ભારતની બ્રિટિશ સરકારની નોકરીમાં જોડાયા હતા. એમની બદલી મુંબઈ અને દિલ્હી વચ્ચે થતી રહેતી. વરસ ૧૯૩૮માં પત્ની રાજમે દીકરીને જન્મ આપ્યો. નામ રાખ્યું શ્યામલા. શ્યામલા ગોપાલન. એ મોટી થઈ રહી હતી ત્યારે ભારતને આઝાદી મળી. દેશના ભાગલા પડ્યા. નિરાશ્રિતોના પુનઃવસવાટનું કામ પિતા પી.વી. ગોપાલને સંભાળ્યું હતું. પચાસના દાયકાના મધ્યમાં શ્યામલા નવી દિલ્હીની લેડી ઈસ્વીન કોલેજમાં હોમ સાયન્સનો અભ્યાસ કરવા જોડાઈ. માતા પિતાની ઈચ્છા હતી કે એમનાં સંતાનો તબીબો કે એન્જિનિયરો બને. પ્રોત્સાહિત થઈને શ્યામલાએ અમેરિકાની કેલિફોર્નિયા યુનિવર્સિટીમાં પ્રવેશ મેળવવા અરજી કરી. એમને ન્યુટ્રિશન અને એન્ડોક્રિનોલોજી (આંતઃસ્ત્રાવ વિજ્ઞાન)માં પ્રવેશ મળી ગયો. એ દિવસોમાં તમામ સંદેશા-વ્યવહાર માત્ર પત્રો દ્વારા થતો. ટેલિફોનની કોઈ સુવિધા ન હતી. શ્યામલા અમેરિકા પહોંચી ગયાં.

શ્યામલાના ભાઈ બાલાચન્દ્રન કહે છે કે, અમારાં માતાપિતા બ્રાહ્મણ હતાં, પણ ઉદારમતવાદી હતાં. તેથી અમે બહેનો ભાઈએ ચીલો ચાતરી કારકિર્દી અપનાવી તો માતાપિતાએ મદદ કરી. વરસ ૧૯૬૦માં શ્યામલા અમેરિકામાં અશ્વેતોના નાગરિક અધિકારો માટેની ઝુંબેશમાં જોડાયાં. ત્યાં એક પ્રદર્શન વખતે જમૈકાના આફ્રિકી વંશના ડોનાલ્ડ જે. હેરિસના સંપર્કમાં આવ્યાં. પ્રેમ થયો અને માતાપિતાને જણાવ્યા વગર પરણી ગયાં. ડોનાલ્ડ યુ સી બર્કલેમાં અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા હતા. ૧૯૭૦ના દશકના પ્રારંભમાં બંનેએ છૂટાછેડા લીધા. દરમિયાન બે પુત્રીઓને જન્મ આપ્યો. મોટી કમલા (જે હાલમાં ૫૫ વરસનાં છે) અને બીજા માયા (જે કમલાથી બે વરસ નાના છે.) દીકરીઓ જમૈકા ખાતેના એમનાં દાદા-દાદીને ત્યાં અને ચેન્નઈ ખાતે માતા શ્યામલા સાથે નાના-નાનીને ત્યાં આવતી જતી રહેતી હતી. શ્યામલાએ દીકરીઓને સંસ્કૃત ભાષાનાં નામો આપ્યાં હતાં. ગોપાલન વચ્ચે ઝાંબિયા (આફ્રિકા) ખાતે ભારત સરકારની નોકરીના ભાગરૂપે ગયા હતા ત્યારે શ્યામલા અને પુત્રીઓ ઝાંબિયા પણ ગયાં હતાં. કમલાના પિતા ડોનાલ્ડ હાલમાં પ્રસિદ્ધ સ્ટેનફોર્ડ યુનિવર્સિટીમાં અર્થશાસ્ત્રના પ્રોફેસર છે. શ્યામલાનું ૨૦૦૮માં કેન્સરથી અવસાન થયું. કમલા એમના અસ્થિ પધરાવવા ચેન્નઈ આવ્યાં હતાં. શ્યામલાએ બાયોલોજી ક્ષેત્રમાં ઘણા સંશોધનો કર્યાં હતાં. કમલા અને માયા બંને કાનૂનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધ્યાં. કમલાએ રાજનીતિ અને જાહેરજીવન પણ પસંદ કર્યાં. કમલાનું આખું નામ કમલા દેવી હેરિસ છે. કમલા અંગ્રેજીમાં કમલા ડી. હેરિસ લખે છે. હવે આ ડી ડોનાલ્ડ (પિતા) માટેનો છે કે દેવી માટેનો એ તો કમલા જ કહી શકે.

કમલા વરસ ૨૦૧૭માં અમેરિકાના કેલિફોર્નિયાના સેનેટર તરીકે ચૂંટણી જીતી ગયાં. ત્યાર બાદ એમનું નામ પ્રસિદ્ધ થવા માંડ્યું. ડેમોક્રેટિક પાર્ટીમાં ઈલિઝાબેથ વોરેન, નેન્સી પોલેસી જેવી સાત જેટલી ધુરંધર મહિલાઓને બાજુએ રાખીને, પ્રમુખપદના ડેમોક્રેટ ઉમેદવાર જોસેફ (જો)

કમલા હેરિસ

વિદેશી વાયરા

(ડાબે) માર્ક પેન્સ અને રાષ્ટ્રપતિ ટ્રમ્પ (જમણે)

રોબીનેટ બાઈડનના સહસ્પર્ધી (રનિંગ મેઈટ) તરીકે કમલાને પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે. આ કંઈ અચાનક નથી બન્યું. છેલ્લા દોઢ બે વરસથી કમલાના સ્ટાર જોર કરી રહ્યા હતા. ડેમોક્રેટ્સના રનિંગ મેઈટ તરીકે એમનું નામ ગુંજતું હતું, પરંતુ ભારતમાં અને અમેરિકાના ભારતીયોમાં ગોરા વંશની હિન્દુ યુવતી તુલસી ગાબાર્ડના નામની અગાઉ જેટલી ચર્ચા હતી એટલી કમલાની થતી ન હતી. તુલસી હજી ચાલીસ વરસનાં છે. એમની ફિલોસોફીના વીડિયો ઘણા વરસોથી ભારતના સોશિયલ મીડિયામાં ફરતા રહે છે. હવાઈ ટાપુના પ્રતિનિધિ તરીકે અમેરિકાની કોંગ્રેસ (સંસદ) માં હાલમાં એમની બીજી ટર્મ છે. એમનાં માતાપિતા હવાઈમાં વસતાં હતાં અને ઈસ્કોનમાં જોડાઈને એમણે હિન્દુ ધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. તુલસી અને એમનું કુટુંબ વારંવાર વૃંદાવન આવતાં રહે છે, પરંતુ તુલસી છેલ્લી સ્પર્ધામાં નજરે ચડ્યાં ન હતાં. છેલ્લે છેલ્લે એમનાં નામની કોઈ ખાસ ચર્ચા થઈ નહીં. અમેરિકાની સંસદ (કોંગ્રેસ)માં એ પ્રથમ હિન્દુ સભ્ય બન્યાં હતાં. કમલા હેરિસ ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે, જે એમના પિતાનો હતો. એમણે પિતાની અટક જાળવી રાખી છે. તુલસી હવાઈ ખાતે અમેરિકાની સેનામાં અધિકારી તરીકે ફરજ બજાવે છે. કમલા એક ડગ્લાસ એમહોફ નામના હોલિવૂડના મનોરંજન બાબતોના વકીલને પરણ્યાં છે. કમલાની ડી ઈનિશિયલ કદાચ આ ડગ્લાસ માટેની પણ હોઈ શકે. બંને ૫૫ વરસનાં છે, પણ હજી છ વરસ અગાઉ જ પરણ્યાં છે.

કમલાની પસંદગી થઈ તે સાથે જ બંનેને ખૂબ પ્રસિદ્ધિ મળી. પ્રમુખપદના ઉમેદવાર માટે પણ એક સામટું આટલું બધું લખાયું નથી, જેટલું ઉપરાષ્ટ્રપતિ પદના ઉમેદવાર કમલા માટે લખાયું. તે માટેનાં ઘણા કારણો છે. એક તો એ કે અમેરિકાના ૨૪૪ વરસના લોકશાહીના ઇતિહાસમાં કોઈ મહિલા હજી પ્રમુખ બની નથી કે ઉપ પ્રમુખ બની નથી. તેમાં પણ એક અશ્વેત મહિલા પ્રથમ ઉપરાષ્ટ્ર પ્રમુખ બનવાની સંભાવના મજબૂત છે તે સાચી પડે તો એક ઇતિહાસ રચાય. ગઈ ચૂંટણીમાં હિલેરી ક્લિન્ટન અમેરિકાનાં પ્રથમ મહિલા પ્રમુખ બનતાં બનતાં માત્ર થોડી બેઠકોથી જ ચૂકી ગયાં. એમને ટ્રમ્પ કરતાં ૨૯ લાખ મતો વધુ મળ્યા હતા, એ ચૂંટણી જીતી ગયાં હોત તો પૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ બિલ ક્લિન્ટન ફર્સ્ટ જેન્ટલમેન તરીકે ઓળખાયા હોત અને મિલાનિયા ટ્રમ્પ ફર્સ્ટ લેડી બનતાં રહી ગયાં હોત. અમેરિકાના ઉપ પ્રમુખ સેકન્ડ જેન્ટલમેન તરીકે અથવા સેકન્ડ લેડી તરીકે ઓળખાય. મહિલા હોય તો એમના પતિ સેકન્ડ જેન્ટલમેન બને. કોઈ પુરુષ વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ બને તો એમનાં પત્ની સેકન્ડ લેડી ગણાય. ડગ્લાસ એમહોફ હવે સેકન્ડ જેન્ટલમેન બને તેવી પૂરી સંભાવના છે. આજ સુધીના અમેરિકાના ઇતિહાસમાં કોઈ ફર્સ્ટ કે સેકન્ડ જેન્ટલમેન બન્યા જ નથી. હાલમાં સેકન્ડ લેડી કારેન (માઈક) પેન્સ છે.

આ તો ઉપર ઉપરના કોસ્મેટિક હોદ્દાઓની ચર્ચા છે. ખરી ચર્ચા એ ચાલી રહી છે કે કમલા હેરિસ ઉપરાષ્ટ્રપતિ બનશે ખરાં? બનશે તો એમની નીતિઓ કેવી રહેશે અને અમેરિકામાં

વસેલા ભારતીય વંશના મતદારો કમલાને ચૂંટાવવા માટે કોઈ કમાલ કરશે ખરાં?

જો બાઈડન ૭૭ વર્ષના છે. ચૂંટાશે તો પ્રમુખ તરીકે ૮૧ વર્ષ પૂરા કરી નાખશે. હાલમાં એ ડિમેન્શિયા (સ્મૃતિભંશ)થી પીડાય છે. વિચારશક્તિ સ્પષ્ટ રહી નથી. ટ્રમ્પે એમની માનસિક અને શારીરિક તંદુરસ્તી બાબતે વાંધાઓ ઉઠાવ્યા હતા. એ ચૂંટાય તો અમેરિકાની લોકશાહીમાં સૌથી મોટી વયે પ્રમુખ બનનારા વ્યક્તિ હશે. આ પરિસ્થિતિમાં વહીવટી જવાબદારી કમલા પર વધુ આવશે. કમલાને વધુ વણલિખિત સત્તા મળશે. કહેવાઈ રહ્યું છે કે ભારતીય વંશના અમેરિકી નાગરિકોના મતો મેળવવા માટે જ કમલા હેરિસની રનિંગ મેઈટ તરીકે ખાસ પસંદગી કરવામાં આવી છે. એ પણ હકીકત છે કે ડેમોક્રેટિક પક્ષ કાળા-ગોરાના ભેદભાવની નીતિમાં માનતો નથી. અમેરિકાને પ્રથમ અશ્વેત પ્રમુખ બરાક ઓબામાના રૂપમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષે જ પૂરા પાડ્યા હતા. ઓબામા બીજી ટર્મ પણ ચૂંટાઈ આવ્યા. તે એમનાં કૌશલ્ય અને સ્પષ્ટ વિચાર પ્રક્રિયાને કારણે. ઓબામા બંદૂકોના ખાસ વિરોધી હતા. લાગણીશીલ હતા. પ્રમુખપદે હતા ત્યારે એક શાળામાં એક પાગલે બંદૂકથી અમુક ભૂલકાંને મારી નાખ્યા ત્યારે એ બોલતાં બોલતાં સ્ટેજ પરથી સાચું રડી પડ્યા હતા.

વરસ ૨૦૧૬માં, અમેરિકાના પ્રમુખ માટેની ચૂંટણીમાં અમેરિકામાં પંદર કરોડ છોત્તર લાખ (૧૫,૭૬,૦૦,૦૦૦) મતદાતાઓ હતા. તેમાં ભારતીય વંશના મતદારોની સંખ્યા ૧૫ લાખ જેટલી છે. અમેરિકાના નાગરિક બનેલા ભારતીયોની સંખ્યા ૩૫ લાખથી વધુ છે. પંદર કરોડમાં પંદર લાખ એટલે માત્ર એક ટકો. ભારતીય વંશના લોકો અમેરિકામાં છૂટાછવાયેલા, વિખરાયેલા છે તેના કરતાં પોતાના સમૂહમાં વસતાં લોકો વધુ છે. ન્યૂ યોર્ક, ન્યૂ જર્સી, વોશિંગ્ટન, શિકાગો, ડલાસ, હ્યુસ્ટન, બોસ્ટન, ડેટ્રોઈટ વગેરેમાં તેમના મોટા સમૂહો છે. તેઓ બધી બેઠકો પર ફરક ના પાડી શકે, પરંતુ પંદર-વીસ બેઠકો પર અસર બતાવી શકે. આટલી બેઠકોની વધઘટ કુલ પરિણામ બદલાવી શકે. ભારતીય વંશના લોકો પાસે પૈસાની મોટી તાકાત છે. અમેરિકાના આ નવા યહૂદીઓ છે. બંને પક્ષ ઈચ્છે છે કે ભારતીય વંશની જનતા એમના પક્ષને સપોર્ટ કરે.

આ ચૂંટણીમાં ભારતીય વંશના મતદારોનું મહત્ત્વ ત્રણ ચાર કારણોથી વધ્યું છે. આ વખતે

વિદેશી વાયરા

સ્થિતિ અલગ પ્રકારની છે. એક ભારતીય મૂળની (પચાસ ટકા) સ્ત્રી, જે હિન્દુ નામ ધરાવે છે તે ઉપ પ્રમુખની ચૂંટણી લડી રહી છે. ગઈ ચૂંટણીઓમાં ટ્રમ્પના પુત્રવધૂએ વિજિનિયાના હિન્દુ મંદિરોમાં જઈને આરતી ઉતારી હતી તો પણ ટ્રમ્પના ભારતીય વંશના ચાહકોની સંખ્યા ખાસ વધી ન હતી. જે લોકો વર્ષોથી રિપબ્લિકનોની સાથે હતા તેઓ જ ટ્રમ્પ સાથે હતા. ગઈ ચૂંટણીમાં ભારતીયોના ૭૫ ટકા મત હિલેરી ક્લિન્ટનને મળ્યા હતા. માત્ર ૧૬ ટકા ટ્રમ્પને મળ્યા હતા. તો પણ ટ્રમ્પે બ્લાઈટ હાઉસમાં દિવાળી ઊજવી હતી અને ભારતીયોનું સ્વાગત કર્યું હતું, પરંતુ ત્યાર બાદ સ્થિતિ એવી બની છે જેમાં રિપબ્લિકન પક્ષે ભારતીય વંશની લોકચાહના અમુક માત્રામાં એકઠી કરી છે અને ડેમોક્રેટોએ નફરતની કમાણી કરી છે.

ડેમોક્રેટ્સની ફેવરમાં એ વાત છે કે કમલા હેરિસ ભારતીય પૂર્વજો ધરાવે છે તો બીજી તરફ આફ્રિકન વંશના પૂર્વજો પણ ધરાવે છે. એ પોતે ખ્રિસ્તી છે. અમેરિકામાં સ્થાયી થયેલા (મિશ્ર વંશના) વેસ્ટ ઈન્ડિયન (ઈન્ડિજના) હિન્દુઓ પણ કમલાને પોતાની ગણશે, પણ ગુજરાતીઓ અને ઉત્તર ભારતીયો એને પોતાની ગણશે કે કેમ તે બાબતમાં શંકા છે. નરેન્દ્રભાઈ મોદી અને ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે મળીને જે નવી હવા વહેતી કરી છે તે ભારતીય વંશના લોકો પર પ્રભાવ પાડશે. જો બાઈડન અને કમલાબહેનનાં જૂનાં વલણો ટ્રમ્પની મદદે આવશે. કેવી રીતે તે જુઓ.

ગઈ ચૂંટણીમાં ટ્રમ્પ ભારતીય વંશના મતદારોમાં પ્રિય ન હતા. હિલેરી હારી ગયાં તેથી ઘણા ભારતીયો રડ્યા હતા જેમના આ લખનાર સાક્ષી હતા. ટ્રમ્પનાં ત્યારનાં નિવેદનો, મિજાજ અને રૂબને કારણે દક્ષિણ એશિયનો, ભારતીયો, મુસ્લિમો, હિસ્પાનિકો (લેટિન અમેરિકનો) ખૂબ ડરી ગયા હતા. વરસ ૨૦૧૪માં ભારતમાં ભાજપના નરેન્દ્ર મોદીની સરકાર આવી. એમની રાજકીય ફિલોસોફી અને ટ્રમ્પની ફિલોસોફી વચ્ચે અમુક મુદ્દાઓ પર ચોંકાવનારું સામ્ય હતું. ચૂંટણીના થોડા દિવસો પૂર્વે હિલેરી અને ટ્રમ્પ વચ્ચે જાહેર ડિબેટ યોજાઈ તે સાંભળવા માટે તમામ અમેરિકનો ઘરમાં હતાં. બીજી બાજુ ભારતીય અમેરિકનોમાં મોટા ભાગના નરેન્દ્ર મોદીના ચાહક બની ગયા હતા. ખાસ કરીને ગુજરાતી અને ઉત્તર ભારતીય અમેરિકનો.

નિકી હેલી

એમની વફાદારી એટલી બોલકી હતી કે એક મેળાવડામાં એક ટંડન અટકધારી પતિ-પત્ની હાજર હતાં. એ દિવસોમાં ભારતમાં એનડીટીવી પર પ્રતિબંધ મૂકાયો હતો. એ ટંડન બહેન ખુશ હતાં, પણ જ્યારે હું (આ લખનાર) બોલ્યો કે એનડીટીવીનો સ્પષ્ટ વાંક હોય તો પણ પ્રસારણ પર પ્રતિબંધ ન મૂકવો જોઈએ. પેલા બહેને મારી સાથે બોલવાનું બંધ કરી દીધું. આવા મોદીજી-ચાહકોએ હ્યુસ્ટનમાં ‘હાઉડી મોદી’ મેળાવડો યોજ્યો. સ્ટેડિયમમાં ટ્રમ્પ પણ હાજર રહ્યા. ડેમોક્રેટિક પક્ષના નેતા તરીકે કમલા હેરિસને ખાસ આમંત્રણ અપાયું હતું છતાં એ હાજર ન રહ્યાં. ભારતીય વંશના અને ખાસ કરીને ગુજરાતીઓને આ વાત પસંદ પડી નથી. ત્યાર બાદ ગયા ફેબ્રુઆરીમાં અમદાવાદમાં એક લાખથી વધુ લોકોએ દુનિયાના સૌથી મોટા ક્રિકેટ સ્ટેડિયમમાં ટ્રમ્પનું સ્વાગત કર્યું. આ થઈ પ્રદર્શનોની, ઝાંખીની વાત, પણ ટ્રમ્પે સત્તા સંભાળ્યા બાદ ચીનને પાંસરું કર્યું. (તે માટેનાં અમેરિકાનાં પોતાનાં કારણો છે.) પુલવામા ઘટના અને તેના પગલે પાકિસ્તાનની અણુબોમ્બની ધમકીઓની ભારતે હવા કાઢી નાખી, કાશ્મીરમાં કલમ ૩૭૦ દૂર કરી, કાશ્મીરનું બે યુનિયન ટેરીટરીમાં વિભાજન કરી નાખ્યું. લદ્દાખમાં ચીન સામે પ્રથમ વખત અસરકારક ઝીંક ઝીલી વગેરે ટ્રમ્પની મદદ વગર શક્ય બન્યું ન હોત તેમ ઘણા ભારતીયો અને ભારતીય અમેરિકનો માને છે. ટ્રમ્પે સાઉદી અરેબિયા પર પ્રભાવ પાડી પાકિસ્તાનને બાજુએ હડસેલી દીધું છે. મદદો બંધ કરીને પાકિસ્તાનને યાચક બનાવી

દીધું છે. આ બધી વિગતો ભારતીયોને અને ભારતીય અમેરિકનોને ગમે છે. ફલતઃ ટ્રમ્પ પ્રત્યેનો તેઓનો ઝુકાવ વધ્યો છે.

કાશ્મીર બાબતમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષની નીતિ અને નિવેદનોએ પણ ભારતીય-અમેરિકનોને ભડકાવ્યાં છે. ગયા ડિસેમ્બરમાં ભારતના વિદેશ મંત્રી સુબ્રહ્મણિયન જયશંકર અમેરિકાની મુલાકાતે ગયા હતા, ત્યારે ભારતીય વંશના બીજા એક કોંગ્રેસવૃમ્મન પ્રમિલા જયપાલ કેપિટોલ હિલ (અમેરિકાનું સંસદ ભવન) ખાતે એસ. જયશંકરને મળવા માગતા હતા. અગાઉ અમેરિકાના હાઉસમાં પ્રમિલા જયપાલને કાશ્મીર બાબતમાં એક ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો જેમાં કાશ્મીરીઓનું ઉપરાણુ લેવાયું હતું અને ભારત સરકારની ટીકા કરવામાં આવી હતી. પ્રમિલા જયપાલ અમેરિકાની એક સત્તાવાર બોડીનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાના હતાં તો પણ એમને મળવાની જયશંકરે ના પાડી દીધી. બાદમાં વોશિંગ્ટનમાં જયશંકરે પત્રકારોને જણાવ્યું હતું કે પ્રમિલા જયપાલનો ઠરાવ મેં વાંચ્યો છે અને તેમાં કાશ્મીરમાં જે સ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી છે એવી સ્થિતિ કાશ્મીરમાં હકીકતમાં નથી. જયશંકરના ઈનકાર બાદ ડેમોક્રેટિક પક્ષના આગેવાનો પ્રમિલા જયપાલના સમર્થનમાં જાહેરમાં આવ્યા હતા. તેમાંના એક જો બાઈડન હતા. ઉપરાંત સેનેટર ઈલિઝાબેથ વોરેન અને કમલા હેરિસે જયશંકરના આ સ્ટેન્ડની ટીકા કરી હતી. (ઈલિઝાબેથ વોરેનના જમાઈ મૂળ ભારતના ઉત્તર પ્રદેશના સોફ્ટવેર ઉદ્યોગપતિ અને હોલિવુડના ફિલ્મનિર્માતા સુશીલ ત્યાગી છે.) ડેમોક્રેટ્સનું કહેવું હતું કે વિદેશી (એટલે કે ભારતના) મહાનુભવ એ ફરજ ન પાડી શકે કે એ યજમાન દેશના ક્યા સરકારી પ્રતિનિધિને મળશે અથવા નહીં મળે. ડેમોક્રેટિક પક્ષના નેતાઓએ આ મુદ્દા પર ટ્રમ્પ સરકારની ટીકા કરી હતી અને કહ્યું હતું કે આ રીતે એક નિખાલસ વિદેશ નીતિ નક્કી થઈ શકે નહીં. સંબંધો માટેના સંવાદોમાં પારદર્શિતા હોવી જોઈએ.

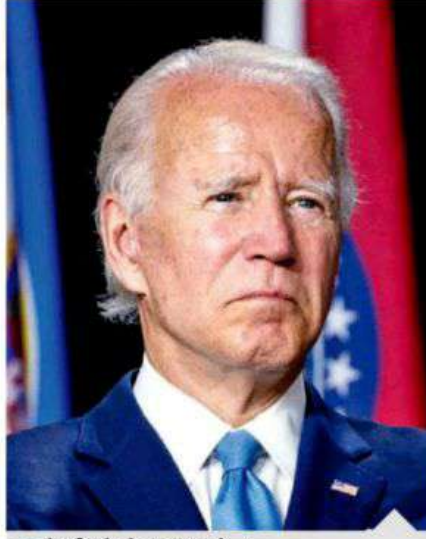
એ અગાઉ ભારત સરકારે કલમ ૩૭૦ રદ કરી અને કાશ્મીરમાં કરફ્યુ લાઘો હતો ત્યારે કમલા હેરિસે કાશ્મીરની પ્રજાની તરફદારી કરી હતી. એ બોલ્યાં હતાં કે, ‘અમે કાશ્મીરીઓને જણાવવા માગીએ છીએ કે તેઓ એકલા નથી. પરિસ્થિતિ પર અમે સતત નજર રાખી રહ્યાં છીએ.’

કમલા એ દિવસોમાં ઉપ પ્રમુખ બનવા

વિદેશી વાયરા

માટેની સ્પર્ધામાં ઊતર્યા હતાં. એ એમના પક્ષને ગમે, પક્ષની નીતિ સાથે સાનુકૂળ હોય એ રીતે બોલ્યાં હશે અને એક અમેરિકન નાગરિક તરીકે કમલા દુનિયાભરમાં ભારતની પેરવી કરે એવી અપેક્ષા રાખી ન શકાય. અમેરિકન નાગરિક તરીકે પોતાના દેશ માટે જે ભલું હોય તે કરવા વિચારણાની એમની ફરજ છે, નહીં કે ભારત માટે. ભારત સરકારની ટીકા, વિરોધ કરવા જરૂરી હોય તો તે કરવા પડે. એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે ભારત પ્રત્યેની કોઈ ફરજથી એ બંધાયેલાં નથી. હવે કમલાબહેનને લાગી રહ્યું છે કે જીતવા માટે ભારતીયોના મત મળે તે જરૂરી છે તેથી તેઓ જ સામે ચાલીને ભારત સાથેના સાંસ્કૃતિક અનુબંધ અને ભાવનાની વાતો રજૂ કરવા માંડ્યા છે. પોતાના નાના અને એમની સાથેના ગાળેલા દિવસોનું જાહેરમાં સ્મરણ કરવા માંડ્યા છે. માતા શ્યામલા ગોપાલનના અસ્થિઓનું ચેન્નઈના સમુદ્રમાં વિસર્જન કર્યું હતું વગેરે સ્મૃતિઓને વાગોળી રહ્યા છે. અગાઉનાં વરસોમાં ક્યારેય અમેરિકાના અને ભારતના હિન્દુઓને ગણેશ મહોત્સવની શુભેચ્છાઓ દ્વિવટ કરીને જાહેરમાં પાઠવી ન હતી. આ વરસે ખાસ તસ્દી લીધી છે. ભારતીયો ટ્રમ્પ તરફ ઢબ્યા છે તેથી આ જરૂર વધુ જણાઈ રહી છે. બીજી તરફ, કમલાની પસંદગી થઈ કે તુરંત ટ્રમ્પ છાવણીમાંથી કમલાના ભારત વિરોધી, કાશ્મીર વિરોધી બયાનો સોશિયલ મીડિયામાં ફરતાં થઈ ગયાં છે. પ્રાધાન્ય કોને મળી રહ્યું છે? ભારતીય વંશના અમેરિકી મતદારોને. બાઈડેન અને સાથીઓ દ્વારા એ નિવેદન પણ અપાયું છે કે ભારતની સરહદ પરની સમસ્યાઓમાં ભવિષ્યની બાઈડેન સરકાર હંમેશાં ભારતનો સાથ આપશે, પણ ચીન અને પાકિસ્તાન સાથે શું કરશે તે જણાવતાં નથી. ભારતીય વંશના મતદારો આ બાબતમાં વધુ સ્પષ્ટતા માગશે. બીજી તરફ ટ્રમ્પ છાવણી તરફથી આરોપ થયો છે કે જો બાઈડેનને ચૂંટણી લડવા માટે ચીનની સરકારે મોટી રકમની મદદ આપી છે.

હકીકતમાં ટ્રમ્પ કોઈ ઓછી માયા નથી. આસાનીથી હાર માને એવા નથી. એમણે ચાર વરસમાં કામકાજમાં, વાણીવર્તનમાં ખૂબ લોચા માર્યા છે. કોરોના અને કોવિડ-૧૯ની કાઈસિસને ગંભીરતાથી લીધી નહીં. એક પોલીસ અધિકારીએ જ્યોર્જ ફ્લોઈડ નામના અશ્વેતનું વગર કારણે નવ મિનિટ સુધી ગળું દબાવી રાખ્યું અને મારી નાખ્યો. ત્યાર બાદ

જ્યોર્જ સોરોસ બાઈડેન

રમખાણો ફાટી નીકળ્યાં. તે તમામ ઘટનાઓમાં ટ્રમ્પ સરકારે આબરૂ ગુમાવી છે. ટ્રમ્પની લોકપ્રિયતા ઘટી હતી, પરંતુ ૪૦ ટકાથી નીચે જતી નથી. હાલમાં ૪૫ ટકા છે, પરંતુ ભારતીય અમેરિકનો હજી પણ ટ્રમ્પથી ગભરાયેલા રહે છે. ટ્રમ્પ ક્યારે શું કરે તે કહી શકાય નહીં તેવી છાપ ઉપસી છે. અશ્વેતોનાં પ્રદર્શનોમાં ગોરાઓ પણ જોડાયા હતા, પણ તેઓ ટ્રમ્પના નવા વિરોધીઓ છે કે જૂના તે કેવી રીતે કહી શકાય? અમેરિકાનાં મહત્વનાં મીડિયા હાઉસો ટ્રમ્પ-વિરોધી છે તો ગઈ ચૂંટણીમાં પણ તેઓ વિરોધી જ હતા. ગઈ ચૂંટણીમાં અશ્વેત, ભારતીય અમેરિકનો અને લેટિનો-અમેરિકનોએ સાથે મળીને ટ્રમ્પના વિરોધમાં મતદાન કર્યું હતું છતાં એ જીતી ગયા હતા. આ વખતે જૂના વફાદાર ગોરાઓ નારાજ થશે તો ટ્રમ્પ ફરીવાર સફળ ના થાય. તે માટે ભારતીયોના મત મળે તો સારી વાત છે. વાતાવરણ પણ પેદા થયું છે કે ભારતીયો મત આપે. કદાચ ભારતીય અમેરિકનોની ભાવનાને આડકતરી રીતે પોષે તેવા ભવિષ્યનાં પગલાંની જાહેરાત વર્તમાન સરકાર કરી શકે છે.

ભારતીય વંશના મતદારો અવઢવમાં રહેશે કે કોને મત આપવો. ઘણા વગદાર ભારતીય અમેરિકનો ટ્રમ્પના રનિંગ મેઈટ તરીકે ભારતીય વંશના નિકી હેલીની વરણી માટે આગ્રહ રાખતા હતા પરંતુ ટ્રમ્પે આ વખતે પણ માઈક પેન્સને પસંદ કર્યા છે. એક તરફ કમલા નામની મહિલા છે જેની નસોમાં ૫૦ ટકા ભારતીય લોહી છે. એ અશ્વેત મહિલા પ્રથમ મહિલા ઉપરાષ્ટ્રપતિ બની શકે તેમ છે.

જો બાઈડેન એકવાર ચૂંટાયા પછી ફરીવાર એ પ્રમુખ માટે ઊભા રહેશે નહીં. કમલાએ સારી કામગીરી બજાવી હશે તો ૨૦૨૪માં એ રાષ્ટ્રપતિપદ માટેની ઉમેદવાર બની શકે છે. આ ચૂંટણીમાં પણ કમલાને પ્રથમ પ્રમુખ પદના ઉમેદવાર તરીકે ઊભા રાખવાનો વિચાર થયો હતો. કમલા અમેરિકાનાં પ્રથમ ફર્સ્ટ લેડી અને પ્રથમ અશ્વેત મહિલા ઉપ રાષ્ટ્રપતિ પ્રોસ્પેક્ટ ધરાવે છે. તે શક્યતા સાકાર કરવા પ્રમુખ તરીકે જો બાઈડેન પણ સારા કામો કરવા પડે. જો બાઈડેન એક પ્રમાણિક, સ્પષ્ટ અને ઊંચા વિચારો ધરાવતા વ્યક્તિ છે. એમને અને એણના પુત્રને, યુકેઈનના પ્રમુખની મદદ વડે અપ્રમાણિક જાહેર કરવાના ટ્રમ્પના પ્રયત્નો સફળ રહ્યા નથી. ઊલટાનું ટ્રમ્પને જવાબ આપવાનું ભારે પડી ગયું હતું. પદભ્રષ્ટ થવા સુધીની નોબત આવી ગઈ હતી. જો બાઈડેન ચીન તરફી છે, નરેન્દ્ર મોદીના ધોર વિરોધી બિઝનેસમેન જ્યોર્જ સોરોસ બાઈડેનના મિત્ર છે, તેવા મુદ્દાઓ ચર્ચાવામાં આવી રહ્યા છે. જ્યોર્જ સોરોસને ભારતીય વંશના લોકો પસંદ કરતા નથી. બાઈડેનના મુસ્લિમ અને કાશ્મીર એજન્ડાની પણ ઘણી ચર્ચા થઈ રહી છે. હ્યુસ્ટન અને અમદાવાદ મેળાવડાના વીડિયો પણ રિપબ્લિકન પક્ષે રિલીઝ કર્યા છે. બીજી તરફ કમલા હેરિસ અન્ય એક ભારતીય વંશની હોલિવૂડ અભિનેત્રી મેન્ડી કલિંગ સાથે મળીને ડોસા, ઈડલી જેવી દક્ષિણ ભારતીય વાનગીઓ રાંધતા હોય તે વીડિયો કમલાએ વહેતા મૂક્યા છે. સોશિયલ મીડિયા ટ્રમ્પ કરતાં કમલાને વધુ પજવશે. ટ્રમ્પની તમામ સારી, ખરાબ બાબતો જગજાહેર થઈ ચૂકી છે. ટ્રમ્પની ભત્રીજીએ પણ એક પુસ્તક લખી કાકાનાં કરતૂતો જાહેર કર્યા છે. કમલાની મુઠ્ઠી હજી બંધ છે. તે ખોલવાના પ્રયત્નો થશે. કમલા પર આક્ષેપ થઈ રહ્યો છે કે કમલા રાજનીતિમાં આવ્યાં ત્યારથી ભારતીય અમેરિકનોના કોઈ એક પણ મુદ્દાને તવજજુ આપી નથી. કમલા કોઈ અસરકારક જવાબ આપી શકતાં નથી. નિકી હેલી મેદાનમાં આવે તો એમની સ્થિતિ પણ કમલા જેવી થશે. કાદવ ઊછળશે અને અગાઉ પણ નિકી પર કાદવ ઉછેળાયો છે. નિકીની વરણી થશે તો ભારતીય વંશની નારીને છેલ્લે દેવો કે નરેન્દ્ર મોદી પ્રત્યેની ભક્તિને છેલ્લે દેવો એ અવઢવમાંથી ઈન્ડિયન-અમેરિકન બહાર આવી જશે. અન્યથા ત્રણ નવેમ્બર સુધી એ આ અવઢવમાં ફસાયેલા રહેશે. ■

સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં વધુ જીવે છે, કારણ શું?

માનવજાતિ હોય કે પછી અન્ય પ્રાણીઓ હોય. પ્રજોત્પત્તિની સફળતા માટે માદાના શરીર પર ખૂબ આધાર રહે છે. સ્ત્રીના શરીરમાં ભ્રૂણનો વિકાસ થાય અને બાળક માતાનું દૂધ પીએ તે જરૂરી હોય છે. જો આંતરિક નાની-મોટી ઈજાઓને કારણે, સ્ત્રીઓનું શરીર સચોટ રિપેર થયા વગર ક્ષીણ થઈ જાય તો તે તંદુરસ્ત બચ્ચાને જન્મ આપી ન શકે, પરંતુ માદાના શરીરમાં કોષો જલ્દીથી સાજાસારા થઈ જાય છે, જે એને લાંબું જીવન બક્ષે છે.

કવર સ્ટોરી

ફેન્ય ફિલસૂફ જ્યાં પૌલ સાત્રના સ્ત્રીમિત્ર સિમોન દ બુવા કહેતાં કે, ‘સ્ત્રી જન્મતી નથી, તેને બનાવવામાં આવે છે.’ સિમોન દ બુવા સ્ત્રીઓના અધિકારો માટે જીવનભર લડતાં રહ્યાં હતાં. એમનું આ નિવેદન સામાજિક સ્તરે સ્ત્રીઓનું જે જીવન પુરુષ વર્ગ દ્વારા નક્કી થયું હતું તે સંદર્ભમાં છે. સ્ત્રીને ગરીબડી સ્ત્રી બનાવી દેવાઈ હતી. ઓગણીસમી સદીમાં ફ્રાન્સ, રશિયા કે યુરોપમાં સામાન્ય સમાજની સ્ત્રીઓની હાલત ખૂબ ખરાબ હતી તે ટોલ્સ્ટોય અને વિક્ટર હ્યુગોના લેખનો પરથી જાણી શકાય છે. હવેના સમયમાં સ્ત્રીની સ્વીકૃતિ વધી રહી છે. વિજ્ઞાનના વિકાસ સાથે સ્ત્રીઓની આગવી લાક્ષણિકતાઓ પણ જાણમાં આવી છે. આપણે જાણીએ છીએ કે સ્ત્રી અને પુરુષ બંને ઈન્સાન જ છે. છતાં કેટલીક બાબતોમાં પાયાનો ફરક છે. સર્જનહારે દરેક જીવોને કેટલીક આગવી, કેટલીક વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ, શક્તિઓ આપી છે, પણ પુરુષોને થોડા મસલ્સ વધારે આપ્યા છે અને તેથી પુરુષો એમ સમજતા થયા કે સ્ત્રી એટલે સેક્સ ક્લાસ. હકીકતમાં એવું કશું નથી. બંનેને અલગ-અલગ આવડતો આપી છે તે એકમેકને પૂરક બનવા, મદદગાર બનવા આપી છે. ઘણા સ્ત્રી-પુરુષ એકમેકના દુશ્મન બની જાય છે તે અલગ વાત છે. સાથે મળીને જીવનારાં નર-માદાઓની સંખ્યા મોટી હોય છે. તમામ પ્રાણીઓમાં.

બંને મળે તો જ બચ્ચાંઓ થાય. છતાં સ્વભાવથી સ્ત્રીને પોતાની આસપાસની વસતિ, તેમની સમસ્યાઓ, તેમની વાતો, ઘરકામ વગેરેમાં વધુ રસ હોય છે. બંધારણમાં પુરુષોને જેટલું દિશાભાન હોય એટલું સ્ત્રીઓને હોતું નથી. દૂરની ભૂગોળમાં તેમને ઓછો રસ પડે. એટલે એ પોતાનાં ઘર અને બાળકોમાં ગુંથાયેલી રહે. ભાઈ વહાણમાં બેસી આફ્રિકા ગયો હોય ત્યારે એ કુતિયાણામાં છાણા વીણતી હોય. ગામમાં થતાં જન્મ, મરણ, સગાઈ, લફરાંઓની તેને ખબર હોય. શહેરોની સોસાયટીઓમાં તેઓ સીસીટીવી કેમેરાનું કામ કરે. નાની-નાની વાતોમાં મોટો રસ પડે. એકને એક વાતનું પુનરાવર્તન તે રસ જાળવીને

કરે. સર્જનહારે તેને એવી એટલા માટે બનાવી છે કે તે ઘરે રહીને બાળકો અને કુટુંબનું ધ્યાન રાખે. ઘરનાં કામ એકધારા કરે તો કંટાળી જાય. એટલે એનો રસ આસપાસના માહોલમાં જીવંત રાખ્યો. દયા, કરુણા, ધીરજ જેવા ગુણો પણ પુરુષની સરખામણીમાં વધુ આપ્યા. આ પ્રકારોમાં અપવાદ પણ હોય છે. કોઈક પુરુષોને સ્ત્રીઓ જેવી અને કોઈક સ્ત્રીઓને પુરુષો જેવી આદતો હોય છે, પરંતુ આપણે જે સરેરાશ સ્ત્રીઓના ગુણો અને લક્ષણોની વાત કરીએ છીએ, તે સિમોન દ બુવાના કહેવા મુજબ સ્ત્રીઓ પર ઠોકી બેસાડેલી વ્યવહારની રીતભાત હોઈ શકે. અમુક બાબતમાં હોઈ શકે, પણ દરેક બાબતમાં હોઈ ના શકે. દાખલા તરીકે સ્ત્રી ભણે તો મોટી અફસર બની શકે, પણ ભણવાથી વ્યક્તિ દયાળુ બની જતી નથી. એ તો અંદરનો ગુણ છે. કલા અને કલાની દ્રષ્ટિ અંદરથી આવે. આજકાલ ઘણી બાબતો શિખવાડવાનો પ્રયત્ન થાય છે, પણ જો ટેલેન્ટ કે પ્રતિભા ના હોય તો ખૂબ શિખવ્યા પછી એક મીડિયોકર કલાકાર તૈયાર થાય. ટૂંકમાં, સર્જનહારે અનેક ક્ષમતાઓની, કુશળતા, કુનેહ, લુચ્ચાઈ, ચાલાકી, સરળતા વગેરેના ગુણોની લહાણી કરી છે, પણ દરેકને બધા ગુણો એકસાથે આપ્યા નથી. સ્ત્રી-પુરુષોના હાવભાવ, લાસ્ય, મુદ્રાઓ અને ભંગિમાઓ

અલગ-અલગ હોય છે. સ્ત્રીઓમાં જે હોય તે પુરુષોને ગમે અને પુરુષોની શૈલીઓ સ્ત્રીઓને ગમે, પણ કોઈ પુરુષ સ્ત્રીની માફક વરતતો હોય તો પુરુષને તે પસંદ પડતું નથી. સ્ત્રીનું પણ એવું જ. બંને એકબીજાની તાકાત અને બંને એકબીજાની નબળાઈઓ છે, જેથી તેઓ સાથે રહે. કેટલાક ગુણોમાં સ્ત્રીને ચડિયાતી રાખી છે તે વાત પુરુષના ધ્યાનમાં હમણા સુધી આવી ન હતી. ભાઈઓ ભલે બાવડા ફુલાવે અને સ્ત્રીઓ પર હાથ ઉપાડી લે, પણ દુનિયાની સરેરાશ સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં છથી આઠ વરસ વધુ જીવે છે. હવે એ અભ્યાસ અને વિશ્લેષણ થઈ રહ્યાં છે કે બંને વચ્ચે આ તફાવત કર્તાએ શા માટે રાખ્યો? આ તફાવત માટે જવાબદાર શારીરિક રચનાનો તાગ વિજ્ઞાને મેળવ્યો છે, પણ તે માટેનો ઉદ્દેશ્ય બરાબર પકડાયો નથી? સ્ત્રીને શા માટે વધુ આયુષ્ય આપ્યું?

એ કારણ હોઈ શકે કે પૌત્ર-પૌત્રીઓ કે અન્ય સંતાનોને ઘરે બેસીને મોટા કરવામાં મદદ કરે. જીવનના અનુભવોને આધારે નવી પેઢીને જ્ઞાન આપે. બીજા ઘરની દીકરી પરણીને વહુ તરીકે આવે તેને પણ શિક્ષણ આપતી રહે. ઘરના લોકો ખેતરમાં કે બીજે કામે જાય અથવા પુરુષો, દીકરીઓ નાની ઉંમરે યુદ્ધમાં માર્યા જાય ત્યારે વધુ લાંબો સમય ઘરનું અને સંતાનોનું ધ્યાન રાખે. હવે આ બાબતમાં તો ઘણા વિચારો થઈ શકે, પરંતુ મૂળ વાત એ છે કે બહેનો ભાઈઓ કરતાં વધુ જીવે છે તેમાં વિજ્ઞાન શું માને છે?

હમણા સુધી એમ મનાતું હતું કે આ તફાવત માટે સ્ત્રીઓની અને પુરુષોની જીવનશૈલીનો તફાવત જવાબદાર છે, પરંતુ હવે સમજાયું છે કે સ્ત્રીઓને જન્મથી શરીરમાં મળેલા ગુણો તેઓને વધારે જીવાડે છે. જોકે થોડા દાયકાઓ અગાઉ ભારત સહિત એશિયાના દેશોમાં પુત્રીજન્મને પસંદગી અપાતી ન હતી. તે જન્મે ત્યારે જ તેને યેનકેન પ્રકારે મારી નાખવામાં આવતી. ચરોતરમાં દૂધના મોટા વાસણમાં ડુબાડી દેવામાં આવતી. ઉત્તરનાં રાજ્યોમાં ભૂખી રાખીને મારી નખાતી. જન્મ બાદ બીમાર પડે તો અવગણના થતી. આમેય કુપોષિત રહેતી દીકરી જલ્દી ગુજરી જતી. તો પણ સરેરાશ વધુ દીકરીઓ જીવતી. આજે સોનોગ્રાફીનાં મશીનો અને ગર્ભપાતની સુવિધાએ ભારતમાં જ કરોડો દીકરાઓનાં ભૂણનો નાશ કર્યો છે જે આજે અન્યથા ખેતરોમાં, ઓફિસોમાં કે ઘરોમાં

એમ મનાય છે કે પુરુષોની સરખામણીમાં સ્ત્રીઓ ઓછી જોખમકારક જિંદગી જીવે છે. સ્ત્રીઓના શરીરમાં કંઈક આનુષંગિક ગુણો છે, જેથી તેઓને હૃદયની બીમારી ઓછી લાગુ પડે છે

કામ કરતી હોત. આવા વિપરીત પરિબળોને કારણે સ્ત્રીઓનાં સરેરાશ આયુષ્યમાં ઘટ પડે છે. દેશની આર્થિક સ્થિતિ અને પ્રદેશ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના આયુષ્યની સરેરાશ બદલાય છે.

દુનિયાના જે ૩૫ જેટલા વિકસિત દેશો છે તેમાં સ્ત્રીઓનું સરેરાશ આયુષ્ય ૮૦ વરસ જેટલું છે તેમ વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાના આંકડા જણાવે છે, પરંતુ સંસ્થાના આંકડા પ્રમાણે આફ્રિકાના દેશોમાં મહિલાઓનું સરેરાશ આયુષ્ય માત્ર ૫૪ વરસ છે અને તેમાંય કેટલાક આફ્રિકી દેશોમાં એચઆઈવી એઈડ્સને કારણે નાની ઉંમરની સ્ત્રીઓ મોટી સંખ્યામાં મરણ પામી. પુરુષો પણ મરણ પામ્યા, પરંતુ આ કારણથી અમુક દેશોમાં સ્ત્રીઓનું સરેરાશ આયુષ્ય ૫૪ વરસથી પણ નીચે ગયું. આફ્રિકામાં સુવાવડ વખતે પણ સ્ત્રીઓ પ્રમાણમાં વધુ સંખ્યામાં મરે છે, પરંતુ એક મહત્વની વાત નોંધવા જેવી છે. દુનિયામાં જેટલી દીકરીઓ જન્મીને પ્રથમ વર્ષગાંઠ જુએ છે એટલી સંખ્યામાં દીકરાઓ જોતાં નથી. મતલબ કે જન્મ બાદ દીકરાઓ કરતાં દીકરીઓ વધુ જીવી જાય છે. દીકરીને મળેલો આ વિશેષ-અધિકાર તેના સંપૂર્ણ જીવન સુધી ચાલે છે. અપવાદો બાદ કરવાના. ઉંમરના દરેક તબક્કે, દરેક વરસે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધુ જીવે છે. જેમ કે એ આંકડો તપાસવામાં આવે કે ૨૦, ૩૦, ૪૦ કે ૫૦ની ઉંમરે કેટલા પુરુષો જીવતાં રહ્યા અને કેટલી સ્ત્રીઓ જીવતી રહી તો સરખામણીમાં ઉંમરના દરેક તબક્કે વધુ સ્ત્રીઓ જીવતી રહે છે અને દીર્ઘાયુનો આ વિશેષાધિકાર વૃદ્ધાવસ્થામાં વધુ સ્પષ્ટપણે જોવા મળે છે.

એમ મનાય છે કે પુરુષોની સરખામણીમાં સ્ત્રીઓ ઓછી જોખમકારક જિંદગી જીવે છે. શરાબ અને તંબાકુનું સેવન પ્રમાણમાં ઓછું કરે છે. સ્ત્રીઓના શરીરમાં કંઈક આનુષંગિક ગુણો પણ છે કે જેથી તેઓને હૃદયની બીમારીઓ ઓછી માત્રામાં લાગુ પડે છે. પુરુષોની સરખામણીમાં અમુક પ્રકારનાં કેન્સર પણ સ્ત્રીઓમાં ઓછી માત્રામાં જોવા મળે છે. સ્તન અને ગર્ભાશયનાં કેન્સરો સ્ત્રીઓને ખૂબ થાય છે છતાં પુરુષોને વળગતાં કુલ કેન્સરો

કરતાં સ્ત્રીઓને ઓછા પ્રમાણમાં વળગે છે. કેન્સરોના પ્રમાણ અમુક પ્રદેશની અમુક જાતિઓમાં વધુ જોવા મળે છે. અમુક વિકસિત દેશોમાં સારવારમાં ઘણી પ્રગતિ થઈ હોવાથી સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વચ્ચેના સરેરાશ આયુષ્યનો તફાવત ઓછો થઈ રહ્યો છે. પુરુષોની સરેરાશ ઉંમર વધી રહી છે અને સ્ત્રીઓની ઘટી રહી છે. સ્ત્રીઓની આયુ ઘટી રહી છે તે માટે નવા જમાનાની જીવનશૈલી જવાબદાર છે. જેમ કે સ્ત્રીઓમાં શરાબ, સિગારેટ, ડ્રગ્સ અને પાર્ટીઓમાં રાત્રિ ઉજાગરાઓનું પ્રમાણ અતિશય પ્રમાણમાં વધ્યું છે. ભારતનાં મહાનગરોમાં પણ આ પરિવર્તન જોવા મળે છે. તેની સામે નવી સજાગતા અને નવી સારવાર પદ્ધતિને કારણે પુરુષોમાં હૃદયરોગો અને તેનાથી નીપજતાં મૃત્યુઓનું પ્રમાણ ઘટ્યું છે. એ નોંધ લેવી પણ જરૂરી છે કે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ જે વધારાનાં વરસો જીવે છે તેમાં સ્ત્રીઓ પણ સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી ભોગવતી હોતી નથી. તેઓને પણ કોઈક આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ વળગેલી હોય છે. ઘણી વખત એ વરસો શારીરિક પીડા અને કષ્ટોનાં હોય છે. તો પણ ખૂબ લાંબું આયુષ્ય ભોગવતા લોકોમાં મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓ જ છે.

ટૂંકમાં, જો કોઈ પુરુષો એમ માનતા હોય કે સ્ત્રીઓની જાતિ એક દુર્બળ, નબળી જાતિ

છે તો તે હવે ભૂલી જવા જેવું છે. સરેરાશ માણસ એક સ્ત્રી કરતાં વધુ ઝડપથી સો મીટર દોડી શકે, કે વધુ વજન ઊંચકી શકે, પણ લાંબું જીવવાની સ્ત્રીઓની શક્તિ આગળ પુરુષ દુર્બળ કે નબળી જાત લાગે. પંચાશી (૮૫) વરસની સરેરાશ દસ વ્યક્તિઓમાં ચાર પુરુષો હશે તો છ સ્ત્રીઓ હશે અને ઉંમરનું પ્રમાણ જેમ-જેમ વધે તેમ સરેરાશ બદલાતી જાય. ૮૫ વરસની ઉંમરે દોઢ ગણો ફરક જોવા મળે તો એકસો વરસની ઉંમરે એ પ્રમાણ બમણાથી પણ વધી જાય. પાંચ ડોસાઓની સામે દસથી અગિયાર ડોસીમાં જીવતી હોય. દુનિયામાં લાંબું જીવવાનો જે નોંધાયેલો વિક્રમ છે તે ૧૨૨ વરસનો છે અને આટલું લાંબું માત્ર એક મહિલા જ જીવી છે. કોઈ પુરુષ આટલું લાંબું જીવ્યો નથી.

પુરુષોની તરફેણમાં એવી દલીલ અપાય છે કે પુરુષોનું જીવન પ્રમાણમાં ખૂબ જ હાડમારીઓ અને માનસિક તેમ જ શારીરિક દબાવ, તનાવ અથવા સ્ટ્રેસથી ભરેલું હોય છે. પુરુષોને કામનું, નોકરીનું, ધંધાનું દબાણ ખૂબ રહેતું હોય છે, પરંતુ વિકસિત દેશોમાં આજે લગભગ તમામ સ્ત્રીઓ નોકરી, ધંધા કરતી હોય છે. ઉપરાંત બાળકો અને ઘર સંભાળતી હોય છે. સ્ત્રીઓ પર પણ સ્ટ્રેસ ઓછો હોતો નથી, પણ જો એ કારણ હોય તો પશ્ચિમના કે વિકસિત દેશોમાં આયુનો તફાવત આજે ભૂંસાઈ જવો જોઈતો હતો, પરંતુ એવું થયું નથી. એક કે બે પેઢી અગાઉ ઘરે બેસતી માતા કે દાદી ઓફિસે જતા પિતા કે દાદા કરતાં જેટલાં વરસ વધુ જીવતી હતી એટલાં જ વરસ આજે ઓફિસે જતી સ્ત્રીઓ એમના પતિઓ

કુંવારા પુરુષ કરતાં પરણેલો પુરુષ ઘણા વરસો વધુ જીવે છે. પુરુષ પરણે તો એ ફાયદામાં રહે છે. બીજી તરફ પરણેલી સ્ત્રી, કુંવારી સ્ત્રી કરતાં સહેજ વધુ જીવે છે

કરતાં વધુ જીવે છે. એમ માનવામાં આવે છે કે દાયકાઓ અગાઉ ઓફિસે કે ધંધા પર જતા પતિઓ કરતાં પત્નીઓનું જીવન ઓછું સ્ટ્રેસફુલ અથવા ઓછું તનાવયુક્ત હતું. હવે લાગે છે કે એ વાત પણ સાચી ન હતી. ત્યારે ઘરે રહેતી સ્ત્રીઓનાં જીવન પણ તનાવયુક્ત હતાં. સ્ત્રીઓની પરંપરાગત ભૂમિકાઓમાં પણ હાડમારીઓ, મહેનત અને ચિંતાનો પાર હોતો નથી. જેઓ માથે ચિંતા ન લે તેમની વાત અલગ છે, પણ સરેરાશ સ્ત્રીઓએ પણ ખૂબ ભાગદોડ કરવી પડતી હતી. એ દિવસોમાં માત્ર એક કે બે નહીં, ઝડનબંધ બાળકો પેદા કરતાં. તેમને ઉછેરવા એ એક મોટી જવાબદારી હતી. યુરોપ-અમેરિકામાં તો હજી ઘણા લોકો ચારથી પાંચ બાળકો પેદા કરે છે. વાસ્તવમાં અને પ્રાપ્ત આંકડાઓ પરથી પણ જણાય છે કે લગ્નજીવનમાં પત્નીઓને જે લાભ કે ફાયદા થાય છે તેના કરતાં પુરુષોને વધુ થતા હોય છે. ભારત જેવા દેશોની સ્ત્રીઓ કશી અપેક્ષા રાખ્યા વગર કુટુંબ માટે જીવનનું સર્વસ્વ રેડી દેતી હોય છે. અન્ય અભ્યાસો અને આંકડાઓ ખૂબ રસપ્રદ છે. જેમ કે, કુંવારા પુરુષ કરતાં પરણેલો પુરુષ ઘણા વરસો વધુ જીવે છે. પુરુષ પરણે તો એ ફાયદામાં રહે છે. બીજી તરફ પરણેલી સ્ત્રી, કુંવારી સ્ત્રી કરતાં સહેજ વધુ જીવે છે. લગ્નજીવનમાં સ્ત્રીને મળે

તેના કરતાં પુરુષને વધુ ફાયદો અથવા રાહત મળે છે.

અન્ય દલીલ છે કે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની જીવનશૈલી વધુ આરોગ્ય પ્રદાન કરે તેવી હોય છે. આદતો તંદુરસ્તી વધારે તેવી હોય છે. જેમ કે ઓછી માત્રામાં શરાબ પીવો, સિગારેટ, તબાકુનું પ્રમાણમાં ઓછું સેવન કરવું, આરોગ્યપ્રદ ખોરાક લેવો વગેરે પરંતુ આદતોનો આ તફાવત હવે સાવ ઘટી ગયો છે. સિગારેટ અને શરાબ પીતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા પુરુષોની સંખ્યાના આંકડા નજીક પહોંચી ગઈ છે. સ્ત્રીઓ પણ તંદુરસ્તી માટે પ્રતિકૂળ ગણાય તેવો ખોરાક વધુ ખાવા લાગી છે અને ધારો કે સ્ત્રીઓ ખૂબ તંદુરસ્ત હોય, તેઓની આદતો આરોગ્યપ્રદ હોય અને પુરુષો કરતાં વધુ વરસો જીવે છે તો પણ એવું શાથી કે સ્ત્રીઓ તેમનાં પાછલાં વરસો હમઉંમર પુરુષો કરતાં વધુ શારીરિક પીડા અને બીમારીમાં ગાળે છે? બીજી રીતે કહીએ તો ૮૦ વરસનાં સ્ત્રી અને પુરુષોના એક જૂથમાં ૬૦ મહિલા અને ૩૦ પુરુષો છે. તો ૩૦માંથી દસ પુરુષો બીમાર હશે તો તેની સામે ૪૦થી ૪૫ સ્ત્રીઓ બીમાર હશે. આ આંકડા સાચા નથી. ઉદાહરણ તરીકે આપ્યાં છે. સાર એ કે મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં વધુ માંદગી સહન કરે છે અને છતાં જીવવાની વાત આવે ત્યારે વધુ જીવે

છે. આ ઘટના સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે મોટી ઉંમરે જીવવા માટે આરોગ્ય કરતાં પણ કોઈક જુદું જ તત્વ જવાબદાર છે. જો આરોગ્ય જ જવાબદાર હોય તો સરેરાશ પુરુષો પણ વધુ જીવવા જોઈએ. પણ તેમ થતું નથી. સ્ત્રીઓની જીવનશૈલી વધુ આરોગ્યપ્રદ હોય છે તે વાતનો પણ અહીં કોઈ અર્થ નીકળતો નથી. લાંબા આયુષ્ય માટેનું કારણ કંઈક જુદું જ છે. બહારનું અર્થાત ખોરાક, આદતો સાથે નહીં, પણ શરીર સાથે જોડાયેલું છે, તેવા નિષ્કર્ષ પર તબીબી વિજ્ઞાનીઓ આવ્યા છે. જરા અર્થાત વૃદ્ધત્વ સમયની બીમારીઓ અને ચિકિત્સાના નિષ્ણાતો જેન્ટોલોજિસ્ટ તરીકે ઓળખાય છે. તેઓએ આ મુદ્દાને અન્ય પ્રાણીઓનાં જીવન અને આયુષ્ય સાથે સરખાવી જોયો. જણાયું છે કે લગભગ મોટા ભાગનાં પ્રાણીઓની માદાઓ નર કરતાં વધુ જીવતી હોય છે. તેનો અર્થ સ્પષ્ટપણે એ થયો કે સ્ત્રીઓના દીર્ઘાયુનું કારણ શરીરની અંદર, બાયોલોજીમાં રહેલું છે. તમામ સસ્તન માદાઓને આ ફેવર કુદરતે આપી છે.

વિજ્ઞાનીઓ કહે છે કે શરીરમાં નાની ભૂલો અસંખ્ય અને વિપુલ માત્રામાં થતી હોય છે. આવી ભૂલોનો સરવાળો ખૂબ મોટો બને છે. પ્રત્યેક ભૂલ વખતે શરીરના ડીએનએને ક્યાંક અહીં કે ત્યાં ઘસરકાઓ પડે, ડીએનએ ડેમેજ થાય, ક્યાંક પ્રોટીનના મોલેક્યુલ્સ (તત્ત્વ, અણુ) ધવાઈ જાય કે આગળ-પાછળ થઈ જાય જેવા અનેક અકસ્માતો શરીરમાં સતત સર્જાયાં કરતા હોય છે. આ બધા વિકારોનો સંગ્રહ શરીરમાં થાય છે. તે શરીરને નુકસાન કરે છે. સૂક્ષ્મ આંતરિક ઈજાઓ શરીર આપોઆપ રિપેર કરી લેતું હોય છે, પરંતુ જેટલી ઝડપથી ઈજાઓ થાય એટલી જ કાર્યક્ષમતાથી તેનું સમારકામ થવું જોઈએ. કોષોની જાળવણી અને રિપેર કરતું તંત્ર અદ્ભુત રીતે કામ કરે છે. કોષો બગડતાં હોય ત્યારે તેને સુધારી લેવામાં આવે છે અને તેથી જ આપણે લાંબું જીવતાં હોઈએ છીએ, પણ આ કાર્યક્ષમતામાં ક્યારેક ઘટ પણ આવે. તે હંમેશાં સંપૂર્ણપણે અસરકારક રહેતી નથી. પરિણામે કેટલીક ઈજાઓ અને ઘસરકાઓ રિપેર થયા વગર રહી જાય છે. જેમ જેમ દિવસો, મહિનાઓ અને વરસો પસાર થતાં જાય તેમ તેમ નુકસાનીવાળા કોષો શરીરમાં જમા થતા રહે છે અને તેનું સીધું પરિણામ એટલે વૃદ્ધાવસ્થાનું આગમન. અમુક લોકોના શરીરમાં કોષો

સૂક્ષ્મ આંતરિક ઈજાઓ શરીર આપોઆપ રિપેર કરી લેતું હોય છે, પરંતુ જેટલી ઝડપથી ઈજાઓ થાય એટલી જ કાર્યક્ષમતાથી તેનું સમારકામ થવું જોઈએ

રિપેર થવાની પ્રક્રિયા ખૂબ ધીમી ચાલે ત્યારે તેઓ અકાળે વૃદ્ધ જેવા દેખાવા માંડે છે.

શરીરમાં બરાબર સમારકામ થતું નથી માટે આપણે વૃદ્ધ થઈએ છીએ. હવે સવાલ એ છે કે આપણુ શરીર રિપેર કામ વધુ સારી રીતે શા માટે કરતું નથી? શું તે શક્ય છે કે શરીરને એ પ્રકારની મદદ કરી શકાય જેમાં તે કોષોને સારી રીતે સુધારવા માંડે. થિયરીની રીતે જોઈએ તો આપણે એ કામ ખૂબ સારી રીતે શરીર પાસે કરાવી શકીએ તો કાયમને માટે જીવતા રહી શકીએ. અમર થઈ જઈએ, પરંતુ તેમ થઈ શકતું નથી અથવા થઈ ના શકે. તેનું કારણ વિજ્ઞાનીઓ એવું આપે છે કે આપણા શરીર વૃદ્ધ થવાની પ્રક્રિયા ખૂબ પ્રાચીનકાળમાં વિકસી ત્યારે આપણા પૂર્વજો શિકાર કરીને પેટ ભરતા હતા અને એ રીતે ભૂખ મટાડવાનું કામ સતત પરિશ્રમ માગતું હતું. આપણા પૂર્વજો ત્યારે ભૂખ્યા રહી જતા હતા. હવે જો શરીરના કોષો સતત સારી રીતે રિપેર થવા માંડે તો તે માટે વધુ ઊર્જા, શક્તિ અને ખોરાકની જરૂર પડે. સતત ભાગદોડમાં ભૂખ્યા રહેતા પૂર્વજો પાસે એ વધારાની ઊર્જા હતી નહીં.

કુદરતનો નિયમ છે કે જે સંસાધનો પ્રાપ્ત હોય તેની પસંદગી કરવી. ઊર્જાનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ થઈ શકે તેવી યંત્રણા પસંદ કરવી. તેના પરિપાકરૂપે કુદરતે એ પસંદ કર્યું કે ક્ષતિઓને સુધારવા માટે મોટી માત્રામાં ઊર્જાનો વ્યય કરવાને બદલે ક્ષતિરહિત પ્રાણીને કે જીવને નવો જન્મ આપી તેને મોટું કરવું. વિજ્ઞાની ડૉક્ટર થોમસ કર્કવૂડે સિત્તેરના દાયકામાં આ થિયરી આગળ કરી હતી. ત્યાર બાદ એમને થિયરીના ટેકામાં વધુ પુરાવા પણ મળ્યા છે. એવો એમનો દાવો છે. એમણે એમની લેબોરેટરીમાં એ સાબિત કરી બતાવ્યું કે લાંબું જીવતાં પ્રાણીઓની રિપેર અને મેન્ટેનન્સ સિસ્ટમ ખૂબ ટૂંકું જીવતાં પ્રાણીઓની સિસ્ટમ કરતાં ખૂબ કાર્યક્ષમ હોય છે. શરીરના ઈજાગ્રસ્ત કોષો દીર્ઘાયુ ધરાવતાં પ્રાણીઓમાં તુરંત સુધારી લેવાતા હોય છે. લાંબું જીવતાં પ્રાણીઓ અલ્પ આયુષ્ય ધરાવતાં જીવોની

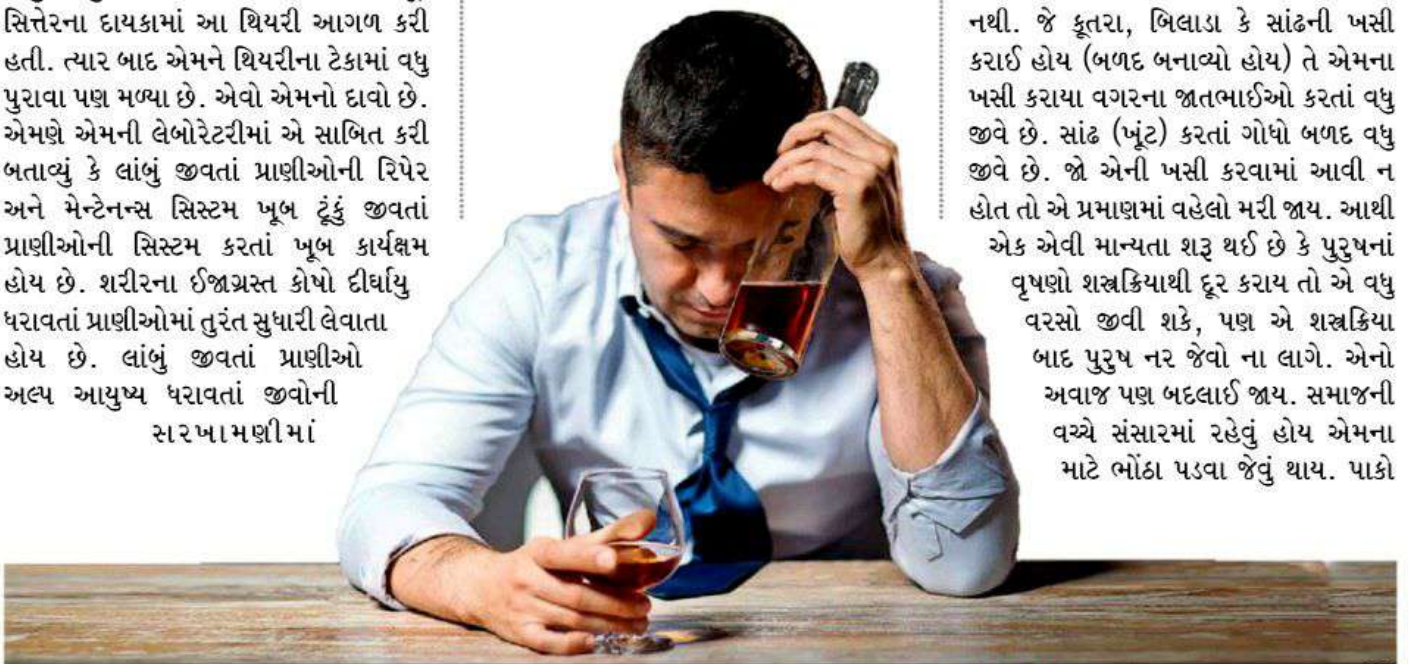
સરખામણીમાં

સ્માર્ટ, ચપલ અને હોશિયાર હોય છે. તેઓ અલ્પજીવી જીવોની સરખામણીમાં કદમાં મોટા પણ હોય છે. જો જીવ ચપલ અને બુદ્ધિશાળી હોય, તો કુદરત તેમના શરીરને ફેંકી દેવા જેવું નહીં, પણ ટકાવી રાખવા જેવું ગણે છે. તેના રિપેરકામ પાછળ વધુ ઊર્જા ખર્ચવા સામે કુદરતને વાંધો નથી, આવો મત વિજ્ઞાનીઓનો એક વર્ગ ધરાવે છે. તો શું સ્ત્રીઓ વધુ જીવે છે એનો અર્થ એ કે કુદરત સ્ત્રીઓના જીવને પુરુષોના જીવ કરતાં વધુ ટકાવવા યોગ્ય માને છે? તેની પાછળ થોડી વધુ ઊર્જા વપરાય તો કુદરતને તેનો વાંધો નથી તેમ માનવું?

આ થિયરી સ્વીકારવા પાછળ વૈજ્ઞાનિક લૉજિક પણ છે. માનવજાતિ હોય કે પછી અન્ય પ્રાણીઓ હોય. પ્રજોત્પત્તિની સફળતા માટે માદાના શરીર પર ખૂબ આધાર રહે છે. સ્ત્રીના શરીરમાં ભ્રૂણનો વિકાસ થાય અને બાળક માતાનું દૂધ પીએ તે જરૂરી હોય છે. જો આંતરિક નાની-મોટી ઈજાઓને કારણે, સ્ત્રીઓનું શરીર સચોટ રિપેર થયા વગર ક્ષીણ થઈ જાય તો તે તંદુરસ્ત બચ્ચાને જન્મ આપી ન શકે, પરંતુ માદાના શરીરમાં કોષો જલ્દીથી સાજાસારા થઈ જાય છે, જે એને લાંબું જીવન બક્ષે છે. બીજું બાજુ સંવનન અને ગર્ભાધાન થયા બાદ ભ્રૂણના વિકાસ, જન્મ, સંવર્ધન વગેરેમાં પિતાની કોઈ સીધી શારીરિક ભૂમિકા રહેતી નથી. કોષો વધુ સારી રીતે રિપેર પામે તેવી જરૂર પિતાના શરીરને રહેતી નથી. એક

વખત સફળ સંવનન થયું એટલે પિતાની જવાબદારી પૂરી. આફ્રિકામાં બાળકો પર થયેલા એક અભ્યાસ મુજબ જે બાળકોએ, પંદર વરસનાં થયાં તે અગાઉ પિતા ગુમાવ્યા હોય તે બાળકો તેમના જ વર્ગનાં અન્ય બાળકોની સરખામણીમાં ઊંચાઈમાં સહેજ ટૂંકા રહી ગયાં હતાં. બાળકોની લંબાઈ અથવા ઊંચાઈ એમના આરોગ્યનું ખરું પ્રતિબિંબ પાડે છે. તેમાં પણ જે બાળકોએ બાળપણમાં માતાઓ ગુમાવી હતી તે તેમના વર્ગનાં અન્ય બાળકોની સરખામણીમાં વધુ પડતાં ટૂંકા રહી ગયાં હતાં. ઉપરાંત અન્ય બાબતોમાં પણ કંગાળ હતાં. ગરીબ પણ રહી ગયાં હતાં. પિતા વગર અનાથ થયેલાં બાળકો જેટલું જીવ્યાં તેનાથી પણ ઘણું ઓછું માતા વગર અનાથ બની ગયેલાં આ બાળકો જીવ્યાં હતાં. બાળકોને જીવવા માટે પિતા કરતાં માતાની ખૂબ જરૂર પડે છે.

સંવનનની સફળતા માટે નરના શરીરમાં ટેસ્ટોસ્ટેરોન હોર્મોન્સ આવશ્યક છે, પણ આ હોર્મોન્સની વધુ માત્રા નરના જીવન ટૂંકાવે છે. પ્રયોગશાળાઓમાં ઉંદરો પર થયેલા પ્રયોગોમાં જોવા મળ્યું છે કે માદા ઉંદરના શરીરમાંના કોષો નર ઉંદરના શરીરમાંના કોષો કરતાં વધુ ઝડપથી વધુ સારી રીતે સાજા થઈ જતાં હોય છે. સ્ત્રીના શરીરમાંના અંડાશયને શસ્ત્રક્રિયાથી દૂર કરવામાં આવે તો, નર અને માદા ઉંદરના કોષો રિપેર થવાની બાબતમાં જે તફાવત જોવા મળે છે તે રહેતો નથી, કારણ કે માદા હોર્મોન્સનો કે નર હોર્મોન્સનો ભેદભાવ રહેતો નથી. જે કૂતરા, બિલાડા કે સાંઢની ખસી કરાઈ હોય (બળદ બનાવ્યો હોય) તે એમના ખસી કરાયા વગરના જાતભાઈઓ કરતાં વધુ જીવે છે. સાંઢ (ખૂંટ) કરતાં ગોધો બળદ વધુ જીવે છે. જો એની ખસી કરવામાં આવી ન હોત તો એ પ્રમાણમાં વહેલો મરી જાય. આથી એક એવી માન્યતા શરૂ થઈ છે કે પુરુષનાં વૃષણો શસ્ત્રક્રિયાથી દૂર કરાય તો એ વધુ વરસો જીવી શકે, પણ એ શસ્ત્રક્રિયા બાદ પુરુષ નર જેવો ના લાગે. એનો અવાજ પણ બદલાઈ જાય. સમાજની વચ્ચે સંસારમાં રહેવું હોય એમના માટે ભોંઠા પડવા જેવું થાય. પાકો

અભ્યાસ થયો નથી, પરંતુ અગાઉના સમયમાં અન્ય અનેક હેતુઓ માટે કિશોરોની ખસી કરવામાં આવતી. તેઓને નપુંસક બનાવવામાં આવતા. રાણીવાસની રક્ષા કાજે કે વાઘવુંદમાં વિશિષ્ટ અવાજ માટે કિશોરોને ખાસ નપુંસક બનાવતાં હતા. હમણા સુધી દુનિયાની ઘણી સંસ્થાઓમાં તોફાની પાગલો શાંત રહે તે માટે એમની ખસી કરી નાખવામાં આવતી. ટૂંકમાં, પુરુષો પ્રમાણમાં ઓછું જીવે છે તે માટે તેમના પોતાના ટેસ્ટોસ્ટેરોન હોર્મોન્સ વધુ જવાબદાર છે, પરંતુ પ્રજોત્પત્તિ માટે તે અનિવાર્ય છે.

વરસ ૧૯૧૮માં દુનિયાભરમાં જીવલેણ સ્પેનિશ ફ્લુ ફેલાયો હતો. તે રોગચાળામાં જગતના પાંચ કરોડથી વધુ લોકો માર્યા ગયાં હતાં. એટલાં પ્રમાણમાં મરણ નીપજ્યાં કે અમેરિકામાં એ વરસનો પુરુષોનો સરેરાશ આયુષ્યદર ઘટીને માત્ર ૩૬ વરસનો રહી ગયો હતો અને ત્યારે પણ સ્ત્રીઓનાં મરણ પ્રમાણમાં ઓછાં રહ્યાં હતાં. સ્ત્રીઓનું સરેરાશ આયુષ્ય ૪૬ વરસનું રહ્યું હતું. દસ વરસ વધારે, પરંતુ ત્યાર પછીના બીજા વરસે રોગચાળાની અસર ઓછી થઈ ત્યારે સરેરાશ આયુષ્ય વધીને ૫૫ વરસના નિયમિત ફિગર પર પાછું આવી ગયું

હતું. અમેરિકા યુરોપમાં એવી ઘણી સ્ત્રીઓ વિદ્યમાન છે જેમણે એ મહામારીમાંથી બચીને ૨૦૧૮માં સો વરસનું આયુષ્ય પૂરું કર્યું હતું.

છેલ્લા આંકડાઓ પ્રમાણે ભારતના લોકોનું સરેરાશ આયુષ્ય ૬૯ (ઓગણસિત્તેર) વરસથી થોડું વધુ છે. તેમાંય રાજ્યો પ્રમાણે અલગ-અલગ છે. કેરળમાં સરેરાશ આયુષ્ય ૭૫ વરસ છે. આપણુ ગુજરાત લગભગ ૬૯ વરસ કરતાં સહેજ વધુ સરેરાશ ધરાવે છે અને દેશમાં અગિયારમા ક્રમે છે. વધુ પડતું ખાન-પાન અને શારીરિક મહેનતનો અભાવ ઉપરાંત સમગ્ર જાતિનો જિનેટિક પ્રોફાઇલ આયુષ્યને ટૂંકાવે છે. આયુષ્યની બાબતમાં ગુજરાત કેરળ જેટલું નસીબદાર નથી. નવાઈની વાત એ છે કે ઈસવી સન ૧૮૦૦માં ભારતના લોકોનું સરેરાશ આયુષ્ય માત્ર ૨૫ વરસ અને પાંચ મહિના હતું. છતાં આજે વોટ્સએપ પર જૂના સમયમાં લોકો લાંબું જીવતા હતા અને નીરોગી હતા તેવી વાતોમાં રચ્યાપચ્યા રહે છે. હાલમાં જે સ્થિતિ હોય તેનાથી લોકો ખુશ નથી હોતાં. છેલ્લાં બસો વરસમાં લોકો ત્રણ ગણુ જીવતાં થયાં છે તે હકીકત છે. હજી ભારત સરકાર ખાન-પાનની ચીજોની ગુણવત્તા પર ધ્યાન આપે તો સરેરાશ આયુષ્ય અમેરિકા, કેનેડાની માફક ૮૦થી ૮૨ વરસ સુધી પહોંચે. પાકિસ્તાનમાં સરેરાશ આયુષ્ય ૬૬ વરસથી થોડું વધુ છે.

ભારતમાં શહેરો અને ગામડાંના લોકોના આયુષ્યમાં પણ ફરક પડે છે. શહેરોમાં સ્ત્રીઓ લગભગ ૭૪ વરસ જીવે છે અને ગામડાંમાં ૬૯ વરસ જીવે છે. જ્યારે શહેરોના પુરુષો સરેરાશ ૭૧ વરસથી સહેજ વધુ અને ગામડાંના પુરુષો સરેરાશ ૬૬ વરસથી સહેજ વધુ જીવે છે. કામનો પ્રકાર, સારવારની સવલત અને જીવનશૈલીનો ફરક અહીં જોવા મળે છે. ટૂંકમાં ભારતમાં સ્ત્રીઓનું જીવન વધુ હાડમારીભર્યું હોય છે. કદાચ એ હાડમારીઓ તેને બીમાર પાડે છે, પણ પ્રવૃત્તિમય જીવન સ્ત્રીઓને વધુ સ્વસ્થ રાખે છે. તેમાં જિનેટિક એડવાન્ટેજનો સરવાળો થાય તેથી ભારતની સ્ત્રીઓ

વિપરીત પરિબળો હોવા છતાં પુરુષો કરતાં વધુ જીવે છે, પણ એટલો મોટો ફરક નથી જેટલો યુરોપ અમેરિકામાં જોવા મળે છે, કારણ કે હાડમારીઓ, બીમારીઓ અને સ્ત્રી હોવાને કારણે સારવારમાં થતી અવહેલના સ્ત્રીઓને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ શિકાર બનાવે છે. વર્તમાન પ્રગતિના આધારે ગણીએ તો ૨૦૧૮માં અમેરિકામાં જન્મેલા પુરુષો સરેરાશ ૭૬ વરસ અને સ્ત્રીઓ ૮૧ વરસ જીવશે. અપેક્ષિત જીવનકાળના આંકડાઓ ભવિષ્યકાળ માટેના હોય છે. એ આંકડા બતાવે કે ૨૦૨૦માં જન્મેલું બાળક સરેરાશ કેટલાં વરસ જીવશે? તે મુજબ ૨૦૧૮માં કેનેડામાં જન્મેલી કન્યા ૮૪ વરસ અને પુત્ર ૮૦ વરસ જીવશે જે દુનિયામાં સૌથી વધુ છે, પરંતુ વિજ્ઞાનીઓ નવી આરોગ્ય વિષયક શોધોને ધ્યાનમાં રાખીને કહે છે કે આજથી ૧૦૦ વર્ષ બાદ લોકોનું સરેરાશ આયુષ્ય ૧૦૦ વર્ષથી વધુ થશે. આગળ લખ્યું છે તેમ સમૃદ્ધ દેશોમાં હવે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના અપેક્ષિત આયુષ્ય વચ્ચેનો તફાવત ઘટીને લગભગ ચાર વરસ જેટલો રહી ગયો છે.

આજે વાસ્તવિક જીવનમાં જુઓ તો લોકો ૮૦ અને ૧૦૦ વરસના આયુષ્યની સામાન્યપણે અપેક્ષા રાખતા થઈ ગયા છે શતાયુ પાર કરી ચૂકેલા લોકોની સંખ્યા પણ વધી રહી છે. વરસ ૨૦૦૦માં અમેરિકામાં પચાસ હજાર લોકો હતા જેમણે ૧૦૦ વરસ પૂરાં કર્યાં હતાં. ૨૦૧૫ની સાલ આવતા સુધીમાં શતાયુ લોકોની સંખ્યા ૭૨ હજારની થઈ હતી. પંદર વરસમાં જ દોઢ ગણાથી થોડી ઓછી સંખ્યા વધી. વિજ્ઞાનીઓ માને છે કે લાંબું આયુષ્ય કુટુંબના લોહી અથવા ડીએનએમાં હોય છે. ભારતમાં પારસી લોકોનું આયુષ્ય ઘણુ લાંબું હોય છે. દીર્ઘાયુ લોકો વિષે વિજ્ઞાનીઓએ સંશોધનો કર્યા છે તે મુજબ દીર્ઘાયુ માટેનો યશ આપી શકાય એવા કેટલાક જિન્સ ઓળખી કઢાયા છે. હજી કેટલાક વધુ જિન્સની ઓળખ થશે.

એવા ઘણા લોકો છે જેમની ઉંમર ૮૦ વરસ પાર કરી ગઈ હોય, પણ તેઓની યાદદાસ્ત ૫૦ની ઉંમરની વ્યક્તિ જેટલી મજબૂત હોય. અભ્યાસ કરવાથી જણાયું કે તેઓના મગજની રચના અને સ્થિતિ પચાસની ઉંમર ધરાવતી વ્યક્તિના મગજ જેટલી મજબૂત હોય છે. તેને વૃદ્ધત્વની અસર થઈ હોતી નથી.

માનવીઓનાં શરીરમાં બાયોલોજિકલ

ઘડિયાળ અથવા શારીરિક જીવનનો ક્રમનો નકશો હોય છે. ઘણા પ્રૌઢો, ખાસ કરીને ૯૫ વરસથી ૧૧૨ વરસની ઉંમરના ઝૂપના પ્રૌઢોની આ ઘડિયાળ ધીમી પડી જતી હોય છે. એટલે કે કેલેન્ડરમાં દિવસો ભલે નિયમિત પણે વધે, પણ આ લોકોની શારીરિક ઉંમર અગાઉ કરતાં ધીમી ઝડપે વધે છે. તેને કારણે વૃદ્ધાવસ્થાની બીમારીઓ તેઓને સરેરાશ કરતાં વધુ વરસો પછી લાગુ પડે છે. કેટલીક બીમારીઓ સરેરાશ ઉંમરે લાગુ પડતી હોય છે, પણ કેટલાકને સરેરાશ પછીના છેક ૨૪ વરસે આવી બીમારી લાગુ પડે. દીર્ઘાયુ લોકોનાં સંતાનો પણ પ્રમાણમાં લાંબું જીવે છે. સામાન્ય પણે સ્મૃતિભ્રંશ (ડિમેન્શિયા)ની બીમારી સરેરાશ ૭૮ વરસની ઉંમરે લાગુ પડે છે, પણ આવા વિશિષ્ટ જિન્સવાળાની યાદદાસ્ત ૯૮ વરસ સુધી અકબંધ રહેતી હોય છે. બીજી તરફ નિદાન અને સારવાર પદ્ધતિઓમાં થયેલી અસાધારણ પ્રગતિને કારણે છેલ્લાં સો વરસમાં સરેરાશ આયુષ્યમાં વીસથી ત્રીસ વરસનો વધારો થયો છે. મતલબ કે માત્ર જિન્સ નહીં, પણ બહારનાં પરિબલોમાં ફેરફાર પણ આયુષ્યમાં વધારો કરે છે. હજી એ સુધારાઓ અને સંશોધનો થતાં રહેશે. એવી અપેક્ષા છે કે વરસ ૨૦૦૦માં અમેરિકામાં જન્મેલી વ્યક્તિ ૧૦૩ વરસ સુધી જીવતી રહી શકશે. આયુષ્યના પ્રમાણ પર જિન્સની અસર ૨૫થી ૩૫ ટકા જેટલી હોય છે. થોડા, પણ જૂના અને કાયમી મિત્રો હોય તો આયુષ્ય વધે છે તેવું પણ પુરવાર થયું છે. આરોગ્યપ્રદ જીવનશૈલી, મિત્રો સાથે નિયમિત હરવા ફરવા જવું, ખુશ અને આનંદિત રહેવાના પ્રયત્નોથી આયુષ્ય ઉપરાંત મગજ પર સારી અસર પડે છે.

સ્ત્રીઓના અને પુરુષોના આયુષ્યમાં વિકસિત દેશોમાં તફાવત ઓછો થઈ રહ્યો છે તે માટે અદ્યતન ઔષધો નવી સમજણ કારણભૂત છે. વિકસિત દેશોમાં સ્ત્રીઓ પુરુષ કરતાં આઠ ટકા વધુ આયુષ્ય ભોગવે છે, પરંતુ કુદરતે જિન્સ દ્વારા તે પ્રમાણ માદાઓ માટે ૧૮ ટકાથી વધુ રાખ્યું હતું. અન્ય પ્રાણીઓની માદાઓ આટલું આયુષ્ય સરેરાશ પણે વધુ

ભોગવે છે. ૧૧૦ વરસનું કે તેથી વધુ આયુષ્ય ભોગવતાં લોકો સુપરસેન્ટેનરિયન કહેવાય છે. અભ્યાસમાં જણાયું છે કે ૧૧૦ વરસ કે વધુ લાંબું જીવતી પ્રત્યેક દસ વ્યક્તિમાંથી નવ વ્યક્તિ સ્ત્રીઓ હોય છે. અઢારમી સદીથી વસતિના રેકૉર્ડ રાખવાની શરૂઆત થઈ ત્યારથી આ પ્રમાણ એકધારું, સાતત્યપૂર્ણ રહ્યું છે. અર્થાત સ્ત્રીઓને સર્જનહારે લાંબું જીવવા માટે જ ઘડી છે. અન્ય પ્રાણીઓની વસતિના આંકડા અગાઉ રખાતા ન હતા, પરંતુ ૧૦૧ પ્રકારનાં પ્રાણીઓનો અભ્યાસ હમણાનાં વરસોમાં શક્ય બન્યો છે. તેમાં જણાયું છે કે માદાઓ ૧૮.૬ ટકા વધુ લાંબું જીવે છે.

હમણા વિજ્ઞાનીઓની નજરે જે મહત્વની વાત આવી તે એ છે કે પુરુષોની સરખામણીમાં સ્ત્રીઓને કોરોના અને કોવિડ-૧૯ની પણ ઓછી અસર થાય છે. સ્ત્રીઓ ડૉક્ટર પાસે જઈને સારવાર મેળવે છે અને વધુ આરોગ્યપ્રદ જીવન જીવે છે તે દલીલ અહીં ટકતી નથી. કોરોનાની અસરકારક રસી કે સારવાર જ શોધાઈ નથી. છતાં સ્ત્રીઓને કોરોના ઓછી અસર કરે છે. ન્યુ યૉર્કના જિનેટિક રિસર્ચર શેરોન મોઆલેમના કહેવા પ્રમાણે એ હકીકત પુરવાર થાય છે કે સ્ત્રીઓ વધુ જીવવા માટેના જિન્સ અને કોમાઝોમ ધરાવે છે.

સ્ત્રી અને પુરુષની જાતિ મુખ્યત્વે કોમાઝોમ

(ગુણસૂત્ર અથવા પરંપરા સૂત્ર)ને કારણે અલગ પડે છે. આ ગુણસૂત્રો આપણા જિન્સ અને ડીએનએને સમાવી લેતું એક બંડલ છે. હવે લગભગ મોટા ભાગના પુરુષોના કોષોમાં એક એક્સ પ્રકારનું અને એક વાય પ્રકારનું કોમાઝોમ હોય છે જ્યારે સ્ત્રીઓના કોષોમાં બંને એટલે કે ડબલ સંખ્યામાં એક્સ કોમાઝોમ હોય છે. સ્ત્રીઓના બે એક્સ કોમાઝોમમાંથી એક એને એની માતા તરફથી અને બીજું એના પિતા તરફથી વારસમાં મળ્યું હોય છે. લગભગ ૫૦ ટકા સ્ત્રીઓમાં પિતા તરફથી અને બીજી પચાસ ટકા સ્ત્રીઓમાં માતા તરફથી મળેલું એક્સ સક્રિય રહે છે. હવે એ પુરવાર થયું છે કે એક એક્સ કોમાઝોમમાં ખામી સર્જાય, તેનું વિઘટન થાય તો બીજું એક્સ કોમાઝોમ તેની ક્ષતિપૂર્તિ કરે છે. જે ખામી પેદા થઈ હોય તે દૂર કરે છે. આ સ્થિતિનાં પરિણામો સ્ત્રીના શરીર પર જોવા મળે છે. જેમ કે પુરુષોના પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓને રાત્રિ અંધત્વ અથવા રંગ અંધત્વની તકલીફ ઓછા પ્રમાણમાં વળગે છે, કારણ કે આંખના વહીવટ માટે કામ કરતું શરીરનું જિન એક્સ કોમાઝોમની સાથે વસે છે. આથી તેને ક્ષતિ પહોંચી હોય તો બીજું સાથી એક્સ કોમાઝોમ તેને રિપેર કરી દે છે. સ્ત્રીઓમાં જિનેટિકલી જુદાઈ ધરાવતા કોષોના બે સેટ હોય છે તે કારણથી સ્ત્રીઓને, જે જન્મજાત બીમારીઓ (વારસામાં મળતી) પ્રમાણમાં ઓછી લાગુ પડે છે. તેના જ કારણે કોરોના વાઈરસ સહિતના ચેપ સામે લડવા માટે સ્ત્રી વધુ મજબૂત બને છે. છતાં ક્યારેક કોષનું વિઘટન (મ્યુટેશન) થાય તો સ્ત્રીને જન્મજાત પ્રકારની બીમારી લાગુ પડે છે. પુરુષોની સરખામણીમાં આવું ઓછું બને છે. જન્મજાત બીમારીઓમાં તાળવા સાથે જીભ ચોટેલી હોય, જોડાયેલા પગ હોય વગેરે વિકૃતિઓ જન્મ સમયે દીકરીઓ કરતાં દીકરાઓમાં વધુ જોવા મળે છે. દીકરીઓનું ભ્રૂણ (ગર્ભમાં હોય ત્યારે)નાં ડબલ એક્સ કોમાઝોમ પેટમાં જ સાથ-સહકાર આપવા માંડે છે. એકમેકને જરૂરી પ્રોટીન અને એન્ઝાઇમ પહોંચાડે. પુરુષના શરીરમાં આવું બનતું નથી. તે કારણથી જ સ્ત્રીઓ બીમારીઓ સામે વધુ અસરકારક રીતે લડી શકે છે. એક એક્સ કોમાઝોમ પર લગભગ એક હજાર જેટલા જિન્સ હોય છે અને એ કોમાઝોમમાં આવા એક એક હજારના બે સેટ હોય છે જે માદાની રોગપ્રતિકારક શક્તિને મજબૂત બનાવે છે. જ્યારે પુરુષે તેના એક્સ

હજી ભારત સરકાર ખાન-પાનની ચીજોની ગુણવત્તા પર ધ્યાન આપે તો સરેરાશ આયુષ્ય અમેરિકા, કેનેડાની માફક ૮૦થી ૮૨ વરસ સુધી પહોંચે

કોમાઝોમના સિંગલ સેટના જિન્સ પર આધાર રાખવો પડે છે. સ્ત્રીના શરીરમાં ડબલ સેટ હોય છે. તેથી, દાખલા તરીકે, સ્ત્રીના હૃદય સાથે પિતાના એક્સ કોમાઝોમ હોય અને સ્ત્રીને હાર્ટ એટેક આવે ત્યારે પ્રાણવાયુની ખેંચ પડે તો બીજો સેટ તેને રક્ષા આપશે. આ કારણથી હાર્ટ એટેકથી મરતી માદાઓનું પ્રમાણ નર કરતાં ખૂબ ઓછું છે. આ પ્રકારનો ફાયદો સ્ત્રીના અન્ય અવયવોને પણ મળે છે, જેમ કે લિવર અને કિડની. આ બંને અવયવોમાં ઝેરી ક્યરો જમા થાય તેને કારણે શરીરના કોષોનો નાશ થવા માંડે, પરંતુ એક્સ કોમાઝોમના જિન્સ સ્ત્રીઓમાં વધુ સંખ્યામાં હોય છે અને તે તેની સામે અસરકારક રીતે લડી શકે છે.

કોરોના વાઈરસની બાબતમાં જોઈએ તો એક્સ કોમાઝોમ સાથે જિન્સનું એક મહત્વનું ગ્રૂપ હોય છે. તે 'ટીએલઆર સેવન' અર્થાત 'ટોલલાઈક રિસેપ્ટર સેવન' નામનો કોડ ધરાવે છે. હવે કોરોના એક સિંગલ શૂંખલાનો આરએનએ વાઈરસ છે. સ્ત્રીઓમાં એક્સની ડબલ વસતિ હોય છે અને જુદા જુદા કોડ હોય છે જેઓ પોતપોતાની રીતે કોરોના વાઈરસને દુશ્મન તરીકે ઓળખી કાઢે છે. કોરોના વાઈરસ માનવીના કોષો પરના પ્રોટીન જે એસીઈ ટુ તરીકે ઓળખાય છે તેનો ઉપયોગ કોષમાં ઘૂસવા માટે કરે છે, પરંતુ આ એસીઈ ટુ માત્ર એક્સ કોમાઝોમ પર જ હોય છે. મતલબ કે વાઈરસ કોષમાં દાખલ થવાની કોશિશ કરે ત્યારે એક્સનું રક્ષા કવચ તેને મારી નાખે જે સ્ત્રીઓમાં ઘણું બળવાન હોય છે. આમ સ્ત્રીઓને સર્જનહારે સબળા જ બનાવી છે તે હકીકતનો પરિચય વિજ્ઞાને કરાવ્યો છે.

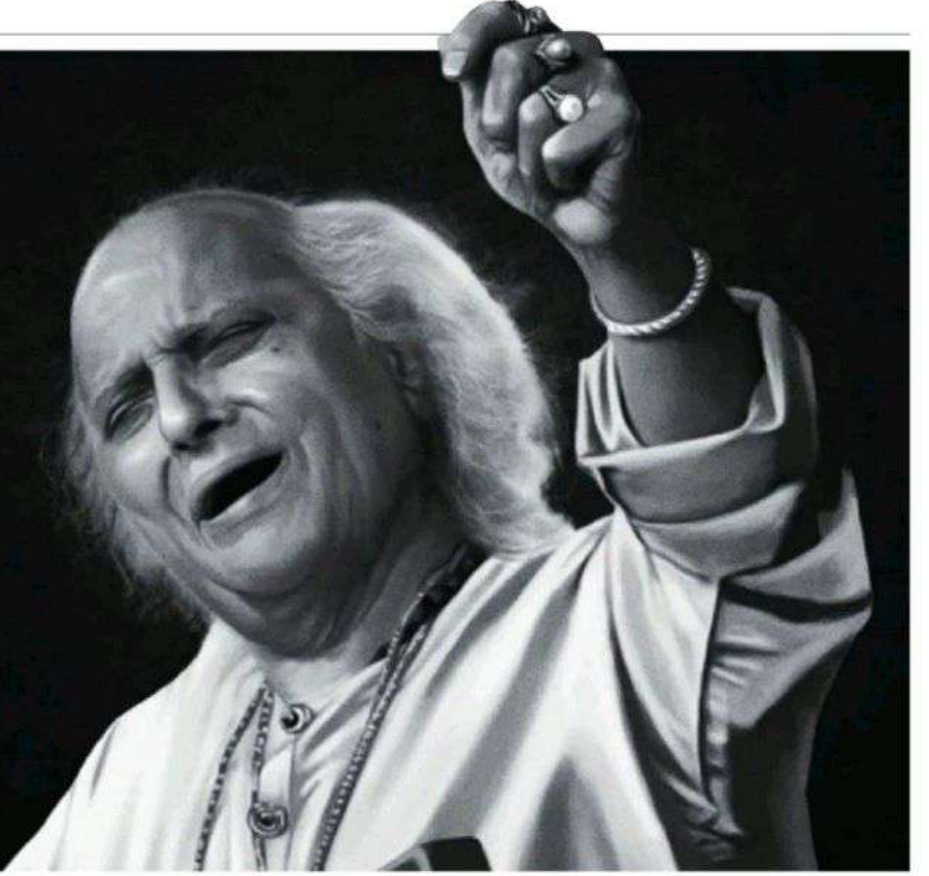
કોરોનાના અભ્યાસમાં જણાયું છે કે સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષો વધુ મોટી સંખ્યામાં મૃત્યુ પામ્યા છે. અમુક લોકો એવું કારણ આપવા માંડ્યા કે સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં ઓછા પુરુષો હાથ ધૂએ છે, પરંતુ આંકડા બતાવે છે કે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓને આ ચેપ વધુ લાગે છે, પણ મરે છે પુરુષો વધારે. પુરુષો કરતાં વધુ સ્ત્રીઓ સાજી થઈ જાય છે. પુરુષો સાવચેતી વધુ રાખતા હતા અને પ્રમાણમાં ઓછા સંક્રમિત થતા હતા તો પણ સંક્રમણ લાગ્યું પછી પ્રમાણમાં વધુ મર્યા છે. શરૂઆતમાં એવી દલીલ થઈ કે

સ્ત્રીમાં સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં પુરુષો વધુ મોટી સંખ્યામાં સિગારેટ પીતા હતા તેથી પુરુષોનાં ફેફસાં બગડી ગયાં હતાં તેથી વધુ સંખ્યામાં પુરુષોનાં મરણ થયાં. આ દલીલમાં ઓછું વજૂદ જોવા મળ્યું. અમેરિકામાં ૧૫ ટકા પુરુષો અને ૧૩ ટકા સ્ત્રીઓ સિગારેટ પીએ છે છતાં મરણના આંકડામાં મોટો તફાવત છે. આદતો અને જીવનશૈલીની અસર જરૂર પડે છે, પરંતુ કુદરતી રીતે જોઈએ તો જન્મ બાદ દીકરાઓ કરતાં વધુ દીકરીઓ પ્રથમ જન્મદિવસ જુએ છે. મતલબ કે જન્મ બાદ દીકરાઓનાં મરણ દીકરીઓ કરતાં વધુ થાય છે. એ પણ જોવા મળ્યું છે કે જન્મ સમયે જે કન્યાઓને શ્વાસ-અવરોધની તકલીફ હોય છે તે મોટી થઈને તે પ્રકારના દીકરાઓ કરતાં વધુ બુદ્ધિશાળી બને છે. આવી તકલીફોવાળાં બાળકોને, દીકરો હોય કે દીકરી, હોસ્પિટલોમાં ઈન્ક્યુબેટરોમાં રખાય છે. હવે એવી દલીલ ના થઈ શકે કે દીકરો અને દીકરી ઈન્ક્યુબેટરમાં હોય છે ત્યારે તેમની વર્તણૂક, જીવનશૈલી અલગ અલગ હોય છે તેથી આ તફાવત જોવા મળે છે. ટૂંકમાં, જન્મથી જ અમુક બાબતોમાં સ્ત્રીને કર્તાએ વધુ ચડિયાતી બનાવી છે.

પુરુષોને પણ અમુક ખૂબીઓ આપી છે. ડબલ એક્સને કારણે સ્ત્રીઓની રોગપ્રતિકારક શક્તિ ચડિયાતી છે. સ્ત્રીઓની ઓળખ સમા ઈસ્ટ્રોજન હોર્મોન્સ વધી જાય તો સ્ત્રીના શરીરની રોગપ્રતિકારક શક્તિ સતેજ બને. તેને લાગે છે, શરીર પર બહારના રોગનો હુમલો થયો છે. વાસ્તવમાં તે ઈસ્ટ્રોજન હોય છે. તેથી શરીરના પોતાના જ આવશ્યક કોષો પર ડિફેન્સ સિસ્ટમ હુમલો કરવા માંડે છે. મિત્રોને દુશ્મન ગણી મારી નાખે. લડાઈમાં ફેંડલી ફાયર થાય તેવી આ સ્થિતિ છે, પણ તેના કારણે શરીરમાં ઓટો-ઈમ્યુન પ્રકારની બીમારીઓ પેદા થાય છે. પુરુષોમાં આવી સ્થિતિ પેદા થાય તો પુરુષોના ટેસ્ટોસ્ટેરોન હોર્મોન્સ તેને શાંત કરી દે છે. પરિણામે સ્ત્રીઓને થાઈરોઈડ, રહ્યુમેટોઈડ, આર્થરાઈટિસ, સોરાયસિસ, મલ્ટિપલ સ્કલેરોસિસ વગેરે ઓટો ઈમ્યુન બીમારીઓ પુરુષોની સરખામણીમાં વધુ લાગુ પડે છે, પરંતુ સ્ત્રીઓને આ જ કારણોથી પુરુષો કરતાં ઓછા પ્રમાણમાં કેન્સરની બીમારી લાગુ પડે છે. જોકે કેન્સરની બાબતમાં હજી વધુ સંશોધનોની જરૂર છે. નર અને માદાના કિસ્સામાં અન્ય એક શારીરિક તફાવત હોય છે. સ્ત્રીઓના શરીરમાં ઔષધ પુરુષોની સરખામણીમાં વધુ ધીમે પ્રસરે છે. સ્ત્રીને ખોરાક પચાવવામાં વધુ સમય લાગે છે, પરંતુ તબીબો દવા આપે ત્યારે આ તફાવતને ધ્યાનમાં લેતા નથી. કદાચ હવે પછી લેવાય. જેમ કે મેલાનોમા પ્રકારનાં કેન્સરો સ્ત્રીઓ કરતાં બમણી સંખ્યામાં પુરુષોને મારી નાખે છે. સ્ત્રીઓની આગવી ડિફેન્સ સિસ્ટમને કારણે તેને રક્ષણ મળે છે, પરંતુ સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને બાયોલોજિકલી (શારીરિક બાબતમાં) એક સરખા ગણી એક સરખી ટ્રીટમેન્ટ અપાય છે. જો આ કેન્સરના કોષ જલ્દી પકડાઈ જાય તો તેની સારવાર થઈ શકે, પણ પુરુષોના કેસમાં એ તપાસ વધુ નાની ઉંમરે કરવી જોઈએ. જો આમ થાય તો પુરુષોનાં મરણ ઘટે. વિજ્ઞાનની બારીકાઈથી જુઓ તો એકમાં છે તે બીજામાં નથી. પુરુષોનાં સુખ, દુઃખ, વિચારો, વર્તન અરમાનો અને બીમારીઓ જુદાં તેમ સ્ત્રીઓનાં પણ જુદાં. છતાં બંનેને એકમેક વગર ચાલતું નથી, કારણ કે બંને એકમેકનાં પૂરક છે. ■

પંડિત જસરાજ : ઈશ્વરની અનુભૂતિના સ્વરનો વિરામ

ઐ મા... ઐ મા... હે મા... હે મા....

માતા કાલિકા...આ...આ...

મહાકાલ મહારાની, જગત જનની ભવાની

ખડ્ગ મુંડ ખપ્પર કરધરની, અસુરહરીની...

૬૬ મારે માતાજી માટે કંઈક તો ગાવું જ જોઈએ. પંડિત જસરાજના મોટા ભાઈ પંડિત મણિરામજીએ અમદાવાદ નજીક સાણંદમાં રહેતા ઠાકોર સાહેબ મહારાજા જયવંતસિંહ વાઘેલા સમક્ષ પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી અને રાગ અડાણામાં ગાયેલી આ સુંદર રચનાનો આવિષ્કાર થયો. મુંબઈના ષણ્મુખાનંદ હોલમાં જ્યારે પંડિત જસરાજજી માતા કાલિકા ગાઈ રહ્યા હતા ત્યારે એમના સ્વરથી એવી અનુભૂતિ થઈ રહી હતી કે જાણે સાક્ષાત્ મહાકાલી સામે સાક્ષાત્ ઊભાં છે.

પંડિત જસરાજનો જન્મ ૩૦ જાન્યુઆરી, ૧૯૩૦ના રોજ હરિયાણાના હિસાર જિલ્લાના ગામ પિલી મંડોરીમાં થયો હતો. ગત વર્ષે ૩૦ જાન્યુઆરીએ તેઓ ૮૯ વર્ષ પુરાં કરી ચૂક્યા હતા અને નેવુંમા વર્ષમાં પદાર્પણ નિમિત્તે ૧૫ માર્ચ, ૨૦૧૯ના રોજ ષણ્મુખાનંદ હોલમાં ‘ગોલ્ડન વોઈસ, ગોલ્ડન યર્સ પંડિત જસરાજ મ્યુઝિકલ બાયોગ્રાફી’ શીર્ષકથી એક ભવ્ય કાર્યક્રમનું આયોજન થયું હતું. એ દિવસે તેમની જન્મજયંતી જાહેરમાં મનાવાઈ. ગીતકાર જાવેદ અખ્તર, અભિનેત્રી શબાના આઝમી, ગાયક અનુપ જલોટા, અલકા યાજ્ઞિક, કવિતા કૃષ્ણમૂર્તિ સહિત અનેક દિગ્ગજ કલાકારો હાજર હતાં. નેવુંમા વર્ષમાં પદાર્પણ કરી ચૂકેલા મહાન ગાયક પંડિતજીને સાંભળતાં સૌ મંત્રમુગ્ધ બની ગયા. એમને આ રીતે વારંવાર સાંભળવાનો અવસર મળે અને તેમનું આયુષ્ય સૌ વર્ષથી વધુનું થાય એવી શુભેચ્છાઓ સૌ પાઠવતા હતા. તેમનું ગાયન અદ્ભુત હતું. સાક્ષાત્ ઈશ્વરની અનુભૂતિ થઈ રહી હતી. પંડિત જસરાજજી કહેતા હતા કે શ્રોતાઓ જ્યારે તલ્લીન બનીને મારું ગાયન સાંભળે છે અને પછી પાસે આવીને કહે છે કે આજે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયો, ત્યારે મને એવો વિચાર આવે છે કે મારા ગાયનથી જો શ્રોતાઓને ઈશ્વરની અનુભૂતિ થતી હોય તો મને મારા ઈશ્વર, મારા કૃષ્ણ ક્યારે દર્શન આપશે? બસ, એક વખત એ મારી સામે આવે. એ પછી તેમણે એમ પણ કહ્યું કે સામે બેઠેલા શ્રોતાઓને મારા ગાયનમાં ઈશ્વરની અનુભૂતિ થતી હોય તો મને એવું જ લાગે છે કે ના તો હું ગાઉં છું, ન આપ સાંભળો છો, ગાનાર પણ એ જ છે, સાંભળનાર પણ એ જ છે.

એ દિવસે તેમણે પોતાનો વધુ એક અનુભવ સંભળાવ્યો. કેનેડાના એડમન્ટોનમાં એક કાર્યક્રમ

યોજાયો હતો. હોલ ભરચક હતો. મેરો અલ્લાહ મહેરબાન.. એ સૂફી ગીતમાં સમગ્ર માહોલ તરબતર હતો. અચાનક સામે એક લાઈટ ચમકવા લાગી. પંડિતજીને અલ્લાહના સ્થાને ઓમ અને ઓમના સ્થાને અલ્લાહ દેખાવા લાગ્યા. તેઓ પણ અલ્લાહને બદલે ઓમ.. ઓમ.. કરીને ગાવા લાગ્યા. એ વખતે જે અનુભૂતિ થઈ એ અદ્ભુત હતી. તેઓએ ત્યારે જણાવ્યું હતું કે, આપણે અનેક વાદ્યો બનાવ્યાં છે. તબલાં, હાર્મોનિયમ, સિતાર, ગિટાર, પખવાજ જેવાં અનેક વાદ્યોને આધાર લઈને અમે ગાઈએ છીએ, પરંતુ આપણા શરીરમાં જે સાત સ્વરોની વીણા છે, સા રે ગ મ પ ધ ની સા, આ સાત સ્વરોની ગાત્રવીણા ઈશ્વરે બનાવી છે. તેના સ્વર આપણા શરીરમાંથી, આપણા અવાજમાંથી નીકળે છે અને ઈશ્વરની અનુભૂતિ કરાવે છે. મારા સ્વરોથી ઈશ્વર પણ પ્રસન્ન થાય છે એથી સ્વપ્નમાં શ્રીકૃષ્ણ દર્શન આપતાં કહે છે કે તમે ગાઓ છો એ મને તુરંત પહોંચે છે, તમે બસ ગાતા રહો.

૧૭ ઓગસ્ટ, ૨૦૨૦ના રોજ પંડિતજીએ અમેરિકાના ન્યુજર્સીમાં સવારે સવા પાંચ વાગે આખરી શ્વાસ લીધા. મુંબઈમાં અંધેરી વર્સોવાના ઘરે તેમના પાર્થિવ દેહને

લાવવામાં આવ્યો. વિલેપાર્લેની પવનહંસ સ્મશાનભૂમિમાં ૨૦ ઓગસ્ટે સરકારી સન્માન સાથે તેમના અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યા. જ્ય હો તેમ જ ઓમ નમઃ શિવાયના સ્વરોથી સ્મશાનભૂમિ ગુંજી ઊઠી, ત્યારે તેમનાં સુપુત્રી દુર્ગા જસરાજે તેમના પ્રત્યેની પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરતાં એટલું જ કહ્યું કે, હવે શ્રીકૃષ્ણએ તેમને ‘ઓમ નમો ભગવતે વાસુદેવાય’ ગાવા માટે પોતાની પાસે બોલાવી લીધા છે. હવે તેઓ જ તેમનું ગાયન સાંભળશે.

નેશનલ એરોનોટિક્સ એન્ડ સ્પેસ એડમિનિસ્ટ્રેશન (નાસા)ના ખગોળશાસ્ત્ર અને ઈન્ટરનેશનલ એસ્ટ્રોનોમિકલ યુનિયનના અવકાશ વિજ્ઞાનીઓએ ૧૩ વર્ષ પહેલાં ૧૧ નવેમ્બર, ૨૦૦૬માં શોધાયેલા એક ગ્રહનું ૨૩ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮ના રોજ પંડિત જસરાજના નામે નામકરણ કર્યું હતું.

પંડિતજીનો પરિવાર હૈદરાબાદ આવ્યો ત્યારે પંડિતજી એક વર્ષના હતા. તેમના પિતાજી બહુ સારા ગાયક હતા. તેઓ તેમના મોટા ભાઈ મણિરામને ગાવાનું શીખવતા હતા. મણિરામ પંડિતજીથી વીસ વર્ષ મોટા હતા. બીજા ભાઈ પંડિત પ્રતાપ નારાયણ તબલાં વગાડતા હતા. શરૂઆતમાં પંડિતજી તેમની પાસેથી તબલાં શીખતા હતા. પિતાજી મોતીરામ જસરાજને પણ ગાવાનું શીખવતા હતા, ત્યારે તેમની વય ત્રણ વર્ષની હતી. પિતાજીએ અબ્દુલ કરીમ ખાનની પિયા બિન નાહી આવત ચૈન.. આ સરગમ પંડિતજીને શીખવી હતી. પંડિતજી ગાતી વખતે નાનકડી ભૂલ કરતા હતા. એથી પિતાજી જોર જોરથી હસતા હતા, પરંતુ પંડિતજીને લાગતું કે તેઓ બહુ સારું ગાઈ રહ્યા છે એથી પિતાજી ખુશ થાય છે. ૩૦ નવેમ્બર, ૧૯૩૪ના રોજ તેમના પિતાજી હૈદરાબાદ નિઝામ રાજ્યના સંગીતકાર થવાના હતા. એ દિવસે ચાર વાગે તેમને મીર ઉસ્માન અલી ખાનના દરબારમાં નિયુક્ત કરવામાં આવનાર હતા અને એ જ દિવસે સવારે ૧૧ વાગે તેમણે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. પંડિતજી હૈદરાબાદની વિવેકવર્ધિની શાળામાં આઠમા ધોરણ સુધી ભણ્યા, પરંતુ તેઓ શાળાને બદલે એક રેસ્ટોરન્ટ પાસે ઊભા રહેતા હતા. ‘દીવાના બનાના હૈ તો દીવાના બના દે, વરના કહીં તકદીર તમાશા ના બના દે,’ યાકુબિયા હોટેલમાં આ રેકોર્ડ રોજ વાગતી હતી. બેગમ અપ્તર ઉર્ફે બેગમ અપ્તરી ફૈઝાબાદીની આ ગઝલ એમની સ્કૂલ બની

ગઈ હતી. એક દિવસ જ્યારે રસ્તા પર તેમની માતાની મુલાકાત શાળાના શિક્ષક સાથે થઈ ત્યારે તેમની આ હરકતની ઘરના લોકોને જાણ થઈ કે જસરાજ શાળાએ જતા નથી.

આ જ સમયગાળામાં તેમના મોટા ભાઈ મણિરામજીનો અવાજ ચાલ્યો ગયો. કોઈએ કહ્યું કે તમે અમદાવાદ નજીક સાણંદમાં મહારાજા જયવંતસિંહ વાઘેલાને ત્યાં જાવ. તેઓ બહુ દયાળુ છે. તેમને ત્યાં બધાની સારસંભાળ લેવાશે. ૧૯૪૪માં પરિવાર અમદાવાદ આવ્યો. એ વખતે પંડિત જસરાજ ૧૪ વર્ષના હતા. મેવાતી ઘરાનાના વિદ્વાન ગાયક અને રચનાકાર જયવંતસિંહ ખૂબ દયાળુ હતા. તેઓ રોજ અમદાવાદથી અને મુંબઈથી મોટા ડોક્ટરોને બોલાવતા હતા, પરંતુ મોટા ભાઈનો અવાજ સારો ન થયો, ત્યારે એક દિવસે મહારાજા જયવંતસિંહે મોટા ભાઈને કહ્યું કે, આજે આપનો અવાજ પાછો આવશે. મોટા ભાઈ મણિરામે પ્રશ્ન કર્યો - કેવી રીતે? મહારાજાએ કહ્યું કે, મા તમને અવાજ આપશે. મોટા ભાઈએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું - કઈ મા? ત્યારે મહારાજે કહ્યું - મા કાલિકા, મહાકાલી આજે તમને અવાજ પાછો આપશે. આજે રાત્રે બાર વાગે તમે માતાજીના મંદિરે આવો, પરંતુ એક શરત છે. તમે જે કાંઈ ગાશો એ ગાયન માત્ર ઈશ્વરને સમર્પિત હોવું જોઈએ. પછી એ અલ્લાહ હોય, જિસસ હોય કે મોહમ્મદ પયગંબર હોય, હનુમાન હોય, રામ હોય કે માતા દુર્ગા હોય. રાત્રે બાર વાગે અમે જેવા મંદિરના દ્વાર ખોલ્યા, મહારાજા જયવંતસિંહ વીરાસનમાં માતાજી તરફ મુખ રાખીને બેઠા હતા. બહાર તંબૂરો પહેલેથી રાખ્યો હતો. અંદર આવીને અમે મંદિરનો દરવાજો બંધ કર્યો. મોટા ભાઈએ આંખો બંધ કરીને ઈશ્વરનું સ્મરણ કર્યું. કોઈ અવાજ કાનમાં ધૂમવા લાગ્યો. જાણે કોઈએ ષડ્જ પહેલેથી જ લગાવ્યો ના હોય! મોટા ભાઈનો અવાજ બહાર આવવા લાગ્યો... સા.. રે.. મ પ ની, સારે ની ધ પ, ધ મ ગ રે ની સા.. ગલે ભુજંગ ભસ્મ અંગ, શંકર મોરા અનુરાગી, સદ્ગુરુ ચરણાર્વિન્દ, શિવ સમાધિ લાગી. આ પંડિત મણિરામ રાત્રે બાર વાગ્યાથી સવારે છ વાગ્યા સુધી ગાતા રહ્યા. મોટા ભાઈનો અવાજ મા કાલિકાએ પાછો આપ્યો. એ દિવસે પંડિત જસરાજને ઈશ્વરની અનુભૂતિ થઈ. ત્યાર બાદ તેઓએ મોટા ભાઈ પંડિત મણિરામને સંગીતના ગુરુ અને મહારાજા જયવંતસિંહને

આધ્યાત્મિક ગુરુ માની લીધા. નાનપણમાં પંડિતજી તબલાં વગાડતા હતા. તેમને હંમેશાં તબલાં સાથે લગાવ હતો. તેમના જીવનમાં આગ્રા ઘરાનાના સ્વામી વલ્લભદાસ દામુલજીનો પણ ઘણો પ્રભાવ રહ્યો. પોતાના ત્રણેય ગુરુઓ પાસેથી તેમણે શિક્ષણ, તાલીમ મેળવી. આ ત્રણેયને પંડિતજીએ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશનું સ્થાન આપ્યું.

પંડિતજી જ્યારે પણ સ્ટેજ પર ગાવા માટે બેસતા હતા ત્યારે કેટલીક મુદ્રાઓ કરતા હતા. બંને હાથ ઉપર કરીને ‘જય હો’ બોલતા હતા. તેમની એક મુદ્રા માતા દુર્ગાને પ્રણામ કરતી હતી તો બીજી મુદ્રા નાક અને કાન પકડીને ગુરુઓની ક્ષમા માગતી હતી. તેનો એક અનુભવ વર્ણવતાં પંડિતજીએ કહ્યું હતું કે, લગભગ સાત વર્ષ પહેલાં તેઓ દ્વારકા ગયા હતા. ત્યાં ગાયન પૂરું થયા બાદ દ્વારકાના પૂજારીએ તેમને પૂજા માટે અંદર બોલાવ્યા. પંડિતજી હાથ જોડીને ઊભા રહ્યા, ત્યારે પૂજારીએ કહ્યું કે, આપ હાથ ન જોડો, જેવી રીતે બંને હાથ ઉપર ઉઠાવો છો એવી મુદ્રામાં ઊભા રહો. પંડિતજી બંને હાથ ઉપર કરીને ઊભા રહ્યા અને પૂજા શરૂ થઈ. કસ્તુરી તિલકમ, લલાટ પટલે, વક્ષસ્થલે કૌસ્તુભમ, નાસાગ્રે વરમૌક્તમ, કરતલે વેણુ કરે કંકણમ્. પંડિતજી પૂજા પૂરી થતાં સુધી એમ જ ઊભા રહ્યા. જ્યારે પૂજા પૂરી થઈ ત્યારે પંડિતજીને દ્વારકાના પૂજારીએ કહ્યું કે, આપ જે મુદ્રામાં ઊભા હતા એ આલિંગનની મુદ્રા છે. જાણે આપ પૂજાના સમયે ઈશ્વરને આલિંગન આપી રહ્યા હતા. આટલા વર્ષોથી પંડિતજી ગાતા પહેલાં સ્ટેજ પર સૌ પ્રથમ આ મુદ્રા કરીને ‘જય હો’નો ઘોષ કરતા હતા, પરંતુ તેમને આ મુદ્રાના અર્થની ખબર ન હતી. તેમના નેવુંમા વર્ષમાં પદાર્પણ વખતે પંડિતજીએ સૌની સમક્ષ પોતાના મનની વાતો કહી હતી. તેઓએ કહ્યું હતું કે, પંચમાં પરમેશ્વર અને જનતામાં જનાર્દન હોય છે. તમે મને સાંભળો છો, તમે મારા ભગવાન છો. તો હું તમને નમન કેમ ન કરું? સૌ પ્રથમ તમને આલિંગન કેમ ના આપું? તેમના આ ભાષ્ય પર સમગ્ર હોલમાં ‘જય હો’નો ધ્વનિ ગુંજવા લાગ્યો.

આપણે માનીએ છીએ કે પંડિતજી આપણી વચ્ચે નથી રહ્યા. એવું નથી. તેમણે ઈશ્વરને આલિંગન આપ્યું છે. તેમનો અવાજ આપણને હંમેશા ઈશ્વરની અનુભૂતિ કરાવશે. ઓમ નમો ભગવતે વાસુદેવાય. ■

જેમને આંખો જોયા કરતા હતી તેમને હવે કાન સાંભળ્યા કરશે...!!

મહાદેવ....!! તારે વળી કઈ ખોટ પડી ...?
હજી સોમાં દસ બાકી હતા...!!

અત્યારે આ મિનિટે સ્વર્ગીય પંડિત નંદન મહેતાજીની શ્રદ્ધાંજલિ સભામાં પંડિત જસરાજજીએ પંડિત નંદન મહેતાજી માટે કહેલા શબ્દો યાદ આવી રહ્યા છે... 'જેમને આંખો જોયા કરતી હતી એમને હવે કાન સાંભળ્યા કરશે...!!'

મારી પચાસ વર્ષની થયેલી આ આંખે લાગલગાટ નહીં નહીં તો ય છેલ્લાં પાંત્રીસ વર્ષથી પંડિતજીને સગ્ગી આંખે અનેકવાર જોયા ને કાને સાંભળ્યા...!!

જ્યારે મને સંગીતનો ષડ્જ નહોતો આવડતો ત્યારે પણ રસપૂર્વક સાંભળતો ને જ્યારે રાગ રાગિણીથી પર થઈને સૂરની શુદ્ધતા શોધતો થઈ ગયો ત્યારે પણ પંડિતજીને સાંભળ્યા...!!

કેટ કેટલીવાર પંડિતજીએ ઈશ્વરના સાક્ષાત્કાર કરાવ્યા...!!

આ પ્રસંગ પહેલાં પણ લખી ચૂક્યો છું, પણ આજે ફરી એકવાર...!!

બીજી જાન્યુઆરી હતી. સપ્તકની મહેફિલ જામી હતી. સાલ યાદ નથી આવતી, પણ નહીં નહીં તો પણ પંદર સત્તર વર્ષ ઓછામાં ઓછા.. રાતના સાડા અગિયાર પોણા બારનો સુમાર હતો અને પંડિત જસરાજજી મંચ ઉપર એમનું ગાયન પ્રસ્તુત કરવા બિરાજમાન થયા..!

શબ્દો વર્ડ ટુ વર્ડ યાદ નથી, પણ પંડિતજીએ મંચ પર આસન ગ્રહણ કરીને બે હાથ ઊંચા કર્યા અને બોલ્યા, જય હો...!! આજ મેં અભી સાણંદ બાપુ સાહેબ કી સમાધિ પે ગયા થા ઔર બાપુ સાહેબને આજ્ઞા દી હૈ કી મેરી ચીજ ગાઓ, તો કોઈ કરિશ્મા હો જાય તો ઉનકા હૈ, મેરા નહીં...!!

અને પંડિતજી ષડ્જ સાધીને બંને નિષાદ ભેગા કર્યા...!! મારા જેવા શીખાઉ નવા નિશાળિયાના ભવાં ચડ્યા.. અલ્યા આ ભરશિયાળે મિયાં મલ્હાર..?

પંડિતજી એમના ગુરુકૃપાએ રાગ વિસ્તારી ને જમાવતા ગયા અને ઈન્દ્રદેવથી રહેવાયું નહીં...!!!!

આંબાવાડીના એ કાશીરામ અગ્રવાલ હોલ ઉપર અચાનક ઈન્દ્ર ગરજ્યો...!!!

અને વરસ્યો...!!!

જાન્યુઆરી મહિનામાં રાતના દોઢ વાગ્યે અચાનક બબ્બે ઈંચ મોટા વરસાદનાં ટીપાં તબલાનાં તાલે તાલ પુરાવે...!!

મારા જીવનનો એ પહેલો ચમત્કાર.. આજે અત્યારે લખતાં પણ રૂંવાડા ઊભા થાય છે અને પંડિતજીનો મિયાં મલ્હાર કાને ગુંજે છે...!!

કોનો ચમત્કાર હતો એ... પંડિતજીનો? એમના ગુરુનો? ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીતનો? નથી જોઈતા કોઈ જ જવાબ, એક જવાબ છે, ગુરુ ગોબિંદ દોનો ખડે, કિસકો લાગુ પાય..?

ત્યાં જગ્યા ઉપર જ ઊભા રહીને દંડવત્ કર્યા મંચ ઉપર બિરાજેલા ગોવિંદને...!!!

ઈન્દ્રનો સાક્ષાત્કાર હતો એ...!!

આવા અનેક સાક્ષાત્કાર કરાવ્યા પંડિતજીએ...!!

સપ્તકના મંચ ઉપર બિરાજેલા એકધારા વર્ષો સુધી પંડિતજીના ગાયનના રસાસ્વાદ લીધા, આજે એક પછી એક રચનાઓ નજર અને કાન પાસેથી પસાર થઈ રહી છે..!

મારા ગુરુજી મને કહેતા કે ગાયક એ મોર સમાન હોય છે, જેટલા સાજિંદા વધારે એટલા મોરનાં પીંછાં વધારે અને ગાયન નીખરે..!

સપ્તકના એ મંચ ઉપર પંડિતજી જ્યારે બિરાજમાન થાય ત્યારે એમનો શિષ્યગણ અને શાસ્ત્રીય સંગીતમાં જ્યાં સાજિંદામાં ગણીને બે કે ત્રણ હોય, ત્યાં પંડિતજી ક્યારેક-ક્યારેક પાંચ સાત સાજિંદા 'ને એમના શિષ્યગણને લઈને ઉપસ્થિત થતા અને ત્યારે એમના ગાયન થકી જે આલ્હાદક દ્રશ્ય ખડું થતું....

મને તો એમ જ લાગતું કે મયૂરના રૂપ ધરેલા પંડિતજી ઉપર સાક્ષાત્ મા સરસ્વતી બિરાજ્યા છે ને અનંત આશીર્વાદ એમના ઉપર વરસાવી રહ્યા છે. પંડિતજી એ આશીર્વાદને એમના કંઠ થકી અમારી ઉપર વરસાવી રહ્યા છે...!!

અદ્ભુત અને અદ્વિતીય કહેવાય એવા લહાવા લૂંટાવ્યા છે પંડિતજીએ અમદાવાદના શ્રોતાગણો ઉપર...!! સપ્તકનો પાસ હાથમાં આવે એટલે પહેલું ચેક કરવાનું હોય કે જસરાજજી ક્યારે બેસવાના છે? મોટા ભાગે પહેલા દિવસે અથવા બીજા દિવસે જ હોય, કોઈ પણ સંજોગોમાં જવાનું જ એવું રાખ્યું હતું..! પણ હવે...!!!!?

આજે એવી અનુભૂતિ થાય છે કે દૈવત્વ દૈવત્વમાં ભળી ગયું...!!

કોઈ સાધારણ આત્મા ચોક્કસ નહોતા, તેવો પરમાત્માનો અંશ પરમાત્મામાં વિલીન થયો...!!

ખૂબ બહોળો શિષ્યગણ પોતાની પાછળ મૂકી અને પંડિત જસરાજજી ગયા છે...! આજે એમના જ શબ્દોમાં એમને અંજલિ આપવી રહી...!

'જેમને આંખો જોયા કરતી હતી એમને હવે કાન સાંભળ્યા કરશે...!!' ■

ગણેશોત્સવમાં કોરોનાનું સંકટ, પણ વિઘ્નહર્તાની પૂજા અખંડ

સંકટની ઘડીમાં વિઘ્નહર્તા શ્રી ગણેશ સિવાય બીજું કોઈ નથી – ભક્તોનો આ વિશ્વાસ આજે પણ શ્રી ગણેશ પર અતૂટ છે. તેથી કોરોના મહામારીના આ ભયાનક સંકટમાં પણ ભક્તોએ ગણપતિ ઉત્સવ કોઈ પણ રીતે ઉજવવાનો નિર્ણય લઈ જ લીધો.

latika.suman@sambhaav.com

કોરોના સંકટના ભયે સમગ્ર વિશ્વને હચમચાવી નાંખ્યું છે. આ સંકટના સમયમાં ઘણા તહેવાર આવ્યા અને ગયા પણ. આ તહેવારોને કેટલાક લોકોએ પોતપોતાની રીતે ઘરમાં ઉજવ્યા, પણ જેવો ગણેશ ઉત્સવ નજીક આવ્યો, ભક્તોનો વિશ્વાસ પણ વધતો ગયો. એવું અનુભવવા લાગ્યા કે કોરોનાથી હવે ડરવાની બિલકુલ જરૂર નથી. બાપ્પા સમગ્ર વિશ્વના સંકટનું નિવારણ કરશે. તેમના શુભ કદમ દરેક ઘરમાં, રસ્તા પર કે દરેક મંડળમાં પડતા જ કોરોનાની મહામારી નષ્ટ થઈ જશે.

સમગ્ર મુંબઈ અચાનક થંભી ગયું, ત્યારે મુંબઈવાસીઓમાં ભયનું વાતાવરણ નજરે પડવા લાગ્યું, પણ દરેકને આશા હતી કે આ સંકટ ૧૫-૨૦ દિવસમાં ચાલ્યું જશે. મહારાષ્ટ્રના મુખ્યમંત્રી ઉદ્ધવ ઠાકરે અને પ્રધાનમંત્રી નરેન્દ્ર મોદી લોકોની હિમ્મત વધારી રહ્યા હતા. પોલીસ, ડોક્ટર, સફાઈકામદાર, સમાજસેવક, પત્રકાર, સિક્યોરિટી ગાર્ડ અને અન્ય અત્યાવશ્યક સેવાઓ સાથે જોડાયેલા કર્મચારીઓ પોતપોતાની ડ્યુટી હિમ્મતથી કરી રહ્યા હતા. તેમને કામ કરતા જોઈને જનમાનસમાં પ્રવર્તેલો ડર થોડો ઓછો થઈ રહ્યો હતો. આ રીતે માર્ચ મહિનો ચાલ્યો ગયો. એપ્રિલમાં પણ વાતાવરણમાં બદલાવ ન આવ્યો. મે મહિનામાં લોકો ભય અને નિરાશા બાજુ પર મૂકીને કામ કરવા માટે બહાર નીકળવાની અવસ્થામાં આવ્યા અને લોકડાઉન પૂરું થવાની રાહ જોવા લાગ્યા. કેટલીક જગ્યાઓથી લોકડાઉન હટાવવામાં પણ આવ્યું. ભય અને નિરાશાના વાતાવરણમાં હિંમત ભેગી કરી રહ્યા હતા. આ સમયગાળામાં આવેલા તહેવારમાં કેટલાક લોકોએ ઉજવ્યા તો કેટલાક લોકોએ આર્થિક સ્થિતિ, ઘરમાં રહેલી બીમાર વ્યક્તિ અને બહારના વાતાવરણની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને ઉજવણીમાં રસ ન દાખવ્યો. પણ ગણેશોત્સવમાં આ સ્થિતિ રહી તો શું.

બૃહદ મુંબઈ સાર્વજનિક ગણેશોત્સવ સમિતિના અધ્યક્ષ એડવોકેટ નરેશ દહીાવાકરે ‘અભિયાન’ સાથે વાતચીત કરતા કહ્યું કે, ‘કોરોના સંકટને જોતા દરેક વ્યક્તિના મનમાં આ પ્રશ્ન હતો. મૂર્તિકાર, ગણેશોત્સવ મંડળ

મુકામ મુંબઈ

નરેશ દહીબાવકર,
અધ્યક્ષ, ગણેશોત્સવ સમિતિ

અને ઘરગથ્થુ ગણેશ પૂજન કરવાવાળાઓની સ્થિતિ એક જેવી હતી. શાસ્ત્રો અનુસાર ગણેશોત્સવ કોઈ પણ સ્થિતિમાં ખંડિત નથી કરી શકતા. તેને ધ્યાનમાં રાખીને ૮ મે, ૨૦૨૦ના રોજ સમન્વય સમિતિની બેઠક યોજાઈ. એ બેઠકમાં આ વર્ષે પણ ગણેશોત્સવ યોજાશે જ એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. યોજાશેની સાથે જ્યારે મેં જ શબ્દ વાપર્યો ત્યારે બેઠકમાં ઉપસ્થિત સૌ લોકો મારી સામે જોવા લાગ્યા, તેમને લાગ્યું કે - દહીબાવકર આ શું કહી રહ્યા છે.

‘મુંબઈમાં લગભગ બાર હજાર સાર્વજનિક ગણેશોત્સવ મંડળ અને બે લાખ ઘરગથ્થુ ગણપતિ બિરાજે છે. લગભગ ૧૨ વર્ષની પરંપરા અનુસાર અમે ગણપતિ બેસાડતા આવ્યા છે. સંખ્યા વધી જ રહી છે, ઓછી નથી થઈ રહી. ગણપતિ પર ભક્તોને અતૂટ શ્રદ્ધા છે. તેથી ઉત્સવ ખંડિત ના કરતા તેને સાધારણ પદ્ધતિ દ્વારા ઉજવવા માટે સૌ એકમત થયા.’ દહીબાવકરે પોતાની વાત આગળ વધારતા કહ્યું, ‘વર્ષ ૧૯૮૬માં પ્લેગની બીમારી ફેલાઈ હતી. એ સમયે પણ ભયનું વાતાવરણ હતું, પણ લોકમાન્ય બાળગંગાધર તિલક દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી આ પ્રથાને એ સમયે પણ ખંડિત નહોતી કરવામાં આવી. એ દિવસોમાં ઘરે રાખવામાં આવતા કેલેન્ડર પર રામકૃષ્ણ,

શિવપાર્વતી, રાધાકૃષ્ણ કે ગણેશજીના ચિત્ર છાપવામાં આવતાં. એ કેલેન્ડર પર છાપવામાં આવેલા ભગવાન શ્રી ગણેશના ચિત્રની પૂજા કરીને પણ લોકોએ ગણેશોત્સવ ઉજવ્યો હતો. એ સમયે પ્લેગનું સંકટ હતું, આજે કોરોનાનું સંકટ મંડરાઈ રહ્યું છે. જો એ સમયે ઉત્સવની ઉજવણી કરવામાં આવી હોય તો આજના સમયે કેમ નહીં.

‘આવી પરિસ્થિતિમાં કેવી રીતે ઉત્સવની ઉજવણી કરવી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. ચર્ચા કર્યા બાદ સમન્વય સમિતિએ એક નિયમાવલી જાહેર કરીને ૩૦ મેના રોજ મુખ્યમંત્રી ઉદ્ભવ ઠાકરે સાથે એક મિટિંગનું આયોજન કર્યું. થોડાં વર્ષો પહેલાં જ્યારે માનનીય બાળા સાહેબ ઠાકરે આપણી વચ્ચે હતા ત્યારે કોર્ટે આદેશ આપ્યો હતો કે કોઈ પણ પ્રકારના ઉત્સવ મેદાનમાં નહીં યોજવામાં આવે. ત્યારે ઓગસ્ટ ક્રાંતિ સેવ કમિટીની સ્થાપના કરવામાં આવી. લગભગ ૨૪૭૦ ગણેશોત્સવ મંડળની આ કમિટી કોર્ટમાં હાજર થઈ. એ સમયે એક વટહુકમ બહાર પાડવામાં આવ્યો કે વર્ષમાં ૧૨ દિવસ માટે ગણેશોત્સવ મંડળ મેદાનમાં ગણપતિ બેસાડી શકશે. સાથે જ ધ્વનિ પ્રદૂષણનો મુદ્દો પણ હતો. આ ઉપરાંત અન્ય એક મુદ્દો એ હતો કે પ્લાસ્ટર ઓફ પેરિસની મૂર્તિ પર પણ પ્રતિબંધ લગાવી દેવામાં આવ્યો છે, જેના માટે સરકારે ડિસેમ્બર મહિના સુધી મુદત વધારી છે. જો અમે મહા મહિનામાં એટલે કે ફેબ્રુઆરીમાં ઉત્સવ ઉજવીએ તો એ જ વર્ષે ૨૦૨૧માં ભાદરવા મહિનામાં એટલે કે સપ્ટેમ્બર મહિનામાં હંમેશાંની જેમ જ ગણેશોત્સવની ઉજવણી થાય. તો શું વર્ષમાં બે વાર ગણેશોત્સવની ઉજવણી કરીશું? પીઓપીની મૂર્તિઓ જે મૂર્તિકારે પહેલાથી બનાવીને રાખી છે તેનું શું કરીશું. માર્ચ મહિનામાં કોરોનાના કેરને જોતાં મૂર્તિકારોની મીટિંગ યોજાઈ હતી. એ સમયે જ નાની મૂર્તિઓ બનાવવાનો નિર્ણય લઈ લેવામાં આવ્યો હતો. હવે એ મૂર્તિઓનું શું? હવે જો આવતા વર્ષે મહા મહિનામાં ગણપતિ બેસાડીએ તો જે મૂર્તિઓ તૈયાર કરવામાં આવી

ઈશ્વરજી મહારાજ,
પ્રવચનકાર

છે તેનું શું કરીશું? સાથે જ કોર્ટે જે વટહુકમ બહાર પાડ્યો છે કે વર્ષમાં બાર દિવસ માટે જ ગણેશોત્સવ મંડળને મેદાન આપવામાં આવશે. તો એક વર્ષમાં બે વાર ગણેશોત્સવ મેદાનમાં ઉજવવાની મંજૂરી મળશે ખરી? જો આ બધા પ્રશ્નો પર વિચાર કરવામાં આવે તો પ્રશ્ન ગંભીર અને વિકટ બનતો જશે. તેથી ઉત્સવને ખંડિત ન કરવામાં આવે અને ઉજવવામાં આવે એ નિર્ણય પર સૌ એકમત થયા, જેમાં કેટલાક મંડળોએ દોઢ દિવસના ગણપતિ તો કેટલાકે દસ દિવસ સુધી ગણેશોત્સવ મનાવવાનો નિર્ણય કર્યો. ત્યાર બાદ ૩૦ જૂનના રોજ મુંબઈ મહાનગરપાલિકા સાથે બેઠક યોજાઈ, જેમાં તૈયાર કરવામાં આવેલી નિયમાવલી સાથે સૌ મંડળ જોડાયા. આ વર્ષે લોકોની આર્થિક પરિસ્થિતિ સારી ન હોવાને કારણે ફાળો નહીં ઉઘરાવવામાં આવે. ઉત્સવમાં ગણેશ આગમન અને વિસર્જનમાં પાંચથી વધુ લોકો સામેલ નહીં થાય. કૃત્રિમ તળાવોની સંખ્યા વધારવામાં આવશે. વિસર્જન સમયે પોલીસ અને મહાપાલિકાને સહકાર્યમાં મદદ કરવામાં આવશે. મૂર્તિ ચાર ફૂટથી ઊંચી નહીં હોય. સ્ટેજ નાનાં હશે. ઓનલાઈન દર્શનની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. જેમણે માનતા માની હશે તેમને પ્રવેશ આપવામાં આવશે. સેનિટાઈઝર, માસ્ક અને લાઈનમાં અંતર જાળવવાના નિયમોનું પાલન કરવું ફરજિયાત રહેશે. ગણેશોત્સવની સાથે આરોગ્યોત્સવ પણ ઉજવવામાં આવશે.’

આરોગ્ય ઉત્સવની જાણકારી આપતા દહીબાવકરે જણાવ્યું કે, ‘ગણેશોત્સવ સમયમાં દસ દિવસ માટે એક પ્રોગ્રામ

આ વર્ષે લોકોની આર્થિક પરિસ્થિતિ સારી ન હોવાને કારણે ફાળો નહીં ઉઘરાવવામાં આવે. ઉત્સવમાં ગણેશ આગમન અને વિસર્જનમાં પાંચથી વધુ લોકો સામેલ નહીં થાય

મુકામ મુંબઈ

બનાવવામાં આવ્યો છે, જેમાં પોલીસ અને મહાનગરપાલિકા પર ભારણ ના પડે તે માટે ૫૦૦ ગણસેવકોની ટીમ બનાવવામાં આવી છે. તેમને ટ્રેનિંગ આપવામાં આવી છે. આ ટીમ કોરોનાગ્રસ્ત લોકો માટે એમ્બુલન્સથી લઈને દરેક મંડળમાં નિયમોનું પાલન કરવા પર ધ્યાન આપશે. આજે કોરોનાના ભયના કારણે કેટલાય લોકો ઘરની બહાર નથી નીકળી રહ્યા. આવનારા દિવસોમાં આ લોકો પર માનસિક અસર થવાની શક્યતા છે. તેથી દસ દિવસના સમયમાં ઓનલાઈન યોગ, મેડિટેશન અને આરતી દ્વારા ભક્તો સાથે સકારાત્મક સંવાદનું આયોજન કરવામાં આવશે. તેના કારણે મનમાં પ્રવર્તી રહેલા ભયને કાઢવામાં મદદ મળશે. દસ દિવસનું સકારાત્મક વાતાવરણ ભક્તોમાં ઉત્સાહનો સંચાર કરશે. સમિતિનો નિર્ણય સકારાત્મક હતો. તેથી મુખ્યમંત્રી અને પાલિકા અમારી સાથે સહમત થઈ, પણ મુંબઈના ત્રણ ગણેશોત્સવ મંડળે આ વર્ષે મૂર્તિ નહીં બેસાડવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ ત્રણ મંડળોમાં લાલબાગના રાજા, જીએસબી વડાલા અને શિવાજી પાર્ક ગણેશોત્સવ મંડળનો સમાવેશ થાય છે.'

તાડદેવના રાજા નામના ગણેશોત્સવ મંડળનો ૮૧મા વર્ષમાં પ્રવેશ થઈ રહ્યો છે. તાડદેવ રાજાના અધ્યક્ષ સિદ્ધેશ માણગાવકરે પોતાની વાત રજૂ કરતા જણાવ્યું કે, 'આ વર્ષે અમે સમન્વય સમિતિના નિર્ણય અને મુખ્યમંત્રી ઉદ્ધવ ઠાકરેના આદેશ અનુસાર ચાર ફૂટની મૂર્તિ બેસાડીને આરોગ્ય ઉત્સવનું આયોજન કર્યું છે. આ અવસર પર ગણેશ ભક્તોના સ્વાસ્થ્યનું વિશેષ ધ્યાન રાખવામાં આવશે. મંડળ તરફથી આરોગ્ય શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. આ શિબિરમાં મફત આરોગ્ય ચિકિત્સા સાથે કોરોનાને સંલગ્ન યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવામાં આવશે. આ ઉપરાંત ભક્ત ફૂલ અને માળા અર્પણ કરવાને બદલે માસ્ક અને સેનિટાઈઝર અર્પણ કરે, જેને અમે જરૂરિયાતમંદોને આપીશું. સાથે જ તાડદેવ વિભાગના કોરોના યોદ્ધાને સન્માનિત કરવામાં આવશે.'

સાર્વજનિક ગણેશ મૂર્તિની ઊંચાઈ આ વર્ષે ચાર ફૂટ રાખવામાં આવી છે. શું શાસ્ત્ર અનુસાર આ યોગ્ય છે? આ પ્રશ્ન પર પ્રવચનકાર ઈશ્વરજી મહારાજનું કહેવું છે કે, મૂર્તિની ઊંચાઈ ઓછી રાખવી એવું તો અમે વર્ષોથી કહી રહ્યા છીએ. મનમાં શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. વીસ-પચીસ ફૂટ ઊંચી મૂર્તિ બેસાડીને વિસર્જન સમયે તેની દુર્દશા જોઈને મન વ્યથિત થઈ જાય તે યોગ્ય નથી. મૂર્તિની ઊંચાઈ ઓછી રાખવા માટે કોરોના માધ્યમ બનશે એવું અપેક્ષિત નહોતું. એ સાથે જ મહારાજજીએ મૂર્તિની સજાવટ માટે ગણેશજીને હીરા-ઝવેરાતથી સજાવવામાં આવે છે તેનો પણ વિરોધ કર્યો છે. તેમનું કહેવું છે કે, આ અંગસજાવટમાં ગણેશજીના અંગ પર ખીલા ઠોકવામાં આવે છે. તેથી મૂર્તિને નુકસાન થાય છે. તેઓ કહે છે કે માનતાવાળા ગણેશજીની પૂજા ખંડિત થવી ઉચિત નથી. તેથી લાલબાગના રાજાએ મૂર્તિ નહીં બેસાડવાનો નિર્ણય કર્યો છે, તે ખેદજનક છે.

લાલબાગના રાજા ગણેશોત્સવ મંડળે આ વર્ષે ગણેશોત્સવ નહીં ઉજવવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ ગણપતિમાં દર વર્ષે સૌથી વધારે ભીડ જોવા મળે છે. આ ગણેશજી દર્શને આવનારા દરેક ભાવિકની ઈચ્છાપૂર્તિ કરે છે એવું ગણેશભક્તોનું માનવું છે. ગણેશોત્સવમાં

અહીં ભીડ ઓછી કરવા માટે મુંબઈ પોલીસ, કાર્યકર્તા અને સ્વયંસેવક તૈનાત રહે છે. ગણેશોત્સવમાં ભીડને કન્ટ્રોલ કરવી મુશ્કેલ બનશે એમ વિચારીને લાલબાગના રાજા ગણેશોત્સવ મંડળે આ વર્ષે ઉત્સવ નહીં ઉજવવાનો નિર્ણય કર્યો છે. ગણેશોત્સવના સ્થાને આરોગ્ય ઉત્સવ ઉજવવાનો નિર્ણય વધારે યોગ્ય છે એમ કહેતા અધ્યક્ષ બાળા સાહેબ કાંબલે 'અભિયાન'ને જણાવે છે કે, 'આજે કોરોનાને કારણે ભયાનક સ્થિતિ છે. ભીડને કારણે કોરોનાનો સંસર્ગ ફેલાવવાનો ડર રહે છે. તેથી મંડળે નિર્ણય કર્યો છે કે ગણેશોત્સવની જગ્યાએ આરોગ્ય ઉત્સવ મનાવવામાં આવે. મંડળનું માનવું છે કે દેશભક્તિ અને ગણેશભક્તિમાં કોઈ ફરક નથી. તેથી આરોગ્ય ઉત્સવ મનાવવાની કલ્પના સામે આવી. અમે ૩ ઓગસ્ટથી લઈને ૩૧ ઓગસ્ટ સુધી બ્લડ ડોનેશન કેમ્પનું આયોજન કર્યું છે. આ ઉપરાંત પૂર્વી લદ્દાખમાં ગલવાન ઘાટીમાં શહીદ થયેલા ૨૨ જવાનોના પરિવારને ૨ લાખ રૂપિયા આપવામાં આવ્યા છે અને કોરોના કાળમાં મુંબઈમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં ડ્યુટી કરતા શહીદ થયેલા લગભગ ૧૧૧ પોલીસ પરિવારોને ૧ લાખ રૂપિયા આપવામાં આવ્યા. અમે ગણેશ ઉત્સવ નથી ઉજવી રહ્યા તેનો અર્થ એ નથી કે અમારા મનમાં શ્રદ્ધા અને ભક્તિ નથી. તેનું મૂલ્ય આંકવું સંભવ નથી. ગણપતિ બાપ્પા વિઘ્નહર્તા છે. તેઓ જલદી કોરોના સંકટને દૂર કરશે ત્યારે આપણે આવતા વર્ષે ખૂબ ધૂમધામપૂર્વક આ ઉત્સવ ઉજવીશું.

ગણપતિ બાપ્પા મોરિયા

અગલે બરસ તું જલદી આ...

લાલબાગના રાજા ગણેશોત્સવ મંડળે આ વર્ષે ગણેશોત્સવ નહીં ઉજવવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ ગણપતિમાં દર વર્ષે સૌથી વધારે ભીડ જોવા મળે છે

કચ્છના શિક્ષકો આપે છે અવનવી રીતે શિક્ષણ

કોરોનાના કપરા કાળમાં શાળાઓ બંધ છે, પણ શિક્ષણ બંધ નથી. ખાનગી શાળાઓની સાથે-સાથે સરકારી શાળાઓમાં ભણતાં બાળકો પણ ઓનલાઇન શિક્ષણ મેળવી રહ્યાં છે. શહેરી વિસ્તારમાં ઓનલાઇન શિક્ષણ મેળવવામાં વધુ મુશ્કેલી થતી નથી, પરંતુ ગામડાંમાં અને તેમાં પણ કચ્છના અંતરિયાળ વિસ્તારમાં વસતાં બાળકોને ઓનલાઇન શિક્ષણ આપવું એ શિક્ષકો માટે એક પ્રકારની કસોટી છે. કચ્છના અનેક શિક્ષકો અવનવી રીતે બાળકો સુધી પહોંચીને તેમનો ભણતરમાંથી રસ ન ઘટે તે માટે પ્રયત્નશીલ છે.

suchita@sambhaav.com

કોરોના વાઈરસના પગલે વિશ્વભરમાં લોકડાઉન લાગુ થયું. તમામ પ્રવૃત્તિઓ થોડા સમય માટે થંભી ગઈ. આમ છતાં કોવિડ ૧૯ નામના નવા પ્રકારના રોગ પર નિયંત્રણ મેળવી ન શકાયું. આ લોકડાઉનની વ્યાપક અસર જનજીવન, વેપાર, ઉદ્યોગો, રોજગારી વગેરે પર તો થઈ જ છે, પરંતુ સૌથી વધુ પ્રભાવિત તો શિક્ષણ થયું છે. નાનાં બાળકોથી માંડીને ઉચ્ચ અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ સુધી સૌ કોઈ અત્યારે શાળા કોલેજોમાં જઈને રૂબરૂ મળતાં શિક્ષણથી વંચિત છે. ઓનલાઈન શિક્ષણ શરૂ કરાયું છે. મોટી ઉંમરના અને શહેરોમાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓ તેનો પૂરતા પ્રમાણમાં લાભ લઈ રહ્યા છે, પરંતુ મોટી મુશ્કેલી નાની ઉંમરના અને ગામડાં રહેતાં બાળકોના શિક્ષણની છે. ગામડાંના લોકો અનિયમિત ઈન્ટરનેટ કનેક્ટિવિટી, અપૂરતા મોબાઈલ કે લેપટોપ અને ટી.વી. જેવી સમસ્યાથી પહેલાથી જ પીડાય છે. અભણ કે અર્ધશિક્ષિત, ભણતરનું મહત્ત્વ ન સમજતાં વાલીઓ પોતે જ જ્યારે મોબાઈલ, ઈન્ટરનેટથી પૂરતા પરિચિત નથી ત્યાં નાનાં બાળકોની વાત જ શી કરવી? આવી સ્થિતિમાં તેમને ઓનલાઈન ભણાવવાનું કામ શિક્ષકો માટે ખરેખર એક કસોટી સમાન પુરવાર થાય તેવું છે. કચ્છ જેવા સરહદી જિલ્લામાં આજે ગામેગામ ઈન્ટરનેટની સુવિધા છે, સ્માર્ટ ફોન આવી ગયા છે, અનેક ઘરોમાં ટી.વી. છે આમ છતાં અનેક ગામડાંને ઈન્ટરનેટ કનેક્ટિવિટીની સમસ્યા સતાવે છે. સ્માર્ટ ફોન અને ટી.વી. સેટ પણ ખૂબ જ ઓછા લોકો પાસે છે. આથી ગરીબ વર્ગના, વાડી વિસ્તારમાં રહેતાં બાળકોને ઓનલાઈન ભણાવવાની સમસ્યા ખૂબ વિકરાળ છે. આવી સ્થિતિમાં

કચ્છના અમુક શિક્ષકોએ પોતાની રીતે સમસ્યા ઉકેલવા પ્રયાસો કર્યા છે. જેને બાળકોનો પણ ઉત્સાહભરે સહકાર મળી રહ્યો છે.

અમુક શિક્ષકો ગ્રામપંચાયતના કે કોઈ સ્વૈચ્છિક સંસ્થાના માઈક અને લાઉડસ્પીકરનો ઉપયોગ કરે છે, તો અમુક શિક્ષકો ઘરે ઘરે જઈને બે-ચાર બાળકોને એકત્ર કરીને ભણાવે છે. અમુક શિક્ષકો ઓનલાઈન ભણતરમાં બાળકોને વધુ રસ પડે તે માટે નાટ્યાત્મક પ્રવૃત્તિથી કે સંગીતના ઉપયોગથી ભણાવે છે. આમ અવનવી રીતો અપનાવીને બાળકો ભણવાનું ભૂલી ન જાય, નવું નવું શિખતા રહે તે માટે પ્રયત્નો કરાઈ રહ્યા છે.

ભયાઉ તાલુકાનો અમુક વિસ્તાર ખરીર તરીકે ઓળખાય છે. આ વિસ્તાર પછાત છે. અહીં વાલીઓમાં પૂરતી જાગૃતિ નથી. છતાં તેમનાં બાળકો ભણે તે માટે શિક્ષકો ગંભીરતાથી પ્રયત્ન કરે છે. ભયાઉ તાલુકાના જનાણ ગામની શાળાના એક શિક્ષક ગ્રામપંચાયતની માઈક સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરીને ભણાવે છે. આ ગામમાં વાલીઓમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ ઓછું છે. બાળકો લોકડાઉનના સમયમાં ભણતરથી અળગા ન થઈ જાય તેવા હેતુથી શરૂ કરાયેલું ઓનલાઈન શિક્ષણ આ ગામ માટે બહુ ઉપયોગી પુરવાર થતું નથી. નેટ કનેક્ટિવિટીમાં રોજિંદી સમસ્યા હોય છે તો પૂરતા ફોન કે ટીવી પણ ગામમાં નથી. આથી જ તેમને શિક્ષણ આપવું એ એક પડકાર હતો. અહીંની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક ઘનશ્યામભાઈ બ્રાહ્મણે વિદ્યાર્થીઓને ઓફલાઈન છતાં વર્ચ્યુઅલી ભણાવવાનો રસ્તો શોધી કાઢ્યો છે. ગ્રામપંચાયત પાસે માઈક સિસ્ટમ અને લાઉડસ્પીકર હતા. તેનો ઉપયોગ તેમણે કર્યો. પોતાના આ પ્રયોગ અંગે જણાવતાં તેઓ કહે છે કે, ‘ગામમાં ૧૨ જેટલા લાઉડસ્પીકરો ગ્રામપંચાયતે પોતાના ઉપયોગ માટે લગાવ્યાં છે. ગામના લોકોને જરૂરી સૂચના આપવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ લાઉડસ્પીકરોનો ઉપયોગ મેં શિક્ષણ માટે કર્યો. જીસીઈઆરટી દ્વારા મોકલાતું સાહિત્ય અને કાર્યક્રમો વોટ્સએપના માધ્યમથી વાલીઓના મોબાઈલ ફોન સુધી તો પહોંચાડીએ જ છીએ, પરંતુ અમુક બાળકોના વાલીઓ પાસે મોબાઈલ નથી કે નથી ટીવી. આથી લાઉડસ્પીકર પરથી બાળકોને હું ભણાવું છું. વ્યાકરણ કે ઘડિયા તો તેમને નિયમિત કરાવું છું. સાથે-સાથે ગૃહકાર્ય, ભણતર અંગેનું અન્ય માર્ગદર્શન, સૂચનાઓ પણ આપું છું. બાળકોને

ઘરે બેઠાં ઓનલાઈન શિક્ષણ

ઓનલાઈન કે ઓફલાઈન ગમે તે રીતે પણ ખૂબ દૂર રહીને ભણાવવું પડતું હોવાથી તેમના પર વ્યક્તિગત રીતે ધ્યાન રાખી શકાતું નથી, પરંતુ ગામનાં મોટા ભાગનાં બાળકો આંગણમાં કે ઓટલા પર બેસીને ભણે છે. ગ્રામપંચાયતે જેટલા માઈક સેટ છે તેટલા જ સીસીટીવી કેમેરા પણ લગાવ્યા છે. આથી તેના દ્વારા અમે બાળક ભણવાના સમયે બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિમાં વ્યસ્ત તો નથી ને તેનું ધ્યાન પણ રાખીએ છીએ. હું બાળકો તથા ગ્રામજનોને કોરોના અંગેની માહિતી પણ આપતો રહું છું. યોગ, કસરત વગેરે પણ લાઉડસ્પીકરના માધ્યમથી શીખવું છું. અમારા શિક્ષકોની ટીમ ઘરે ઘરે ફરીને બાળક કેવું કામ કરે છે, તેની દેખરેખ પણ રાખે છે. બાળક ભણતું હોય તેવા ફોટા વાલીઓ પાસેથી વોટ્સએપમાં પણ મગાવીને બાળક ભણવાના સમયે ભણતું જ હોવાની ખાતરી કરીએ છીએ.'

આ જ ગામની માધ્યમિક શાળાનાં બાળકોને શાળાનાં આચાર્યા ફાલ્ગુનીબહેન રાવલ ઘરે ઘરે જઈને ભણાવે છે. જરૂર પડે વારાફરતી બે-ત્રણ બાળકોને પોતાના ઘરે બોલાવીને માર્ગદર્શન પણ આપે છે. વોટ્સએપના માધ્યમથી પહેલાં બાળકોને માહિતી પૂરી પાડીને પછી તેમને ન સમજાતું હોય તે ફરી ફરીને સમજાવે છે.

બાળકોને સામાન્ય રીતે ઓનલાઈન, એક જ જગ્યાએ બેસીને ભણવાનો કંટાળો આવતો હોય છે, પરંતુ લાઉડસ્પીકરના આ નવા પ્રયોગથી તેમનો ભણવામાં રસ જળવાઈ રહે છે.

અબડાસા જેવા અત્યંત અંતરિયાળ

શિક્ષણ માટે ટીવીના માધ્યમનો ઉપયોગ

તાલુકાના વાડી વિસ્તારમાં તો બાળકો ઓનલાઈન ભણાવવાનું તો વધુ અઘરું છે. અહીં શિક્ષકો ૩-૪ કે ૬ બાળકોને વાડીમાં એકઠાં કરીને ભણાવે છે. આ અંગે વાત કરતાં સાંધવ ગામની શાળાના આચાર્ય કિશોરસિંહ જાડેજા આ અંગે વાત કરતાં જણાવે છે કે, 'આ વિસ્તારની શાળાઓમાં અનેક બાળકો પરપ્રાંતીય હોય છે. હરિયાણા, પંજાબ, રાજસ્થાન જેવા રાજ્યોમાંથી આવેલા આ બાળકોને અમારે એક સાથે હિન્દી, ગુજરાતી અને કચ્છી ભાષામાં શીખવવું પડે છે. જીએસઈઆરટી દ્વારા અપાતું સાહિત્ય અને વીડિયો વાલીઓના ફોનમાં મોકલાય છે, પણ અન્ય શિક્ષકોએ બનાવેલા વીડિયો જોવામાં અહીંનાં બાળકોને વધુ રસ પડતો ન હોય તેવું લાગતાં અમે જ વીડિયો બનાવવાનું ચાલુ કર્યું. ચાલુ ક્લાસમાં બોર્ડ પર લખીને કે તેમની સામે ઊભા રહીને જે રીતે ભણાવતા તે રીતે વીડિયો બનાવ્યા. બાળકોને પોતાના જ શિક્ષકોને શિખવતાં જોવાનો રોમાંચ કંઈક અલગ લાગ્યો. તેમ જ આપણે ધ્યાન નહીં આપીએ તો શિક્ષકો ઘરે આવીને પણ પૂછશે, તેવું લાગતાં બાળકો ભણવામાં ધ્યાન દેવા લાગ્યાં. જ્યાં એન્ડ્રોઇડ ફોન ન હોય કે નેટવર્ક ન હોય તેવા કિસ્સાઓમાં શિક્ષકો એક વાડીમાં થોડા વિદ્યાર્થીઓને એકઠાં કરીને સોશિયલ ડિસ્ટન્સિંગ રાખીને બાળકોને મોબાઈલથી શિખવે છે. દસ-દસ વાલીઓને શિક્ષકો રોજ મળે છે. અહીં મોટા ભાગે મજૂરવર્ગનાં બાળકો ભણે છે. વાલીઓ માને છે કે અમને ભણવાની તક મળી નથી, પરંતુ અમારા બાળકોને ભણાવવા જોઈએ. આ વિસ્તારમાં જાગૃતિ ધીરે ધીરે વધી

શિક્ષણ આપી રહેલા ઘનશ્યામભાઈ બ્રાહ્મણ

રહી છે.'

અંજાર તાલુકાના મીઠા પસવારિયા ગામના શિક્ષક વિરલ પાદરાઈ વિદ્યાર્થીઓનો રસ જળવાઈ રહે તે માટે સંગીતનો સહારો લે છે. ગણિત-વિજ્ઞાનના આ શિક્ષકને સંગીતમાં ખૂબ રસ છે. આથી તેઓ જીસીઈઆરટી દ્વારા મોકલાવાતાં કાવ્યો, કવિતાઓ વગેરેને કિબોર્ડમાં પ્લે કરીને તેનો વીડિયો બનાવીને યુ-ટ્યુબ ચેનલ પર અપલોડ કરે છે. તેમણે ધો. ૪થી ૮ સુધીના ગુજરાતી અને હિન્દી વિષયની બધી જ કવિતાઓ આવી રીતે અપલોડ કરી છે. હવે પ્રાર્થના, ધૂન, બાળગીત અને દેશભક્તિના ગીતના વીડિયો બનાવે છે. તેઓ કહે છે, 'જીસીઈઆરટી દ્વારા અપાતા શિક્ષણનું ઓનલાઈન માર્ગદર્શન તો અમે શિક્ષકો આપીએ છીએ. સાથે-સાથે વિવિધ એપ્લિકેશનનું માર્ગદર્શન પણ આપીએ છીએ. જે વિદ્યાર્થી બરાબર સમજી સમજી શક્યો ન હોય તેને રૂબરૂ મુલાકાતમાં સમજાવીએ છીએ. અમે શિક્ષકો એકાંતરે અડધા વિદ્યાર્થીઓના ઘરે જઈએ છીએ અને બાકીના અડધા સાથે તે જ દિવસે ટેલિફોન પર ચર્ચા કરીએ છીએ. મારું જોઈને વિદ્યાર્થીઓ પણ પોતે કરેલી પ્રવૃત્તિનો વીડિયો બનાવીને મોકલે છે. આમ બાળકોને પણ ભણવાની મજા આવે છે.'

શિક્ષકોના મતે જેમ ઓનલાઈન ભણાવવાનું અઘરું પડે છે તેમ વિદ્યાર્થીઓને ભણવાનું પણ અઘરું પડે છે, પરંતુ ભણતરથી સાવ વિમુખ થવા કરતાં નવી રીતે ભણવાનું અને તે પણ મજા લઈને તે જ અત્યારની સ્થિતિમાં સાચો વિકલ્પ છે. ■

પાન લીલું અને તેર ગુણ!

પાંદું લીલું હોય તો આંખને ટાઢક આપે છે. પાન કે પાંદડું તેની ઈતિ કથા પણ સૃષ્ટિ સાથે જ જોડાયેલી છે. સમુદ્ર મંથન પછી દેવતાઓને નાગરવેલનું પાન મળ્યું હતું. સંસ્કૃતમાં તેને તાંબૂલ કહેવાય છે. આપણી દૈનિક, સામાજિક અને ધાર્મિક પરંપરામાં તાંબૂલનું મહત્વપૂર્ણ યોગદાન છે. પશ્ચિમ બંગાળમાં નાગરવેલનાં પાનની ખેતી થાય છે. જોકે પાન કૃષિ ઉદ્યમ હોવા છતાં તેને ઉદ્યાન વિધા કહેવાય છે. પાન ઉગાડવા માટે અને તેની યોગ્ય માવજત માટે વાંસ, વેંત અને પાતળી લાકડીથી એક ચોકડું બનાવવામાં આવે છે. તેના પર વેલ, ડાળ અને લતાને પ્રસરવા માટે અનુકૂળ ક્ષેત્ર મળી રહે છે. ૪૦ ડિગ્રી સુધી તાપમાન પાનનું વાવેતર સલામત રહે છે તેનાથી વધુ ઉષ્ણતા પાકને નષ્ટ કરી નાખે છે. તે ઉપરાંત પૂરતું પાણી જોઈએ છે. બંગાળમાં હુગલી નદી અને માફકસર વરસાદને કારણે પાનપત્તાં, ફૂલોનો પાક પૂરતો થાય છે. નાગરવેલનાં પાન કટકથી કચ્છ સુધી જાય છે.

પાનના ગલ્લામાં કલકત્તી પાન અલગથી તારવી શકાય છે. પશ્ચિમ બંગાળમાં મિદનાપુર, હુગલી, હાવડા, ઉત્તર ચોવીસ પરગણા, દક્ષિણ ચોવીસ પરગણા અને નદિયા જિલ્લામાં પુષ્કળ ઉત્પાદન થાય છે. સાંચી, બાંગ્લા, મીઠા, સીમુરાલી સહિત ત્રીસ પ્રકારની પ્રજાતિના પાન પાકે છે. આખા વરસમાં સાડા ત્રણ હજાર કરોડ પાનનું ઉત્પાદન થાય છે. દેશ-વિદેશમાં જાય છે. પાન સામાન્ય રીતે મુખવાસ તરીકે ચર્ચાય છે, પણ એવું નથી. પાનમાં ઘણા ગુણો હોવાથી તેનો વપરાશ વિવિધ રીતે થાય છે. સુશ્રુત સંહિતા મુજબ પાનમાં ઔષધિય ગુણો ભરપૂર છે. તે પાચન શક્તિમાં વૃદ્ધિ કરે છે. શ્વાસની દુર્ગંધ દૂર કરે છે. ગળાની ખારાશ મિટાવે છે. બંગાળી ગાયકો એટલે જ પહેલે પાન ફિર ગાનનો આગ્રહ રાખતાં.

પશ્ચિમ બંગાળમાં પૂજાનું મહત્વ હોવાથી દરેક પ્રકારનાં પાનની ઉપજ ધરાવે છે, જે પૂજામાં હોવા જરૂરી ગણાય છે. જેમ કે બિલ્વ પત્ર, તુલસી પાન, દુર્વા અને આમ પત્તા. તોરણથી ભોગ સુધી પાન જોઈએ. તેમાં નાગરવેલનાં પાન દરેક સોપાનમાં જરૂરી છે. નૈવેદ્ય દેવી-દેવતાઓને પાન પર જ ધરાવવામાં આવે છે. વૈષ્ણવોમાં તો ઠાકોરજીને પાન-બીડું ધરાવવાનો મહિમા છે. ભાગ્યશાળીઓને પાન પ્રસાદી મળે છે.

પાન મોઢામાં મૂકી એકરસ કરવાનો આનંદ જેટલો સહેલો અને મધુર છે એટલો જ અઘરો માર્ગ પાનને ચૂંટીને આકારમાં ગોઠવીને બાગ-બગાનથી બજાર સુધી પહોંચાડવાનો છે. પાનનો સ્વાદ તે સુકાય નહીં ત્યાં સુધી રહે છે એટલે જતન કરી તેને સમયસર મંડી સુધી પહોંચતાં કરવા પડે છે. મધ્ય કોલકાતામાં રાજા કટરા નામની નાના નગર જેવડા બજારના એક માળ પર

પરોઢિયે પાનની ટોકરીઓ પહોંચી જાય છે, જે દુકાનદારો ખરીદીને લઈ જાય છે, પણ બહારગામ મોકલવાની પદ્ધતિ અલગ છે. બગડે નહીં તેવાં સાધનો, વાહનો મારફત મોકલવામાં આવે છે. મૂળ પાનના ચાસી (પાન ઉગાડનાર)ને નવી નીતિ મુજબ વીમા અને જૈવિક રસાયણોની મદદ મળશે તો વિપુલ ઉત્પાદનની શક્યતા છે.

પાનમાં રસાયણ ગુણવત્તા હોવાથી તેની ખપત બારે મહિના રહે છે. ગુટખાના ચલણને કારણે પાનના વ્યવસાયમાં ઓટ આવી ગઈ હતી. સામાજિક મેળાવડામાં પાન પેટીઓ મૂકવામાં આવતી. તે સ્થાને ગુટખાનાં પાઉચ આવી ગયાં. થોડી સચેતના અને પાનમાં થોડી રંગત ઉમેરાઈ જવાથી તેની એક અલગ ઓળખ ઊભી થઈ છે. બનારસ અને પ્રયાગરાજમાં જોડી પાનની પ્રથા છે. દેશના અલગ-અલગ ભાગોમાં દેશી, દેશાવરી, કપૂરી, રામટેક, મઘઈ અને બનારસી પાનનું ચલણ છે. લોકો પોતાના ટેસ્ટ મુજબ, તીખું, ઉષ્ણ, મધુર, કડવું પાન પસંદ કરે છે. દક્ષિણ ભારતમાં પાનમાં કાથો લગાવતાં નથી, પણ નાળિયેર નાખે છે. સંસ્કૃતમાં તાંબૂલ કે નાગબલ્લી ગુજરાતી અને મરાઠીમાં નાગરવેલ, તામિલમાં બેટ્ટીલઈ, તેલુગુમાં તમલપાકુ, કિલ્લી, કન્નડમાં વિલિયાડેલી અને મલયાલમમાં બેટીલઈ કહેવાય છે.

ઓડિશામાં સાવ નાના પાનનું સેવન થાય છે તો બંગાળમાં મોટાં સાંચી પાન વધુ ખપે છે. સાંચી પાન એટલાં મોટાં હોય છે કે તેના પર કૃતિ અંકન કે કાવ્ય રચનાના પ્રયોગ થતાં, પાન પર ડાળીથી લખાતું એવો ઉલ્લેખ શાસ્ત્રોમાં છે.

રિવાજોમાં, પરંપરામાં, પૂજનમાં, તર્પણમાં નાગરવેલનાં પાન હોય છે, તે ફક્ત મુખને સુવાસિત કરવા મર્યાદિત નથી. ગુપ્તવંશના સમયથી બંગાળમાં પાનના લતાવર્ગીય ઉત્પાદનનો ઉલ્લેખ છે. ધર્મ અને સંસ્કૃતિમાં માનનારા દેશો પૈકી મલેશિયા, કમ્બોડિયા, થાઈલેન્ડ અને વિયેતનામમાં પણ પાનનું મહત્વ અનેકગણુ છે. બજારમાં પ્લાસ્ટિકનાં પાન લટકતાં જોઈ આશ્ચર્ય થાય કે જે દેશમાં યુગોથી અસલ લીલાં પાનની એક સંપૂર્ણ કથા છે ત્યાં નકલનું શું કામ છે!

કવિની કલ્પનાના પ્રેમરસમાં પાન લીલું જોઈને પ્રિયતમા યાદ આવી જાય તે આરોગ્ય વત્તાનો ગુણ છે, વેલ પર વરસાદના પાણીને ઝીલતાં પાનમાં...! ■

તમારું વીક કેવું જશે?

૨૯ ઓગસ્ટથી ૦૪ સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૦

મેષ (અ,લ,ઈ): પ્રોફેશનમાં પ્રગતિ કરશો. સામાજિક સ્તરે તમારી છબીમાં સુધારો થાય. પરિવાર સાથે સુખદ ક્ષણો વિતાવશો. સ્વાસ્થ્યની કાળજી લેશો. વિદ્યાર્થી વર્ગ માટે યોગ્ય સમય.

તુલા (ર,ત): નોકરિયાત વર્ગને સારું પરિણામ મળવાના યોગ છે. પરિવારમાં પણ તાદાત્મ્ય જળવાઈ રહેશે. વ્યવસાયમાં એકંદરે સારો સમય વિતશે. સ્વાસ્થ્ય સુખાકારી સારી છે તો પણ સચેત રહેવું.

વૃષભ (બ,વ,ઉ): આપના લક્ષ્યાંકને પાર પાડવા માટે કટિબદ્ધ બનવું પડશે. મહેનત કરશો તો ફળ મળશે. સ્વાસ્થ્ય બાબતે સજાગ રહેવાની સલાહ છે. શત્રુઓથી પણ સાચવવું. એકંદરે ઠીકઠાક સપ્તાહ પસાર થશે.

વૃશ્ચિક (ન,ય): સપ્તાહની શરૂઆત થોડી નબળી છે. મનમાં આશંકાઓ જન્મે. તેથી મન વ્યગ્ર બને. મનને શાંત રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. સ્વાસ્થ્ય જાળવવું. પરિવાર અને પ્રોફેશનમાં પણ શાંતિ રાખવી.

મિથુન (ક,છ,ઘ): પ્રોફેશન અને પરિવારને ઓછું મહત્ત્વ આપીને આત્મનિરીક્ષણમાં વ્યસ્ત રહેશો. જોકે, કોઈની ઉપેક્ષા ન કરશો. સપ્તાહની શરૂઆતમાં સ્વાસ્થ્યની કાળજી લેવી.

ધન (ભ,ફ,ધ,ટ): સારો આર્થિક લાભ થવાના યોગ છે. વિદ્યાર્થી જાતકો માટે પણ ઉત્તમ સમય. વ્યાવસાયિક અને વ્યક્તિગત જીવનમાં તાદાત્મ્ય જળવાશે. તંદુરસ્તી સારી રહેશે. મેડિટેશન કરવું.

કર્ક (ડ,ઢ): અંગત જીવનમાં વિક્ષેપો ન સર્જાય તેનું ધ્યાન રાખવું પડશે. સપ્તાહના મધ્યમાં સ્વાસ્થ્ય કથળવાની શક્યતા છે, તેથી ધ્યાન રાખવું. વિદ્યાર્થી જાતકો માટે એકંદરે સારો સમય.

મકર (ખ,જ): પ્રોફેશનલ લાઇફ અને પર્સનલ લાઇફ બંનેમાં સારા સમયનો અનુભવ કરી શકશો. આકસ્મિક ધનપ્રાપ્તિના યોગ છે. વિશેષ કરીને ડાયાબિટીસના દર્દીઓએ સ્વાસ્થ્યની કાળજી લેવી.

સિંહ (મ,ર): મનમાં બેચેની જણાય અને ભાર લાગે. પ્રોફેશનલ મોરચે પણ વધુ કામ કરવાની તૈયારી રાખવી. ચેરિટી કાર્યોમાં સમય વ્યતીત થશે. કામકાજના સ્થળે સાવચેતી રાખવી.

કુંભ (ગ,શ,સ,ધ): આ સપ્તાહની શરૂઆત થોડી પ્રતિકૂળ રહેશે. કોઈ પણ બાબતમાં ઉતાવળ ન કરવી. સ્વાસ્થ્ય સુખાકારી સારી છે. નકારાત્મક વિચારોથી દૂર રહેવાની સલાહ.

કન્યા (પ,ઠ,ણ): સપ્તાહની શરૂઆતમાં વાતાવરણ સુમેળભર્યું રહેશે. વાણી અને વર્તનમાં સૌમ્ય રહેવું. અવિવાહિત જાતકોને યોગ્ય પાત્ર મળવાના યોગ છે. અટવાઈ ગયેલાં કાર્યો પૂરાં થાય.

મીન (દ,ચ,ઝ,થ): નોકરિયાતોને નોકરીમાં લાભદાયી તબક્કો છે. સાથી કર્મચારીઓનો સહકાર મળી રહેશે. સ્વાસ્થ્યની બાબતમાં થોડું સજાગ રહેવું. પરિવાર માટે સમય કાઢવો હિતકારી રહેશે.

સમસ્યા અને નિરાકરણ

પ્રશ્ન : મારે મારા દીકરાનાં લગ્ન વિશે જાણવું છે. ક્યારે થશે અને તેના માટે કોઈ વિધિ કરાવવાની જરૂર છે? - કિરણ પટેલ, નડિયાદ

જવાબ : આપના દીકરાની કુંડળીમાં મંગળ અને શનિ બંને છે. તેથી સૌ પ્રથમ મેળાપક કરીને આગળ વધવાની સલાહ છે. આ ઉપરાંત લગ્નને ધ્યાનમાં રાખીને જન્મ કુંડળી અને નવમંશ કુંડળીનું અધ્યયન કરતા જણાય છે કે અર્કા વિવાહ નામની પૂજા શાસ્ત્રોક્ત રીતે કરાવવી. મંગળ-રાહુ અંગારક દોષની વિધિ પણ કરાવી લેવી. તેનાથી જીવનમાં પ્રગતિ થશે. ફેબ્રુઆરી-૨૦૨૧માં એક યોગ છે અને એપ્રિલ-૨૦૨૧થી વધારે સારા યોગ જોવા મળી રહ્યા છે. આ સમયગાળામાં યોગ્ય પાત્ર મળશે. નિયમિત રીતે કુળદેવીની ઉપાસના કરવી. કુળદેવી તમને જીવનમાં સુખ અને સમૃદ્ધિ પ્રદાન કરશે.

તમે પણ તમારી મુંઝવતી સમસ્યાનું નિરાકરણ મેળવી શકો છો. પ્રશ્ન મોકલવાનું સરનામું: 'સમસ્યા અને નિરાકરણ', 'અભિયાન', સમભાવ હાઉસ, ચીફ જસ્ટિસ બંગલોની સામે, બોડકદેવ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫. પ્રશ્ન મોકલતી વખતે જન્મનો સમય, સ્થળ, જન્મ તારીખ અને કુંડળી સાથે ત્રુટક લાઈનવાળી આ ફૂપન અવશ્ય બીડવી.

GaneshaSpeaks.com

Your friend, astrologer & guide

FOR ASTROLOGY DIAL 55181

મારી લવારાઅદાઈ!

ગઈ કાલે જ મેં ઘરમાં જાહેરાત કરી,

‘હું એક દિવસ બોલવાનો ઉપવાસ કરવાની છું.’

એક ઘડી તો ઘરમાં સન્નાટો છવાયો ને પછી હસવાના બેસૂરા અવાજો આવવા માંડ્યા. મેં તરત જ એમના હસવા પર રોક લગાવી. ‘આ હસવાની વાત નથી, હું સિરિયસ છું.’

‘હં...’ હસવું દબાવવાની કોશિશ સાથે મને એમનું આટલું ‘હં’ જ સંભળાયું.

‘મારે જોવું છે કે એક દિવસ જો હું ન બોલું તો શું થાય? ઘરમાં તમને કોઈ ફેર પડે છે કે નહીં, તે મારે જોવું છે.’

‘એટલે મને ફેર પડે છે કે નહીં તે જોવા માટે તારે નથી બોલવું? ઓકે. ચાલશે. મને વાંધો નથી.’

‘એટલે? મારા ન બોલવાથી તમને કોઈ ફેર નહીં પડે? આખો દિવસ તો મને બૂમ પાડ્યા કરતા હો. એક કામ તો જાતે થતું નથી ને મારા ન બોલવાથી તમને ચાલશે? હંહ!’

‘જો, હવે તું વાતને કેવો વળાંક આપે છે તે તું જ જોઈ લે. મને કોસવાનો કે મારો વાંક કાઢવાનો એક પણ મોકો છોડ્યા વગર તારો જ મનગમતો અર્થ તે કાઢી લીધો ને? હવે તારે જ જોવું છે કે એક દિવસ ન બોલીને મારા ઉપર શું અસર થાય, તો જોઈ લે. એમાં મેં શું ખોટું કહ્યું? ના પાડતે, તો હો તને વાંધો પડતે.’

‘હા હવે ઓળખું તમને બરાબર. વાત ફેરવી કાઢી હવે, પણ કંઈ નહીં, મારું તો નક્કી જ છે. એક દિવસ તો મૌન પાળીને જોવું જ છે કે મારાથી પણ બોલ્યા વગર રહેવાય છે કે નહીં?’

‘આ કંઈ મુદ્દાની વાત કરી.’

‘મારે એવું આડુંતેડું કંઈ નથી સાંભળવું ને તમારી સાથે કોઈ વાત નથી કરવી, હું કાલના મૌનની તૈયારી કરવા જાઉં છું.’

‘મૌનની તૈયારી? એ વળી કેવીક આવે?’

‘સૌથી પહેલાં તો તમારી સાથે જ મારે બોલવાનું બંધ કરવું પડશે. જુઓ, તમે તમારું બધું કામ એક દિવસ પણ જાતે કરી લેશો ને તો મને મૌન પાળવામાં બહુ મોટી મદદ કરશો, સમજ્યા?’

‘આ વળી નવું! હું મારું કામ જાતે કરું તેમાં તારાથી કેવી રીતે ચૂપ રહેવાશે? આઈ મીન, મૌન પળાશે? એ તો તું પણ જાણે છે ને હું પણ જાણું છું, કે હું કંઈ પણ કરવા જઈશ એટલે તારી બૂમ મારી પાછળ પાછળ આવશે. “બધું સરખું મૂક્યું છે, ગમે તેમ ગબડાવી નહીં નાંખતા.”

રસોડામાં કંઈ ખાવા-પીવા કે ચા મૂકવા જઈશ, તોય તારી સીઆઈડી નજર મારો પીછો કરતી હશે મને ખબર છે.’

‘કપરકાબી સાચવીને કાઢજો, ફોડતા નહીં પાછા.’ ‘એલચીની ડબ્બી, ચાના ડબ્બાની બાજુમાં જ છે. બધાં ડબ્બાં ખોલવા

ને ખખડાવવા નહીં બેસી જતા.’ ‘ગળણી ને સાણસી પાછી ધોઈને મૂકજો, કીડી ચડી જશે.’

‘આ તો હજુ એક કપ ચાનું થયું! આખા દિવસની બધી ક્રિયાઓમાં મારે કેટલો ત્રાસ વેઠવો પડશે? હું બધું જાતે કરી શકું એમ છું જ, પણ તને મારા પર વિશ્વાસ કેટલો? એટલે મારા દરેક ડગલામાં તારું ડગલું આવ્યું જ સમજો. લગન વખતે ભલે મહારાજે કે જેણે પણ કીધું હોય, કે “પતિના ડગલામાં ડગલું ભરવું,” તે જો મને સામે મળે ને તો હું એને એની આજી નહીં પણ એનું આખું ખાનદાન યાદ કરાવી દઉં. બે જણ સાથે જીવન વિતાવવાના હોય તેને આવી ને આવી ખોટી સલાહો આપીને કમ સે કમ એકનું જીવન તો આવા લોકો બરબાદ જ કરી નાંખે! તમારા જેવા પાછા આવા લોકોનું માનીને આખી જિંદગી વરના માથા પર બેસીને કાઢી નાંખે.’

‘ઓ ભાઈ...! બસ હવે. એક દિવસ મેં મૌન પાળવાની વાત જ શું કરી કે તમે તો ઈતિહાસના ચોપડા ખોલવા બેસી ગયા. કબૂલ કરો કે તમને એક કપ ચા મૂકવાનાય ફાંફાં છે. બોલો, સાચું કે ખોટું?’

‘હા, તો તેનું શું છે? દુનિયામાં નેવું ટકા પુરુષો (દુનિયામાં નહીં હોય તોય ભારતમાં તો ખરા જ) મારા જેવા છે, જેમનામાં રસોડાની કોઈ જ આવડત નથી. હવે આટલે વરસે તું મારી પાસે શું કરાવવા માગે છે? કોરોનાએ કરાવ્યું તે ઓછું છે? તારે મૌન પાળવું હોય તો પાળ ને, ન પાળવું હોય તો તેમ રાખ, પણ મને આમ બિવડાવ્યા નહીં કર. તું મારા પર ચોકી નહીં કરે એ શરતે મૌન પાળજે. એક દિવસમાં કંઈ પહાડ નથી તૂટી પડવાનો. તને બહુ ફિકર હોય તારા રસોડાની ને ઘરની તો વરની ફિકર છોડી દે.’

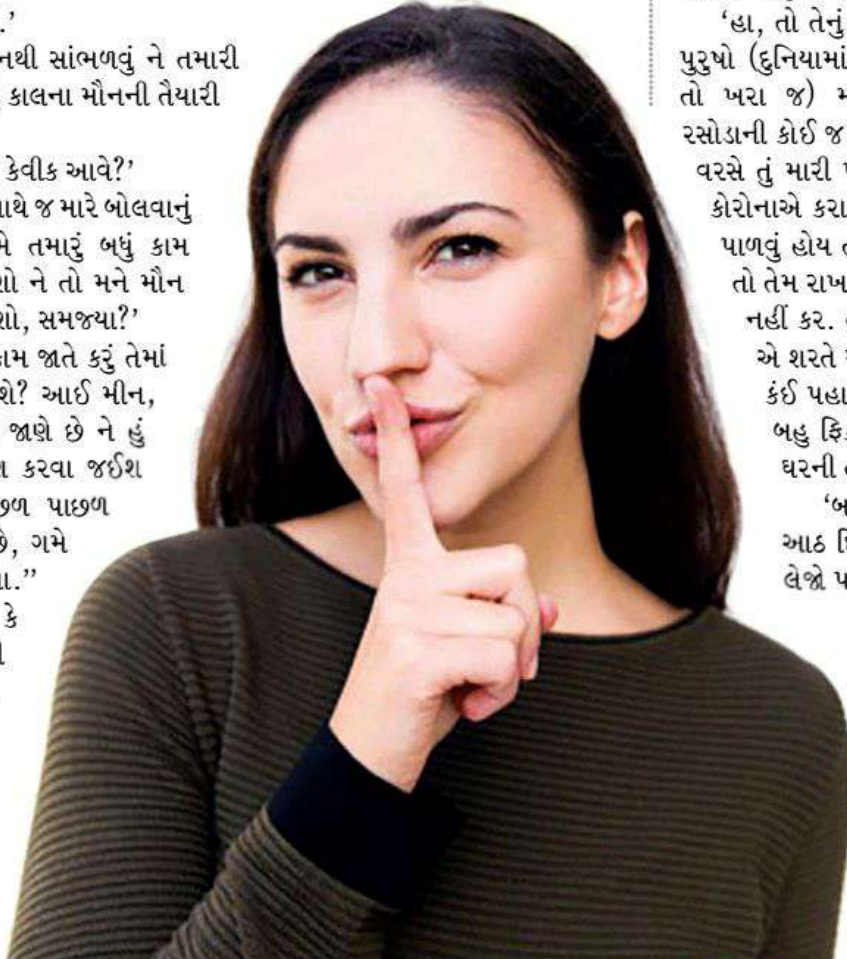
‘બહુ સારું, એવું હોય તો હું આઠ દિવસ જ ચૂપ રહું છું, જોઈ લેજો પછી.’

‘અરે વાહ! આ તો ‘તારી લવારાઅદાઈ’ થઈ જવાની!’

‘એ તો હેરાન થશો ને ત્યારે ખબર પડશે ‘મારી લવારાઅદાઈ!’

‘જોયું જશે.’

‘હં..?’ ■

ધર્મક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ અર્થક્ષેત્ર!

ગાયા અઠવાડિયે મને એક સુવિચાર આવ્યો. જોકે સજ્જન માણસોને રોજેરોજ સુવિચારો જ આવતા હોય! પણ કેટલાક પોતાના સુવિચારોને જાહેર નથી કરતા. એમનામાં અને મારામાં બસ આટલો જ ફેર! હું તો પેલ્લેથી જ સંગ્રહખોરીનો વિરોધી. વિચારો ગમે તેટલા સારા આવતા હોય તો પણ એનો સંઘરો તો નહીં જ કરવાનો. આપણા સાંઈકવિ મકરંદભાઈએ કહ્યું છે ને કે : 'ગમતું મળે તો અલ્યા, ગૂંજે ન ભરીએ, ગમતાનો કરીએ ગુલાલ!' આમેય મને વહેંચવામાં ઘણો આનંદ આવે છે, પૈસા સિવાય.

મને એવો સુપવિત્ર વિચાર આવ્યો કે સા...હું, આ દેશમાં જીવવું તો સાધુ થઈને જ જીવવું. લીલાલહેર બધી જ અને આપણા તરફ કોઈ આંગળી પણ ના કરે!

અમારા એક મિત્ર છે જે નરસિંહધર્મ પાળે છે. 'સત્ય, અહિંસા, ચોરી ન કરવી વણજોઈતું નહીં સંઘરવું.' એ એમનો જીવન મંત્ર છે. એકવાર મેં એમને 'હે સજ્જન' એમ કહીને બોલાવ્યા, તો એમને ખરાબ લાગ્યું. મને એમણે ધમકાવી નાખ્યો - "તમારે મને સજ્જન નહીં કહેવાનો, મેં તમારું કંઈ બગાડ્યું છે? બોલાવવો હોય તો મને વૈષ્ણવજન કહીને બોલાવવો, હું નરસિંહધર્મ પાળું છું. તમને કદાચ ખબર ના હોય તમારી બુદ્ધિની આળસને લીધે, પણ હું તમને જણાવી દઉં કે છેલ્લા દોઢ-બે મહિનાથી મેં કથાકલા શરૂ કરી છે. પહેલાં હું કથા સાંભળવા જતો ત્યારે 'સજ્જન' હતો... પણ પછી જ્યારથી મેં પોતે જ મારો ઉદ્ધાર કરવા સ્વાવલંબી અને આત્મનિર્ભર બનવાનું વિચાર્યું અને કથાકલા કરવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી હવે હું 'વૈષ્ણવજન' બન્યો છું અને 'વૈષ્ણવજન' તરીકે ઓળખાઉં છું અન્ડરસ્ટેન્ડ?"

'અરે!' મેં બેવડા આશ્ચર્યથી કહ્યું, 'તમે તો અંગ્રેજી પણ બોલો છો!'

'સો વ્હોટ?' વૈષ્ણવજને કપાળમાં ત્રણ રેખાઓ ઉપસાવીને કહ્યું.

'કથાકલાને હું ભાષાભેદમાંથી બહાર લાવવા માંગું છું. મારો પ્રયત્ન છે કે કથાકલાને ઈન્ટરનેશનલ ફેઈમ આપી સૌ એન.આર.આઈ.ઓનો મોક્ષ કરવો.'

'અરે સાહેબ...'

'હે વત્સ (એટલે કે હે ઈડિયટ!)' મને બોલતાં અટકાવી એમણે કહ્યું, "મને સાહેબ નહીં કહેવાનો, 'વૈષ્ણવ શિરોમણિ' કે પછી 'શ્રીશ્રીસંતશ્રી' કે પછી '૧૧૧૧ પીઠાધીશ' કહીને બોલાવશો તો ગમશે. હવે હું માત્ર સાહેબ નથી, એનાથી કંઈક ઉપર છું."

'૧૧૧૧ પીઠાધીશ એટલે શું?' મેં જિજ્ઞાસાવશ પૂછ્યું.

'આ મારી નવી ઓળખ છે,' વૈષ્ણવજને આંખો બંધ કરીને કહ્યું, 'મારી કથાકલાનું આયોજન અનેક પીઠો કરે છે. જેમાં વિદ્યાપીઠ, દાણાપીઠ, કાગડાપીઠ, શક્તિપીઠ, ભક્તિપીઠ, સત્તાપીઠ, અર્થપીઠ... અને મારા સંસારી મિત્ર શબ્દપ્રીતે સ્થાપેલી શબ્દપીઠ જેવાં અનેક પીઠો છે... હું કેટકેટલાંને ગણાવું?'

'તમે આ બધી સંસ્થાઓને પીઠ કહેવાને બદલે 'પીઠાં' કહો છો?'

'મેં પહેલાં જ તમને કહ્યું કે, હું કશાય ભેદભાવમાં માનતો નથી. દારૂપીઠનો માણસ પણ મારી કથાકલાનું આયોજન કરી શકે છે. મારે તો ગમે તેમ કરીને પણ આ લોકોનો મોક્ષ કરાવવો છે.'

'મોક્ષ?'

'હા, વિદ્યાપીઠના માણસને વિદ્યામાંથી, દાણાપીઠના માણસને અનાજમાંથી, કાગડાપીઠના માણસને શ્રાદ્ધમાંથી, શક્તિપીઠના માણસને દાદાગીરીમાંથી, ભક્તિપીઠના માણસને ભજનમાંથી, સત્તાપીઠના માણસને સત્તામાંથી અર્થપીઠના માણસને 'અર્થ'ના અનર્થમાંથી અને શબ્દપીઠના માણસને શબ્દમાંથી મુક્ત કરવો છે. એ તમામે તમામનાં બંધનો હું સ્વીકારી લઈશ, પણ એમને તો મારે એમની પીઠમાંથી મુક્ત કરવા છે. મારી કથાકલાનો આ મુખ્ય હેતુ છે.'

'બાપજી...' મેં સહેજ અટકીને કહ્યું, 'તમને બાપજી કહું તો વાંધો નહીં ને?'

'સહેજ પણ નહીં,' વૈષ્ણવજને કહ્યું, "જે શ્રદ્ધા, આસ્થા,

નિકટતા અને વિશ્વાસ 'બાપજી' શબ્દમાં છે એ બીજા કશાયમાં નથી. અને આવું હું પૂ. બાપુનાં પુસ્તકો વાંચીને જ કહી શકું! મેં 'સત્યના પ્રયોગો' વાંચ્યા છે. તો હા, તમે શું કહેતા'તા?'

'હા,' યાદ કરીને મેં કહ્યું, "હું એમ પૂછતો'તો કે તમે વારંવાર 'કથાકલા', 'કથાકલા' એમ બોલો છો... તો કથાકલા એટલે શું?'

'તમે કથાકલા શબ્દ સાંભળ્યો છે? એ એક પ્રકારનું નૃત્ય છે! મારી કથામાં અવારનવાર નૃત્ય પણ આવે છે... બીજા બધા કથાકારોની કથામાં શ્રોતાઓ ક્યારેક ઊભા થઈને નૃત્ય કરી લે છે, પણ મારી કથામાં શ્રોતા નહીં, હું પોતે જ સ્વયંભૂપણે નૃત્ય કરી લેતો હોઉં છું. કશુંક નવું કરવું એ મારો ધાર્મિક ધર્મ છે.'

'ધાર્મિક ધર્મ? શું ધર્મ પણ ધાર્મિક હોઈ શકે?'

'હોઈ શકે. આ મારો પર્સનલ ધર્મ છે. આગળ બોલો.'

લાફ્ટર વાઘરસ

‘તમે સંસાર છોડી દીધો છે બાપજી?’

‘પહેલો સંસાર છોડી દીધો છે અને બીજા સંસારની જવાબદારી નિભાવવા હું કથાકલા કરું છું.’

‘પહેલો સંસાર? હું કંઈ સમજ્યો નહીં બાપજી!’

‘પહેલી પત્ની મને છોડીને જતી રહી એ પહેલો સંસાર અને હવે આ બીજી જતી નથી એ મારો બીજો સંસાર... આજ જશે કાલે જશે એમ વિચારતાં વિચારતાં સાત આઠ વરસ થઈ ગયાં... ભગવાનની લીલાનો પાર કોઈ પામી શક્યું છે? એની કૃપાથી બે સંતાનો થયાં... જવાબદારી વધવા માંડી... છેવટે એની જ મરજીથી કથાકલાની શરૂઆત કરી.’

‘તમે ‘એની મરજી’ એમ કોના માટે કહો છો?’

‘સંસારમાં રહેલા દરેક પતિ માટે પોતાની પત્ની જ પોતાનો ભગવાન કહેવાય. ‘એની’ મરજી વિરુદ્ધ ઘરની ચીજવસ્તુ ન ફરકે. પહેલી પત્ની મને છોડીને જતી ન રહી હોત તો આજે હું કરોડપતિ હોત, પણ વાંધો નહીં, આ બીજી પણ કંઈ કમ નથી... એના પીઠબળે આ કથાકલાના માર્ગે હું વળ્યો છું... બે ચાર વર્ષમાં ફરી પાછો કરોડપતિ થઈ જઈશ.’

‘કરોડપતિ?’ મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું, ‘એક

હે વત્સ! પેલી પંક્તિ તેં સાંભળી છે? - સૌંદર્ય પામતાં પહેલાં સુંદર બનવું પડે! એ જ રીતે જગતનું કલ્યાણ કરતાં પહેલાં અમારે ખુદનું કલ્યાણ કરવું પડે

વૈષ્ણવજન થઈને, એક કથાકલાકાર બનીને તમે કરોડપતિ બનવાની ઈચ્છા રાખો છો?!

‘ઈચ્છા નથી રાખતો વત્સ! એક સપનું રાખ્યું છે. શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે માણસે નાનું મોટું કોઈ ને કોઈ ડિઝાઈનનું એકાદ સપનું તો રાખવું જોઈએ, કારણ કે સપના વગરનું જીવન મંજિલ વગરના રસ્તા જેવું કહેવાય!’

‘તમે શબ્દરમત સારી કરો છો હોં!’

‘હે વત્સ! ‘અર્થ’ની રમત માટે શબ્દરમત અનિવાર્ય છે. અમારો ધર્મ કહે છે સત્ય બોલવું (પણ આપણને નુકસાન થાય તો નહીં!), અહિંસા પાળવી (જો આપણા પર કોઈ પ્રહાર કરવા આવે એને આવું સમજાવવું!) ચોરી નહીં કરવી (એ પણ જાત સિવાય પૂરા જગતને અમે સમજાવતા હોઈએ છીએ!) અને વણજોઈતું નહીં સંઘરવું. (એટલે જ તો મારી પહેલી પત્નીએ મને સંઘર્યો નહીં અને બીજીને હું સંઘરવા માગતો નથી, પણ એ સંગ્રહવૃત્તિમાં માનતી રહી છે!)”

‘બાપજી, મેં તો હમણા હમણા એવું સાંભળ્યું છે કે તમે અમુક પ્રકારના શ્રીમંત લોકોના બ્લેકના પૈસાને વ્હાઈટમાં ફેરવી આપવાનું કામ શરૂ કર્યું છે! આ સાચી વાત છે?’

‘તદન સાચી વાત છે!’

બાપજીએ સહજતાથી કહ્યું, ‘અમારું તો કામ જ છે બ્લેકને વ્હાઈટમાં ફેરવવાનું, મતલબ કે... અંધકારને અજવાળામાં ફેરવવાનું, અધર્મને ધર્મમાં ફેરવવાનું અનીતિને નીતિમાં, અસત્યને સત્યમાં એમ કાળાને ધોળામાં પરિવર્તિત કરવું એ અમારો ઉપક્રમ છે! તને ખબર કદાચ નહીં હોય કે સરકારી તંત્ર ઈમ્પેક્ટ ફી લઈને ગેરકાયદેસર બાંધકામને કાયદેસર બનાવે છે એ જ રીતે અમે કથાકલાની ફી...

મતલબ કે દક્ષિણા લઈને બ્લેકને વ્હાઈટમાં પરિવર્તિત કરીએ છીએ. સત્કાર્ય ક્યારેય ખોટું નથી હોતું.’

‘પણ બાપજી, તમે તો બે નંબરના પૈસાને પણ એક નંબરના બનાવી દો છો, શું એ વાત પણ સાચી છે?’

‘હે વત્સ! તને હજીય શંકા છે? તું શંકામાંથી મુક્ત થા... વેદોમાં ક્યાંક ‘તુલસીદાસે’ લખ્યું છે કે ‘સંશ્યાત્મા વિનશ્યતિ’ અર્થાત્ જેનો આત્મા શંકા કરે છે એનો નાશ થાય છે.’

‘આવું તુલસીદાસે નથી કહ્યું.’

‘મને ખબર છે વત્સ! પણ તને એ ખબર નથી કે What is there in a name?’

‘પણ બાપજી, વેદોમાં તુલસીદાસે નથી લખ્યું, એમાં તો...’

‘અરે વત્સ! મેં પહેલાં પણ તને કહ્યું છે કે હું કોઈ જ પ્રકારના ભેદભાવમાં માનતો નથી. તુલસીદાસ હોય કે કોઈ પણ દાસ હોય, મારે મન તો સૌ એક સરખા છે.’

‘તમે મારો જવાબ ના આપ્યો.’

‘ક્યો વત્સ?’

‘બે નંબરના પૈસાને એક નંબરમાં ફેરવવાનો...’

‘એ તો મારાથી તને ન કહેવાય, એ સહેજ કોન્ફિડેન્શિયલ છે અને તારે જાણીને શું કામ છે? પૈસાનો આટલો બધો મોહ સારો નહીં. બોલ, બીજું કંઈ પૂછવું છે?’

‘બાપજી,’ મેં સહેજ આજુબાજુ જોઈને ધીમેથી પૂછ્યું, ‘બ્લેકના વ્હાઈટ કરવાનું કમિશન કેટલા ટકા લો છો?’

‘કમિશન? છી, છી, છી છી... ધર્મક્ષેત્રમાં ‘મિશન’ હોય, ‘કમિશન’ના હોય ઈડિયટ... અમે તો જગતનું કલ્યાણ કરવા નીકળ્યા છીએ.’

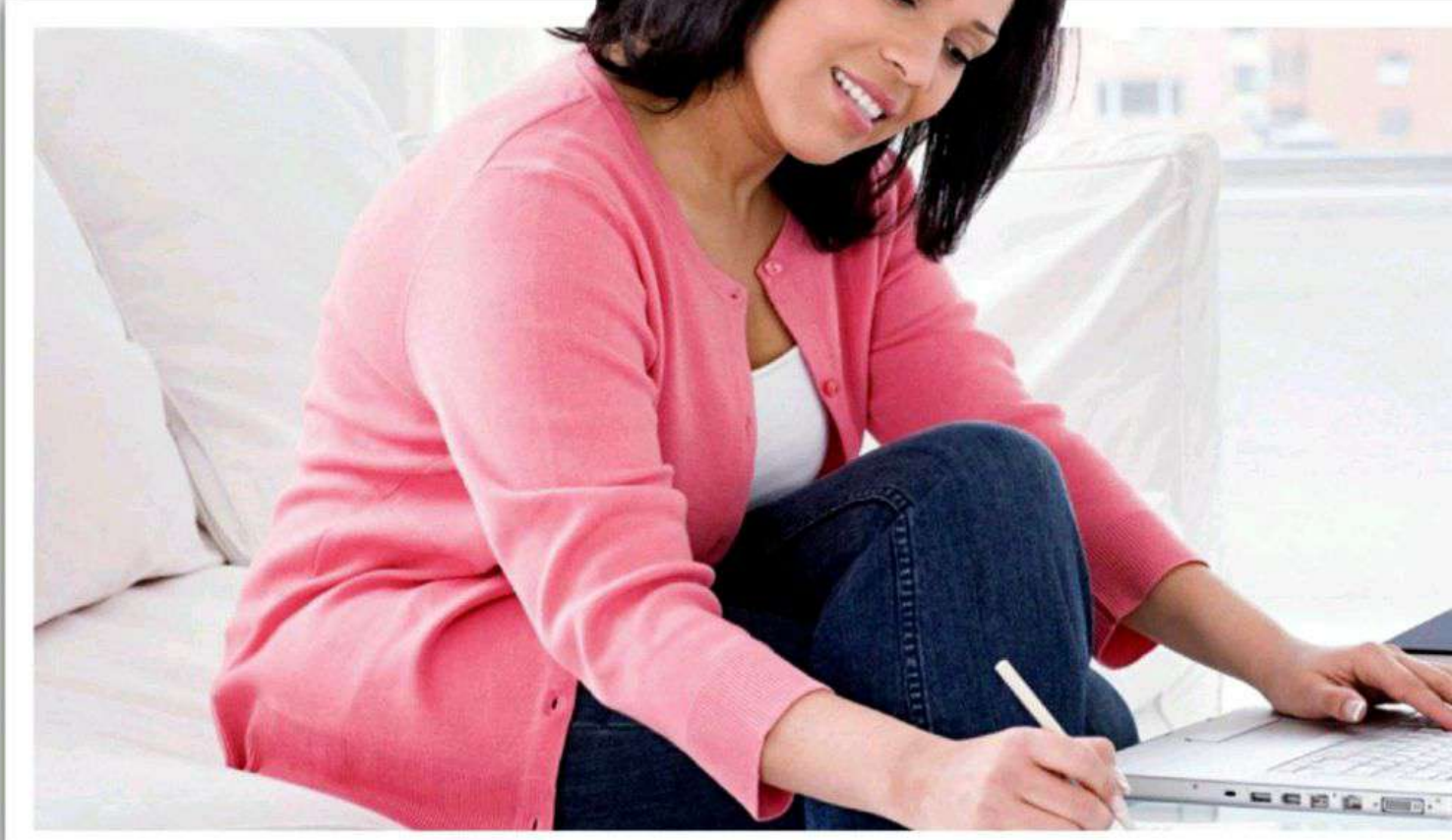
‘પણ કમિશન તો... આઈમીન મિશન તો તમારું જ હોય છે ને?’

‘હે વત્સ! પેલી પંક્તિ તેં સાંભળી છે? - સૌંદર્ય પામતાં પહેલાં સુંદર બનવું પડે! એ જ રીતે જગતનું કલ્યાણ કરતાં પહેલાં અમારે ખુદનું કલ્યાણ કરવું પડે. અમારી ધર્મયાત્રા સ્વથી સર્વ તરફ અને જાતથી જગત તરફની છે! અમે સાધુ છીએ, અમે તમને કહીએ એમ કરો અમે કરીએ એવું ના કરો, ફસાઈ જશો.’

સત્સંગ કરીને હું મારા ઘર તરફ જઈ રહ્યો તો ત્યારે મને એક સુ-વિચાર આવ્યો : બસ, હવે તો સાધુ થઈને જીવવું છે, માણસ થઈને ક્યાં સુધી ડફણા ખાવાં...? ■

કુલશ્રી...

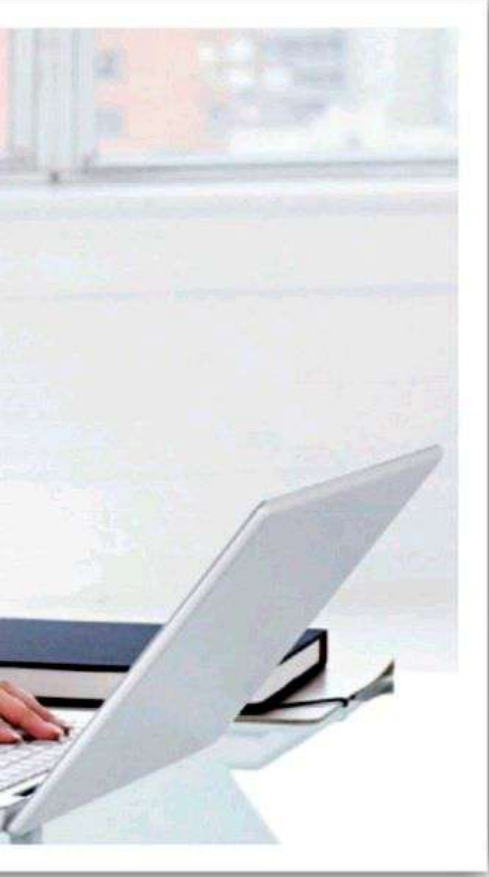
સોશિયલ મીડિયા બની રહ્યું છે મહિલાઓ માટે આવકનું માધ્યમ

સોશિયલ મીડિયાનું વિશ્વ વિશાળ છે, પરંતુ તેનો ઉપયોગ વ્યક્તિ પર નિર્ભર છે. કોઈ તેને સમાચારોનું માધ્યમ સમજે છે, કોઈ મનોરંજનનું, તો કોઈ માટે ટાઇમ પાસનો સાથી છે, પરંતુ આ બધાથી પર જઈને મહિલાઓએ સોશિયલ મીડિયાને આવક મેળવવાનું માધ્યમ બનાવી દીધું છે. પોતાના સ્ટાર્ટઅપ માટે મહિલાઓ વોટ્સએપ, ફેસબુક, ઇન્સ્ટા, યુ-ટ્યૂબ જેવા અનેક વે અપનાવી તેમાં સફળતા મેળવે છે.

હેતલ રાવ
hetalrao@abhiyaan.com

થોડા સમયથી ટેલિવિઝન પર વોટ્સએપ, ફેસબુક જેવા માધ્યમોની એડવર્ટાઇઝ આવી રહી છે. જેમાં દૂર રહીને પણ એકબીજાની દેખરેખ કેવી રીતે રાખી શકાય છે અને કોઈ પણ વ્યક્તિ અન્ય સાથે સરલતાથી લાગણીના તાંતણે બંધાઈ શકે છે જેવી અનેક વાતો દર્શાવવામાં આવે છે. જુદા-જુદા પ્રકારે બતાવવામાં આવતી એડ્સમાં એક એડ એવી

પણ છે જે વિચાર કરવા માટે પ્રેરે છે. ત્રણ ચાર યુવતીઓ પોતાનું ડિઝાઇનિંગનું કામ શરૂ કરવા ઇચ્છતી હોય છે, પરંતુ બિઝનેસનો પ્રચાર કેવી રીતે કરવો..

એવું તો શું કરવું જેના કારણે લોકો તેમની ડિઝાઇન તરફ આકર્ષાય, આવા સમયે તેની અન્ય એક દોસ્તે સુઝાવ આપ્યો કે માર્કેટિંગ માટે સાશિયલ મીડિયા તો છે. વોટ્સએપ, ફેસબુક, ઇન્સ્ટાગ્રામ જેવા માધ્યમો પર ફેન્ડ્સની સાથે એવા દોસ્ત જે સોશિયલ મીડિયાના કારણે તમારી સાથે જોડાયેલા છે એ લોકો જ તમારો પ્રચાર કરશે. બસ, પછી શું, આ વાત તેમને ગમી અને આજે પોતાનું ઓનલાઇન બુટીક ચલાવી રહ્યાં છે. ઝીરો બેલેન્સથી શરૂ કરેલું ઓનલાઇન કામ આજે તેમને લાખો રૂપિયાની આવક કરી આપે છે. આજની મહિલાઓ વોટ્સએપ, ઇન્સ્ટા, ફેસબુક જેવા માધ્યમોથી લાખો રૂપિયાની આવક કરી રહી છે.

નડિયાદનાં અલ્પા ચૌહાણ કહે છે, ‘બ્યુટીપાર્લરની સાથે-સાથે ઓનમિન્ટ્રસનું પણ વેચાણ કરું છું. મારા સ્ટાર્ટઅપ માટે વોટ્સએપ ગ્રૂપ બનાવીને પહેલાં મિત્રવર્તુળમાં વાત કરી ધીમે-ધીમે સારો આવકાર મળતા, ફેસબુક અને ઇન્સ્ટાગ્રામ પર મારી પ્રોડક્ટની એડ્ડ કરી. આજે માત્ર આપણા દેશમાં જ નહીં, પરંતુ વિદેશમાં પણ મારા ઓનમિન્ટ્રસ જાય છે. આમ તો આ માધ્યમનો ઉપયોગ મિત્રો સાથે વાતચીત કરવા અને મેમરીની સાથે સારી વાતો શેઅર કરવા માટે થતો હોય છે, પરંતુ મારી માટે તો આવકનો બેસ્ટ વે બની ગયો છે. મારી પ્રોડક્ટની એડ્ડ ઘરે બેઠા પૈસા વગર થઈ રહી છે, સાથે જ સારામાં સારી આવક મેળવું છું.’

અમદાવાદનાં કાવ્યા પટેલ પર્સ, ગોગલ્સ, કુરતી, નાઈટવેર જેવી અનેક વેરાયટીનું વેચાણ ઘરે બેસીને જ કરે છે. તેનાથી આવકની સાથે તેમને સમાજમાં ઓળખ મળે છે. તેઓ કહે છે, ‘પ્રોડક્ટનું વેચાણ ખાસ વર્ગને ધ્યાનમાં રાખીને કરું છું. ખાસ કરીને માર્કેટ કરતાં ઓછો ભાવ હોય એ જરૂરી છે. જે મહિલાઓ ઘરે બેસીને વોટ્સએપ કે અન્ય માધ્યમોથી વસ્તુની ખરીદી કરે તેમને દરેક પ્રકારની સુવિધા પૂર્ણ પાડવાની જવાબદારી આપણી હોય છે. નાની-નાની વાતોનું ધ્યાન રાખવાથી બિઝનેસ તો વધે જ છે સાથે માર્કેટમાં પણ તમારી પ્રોડક્ટ અને નામ બંનેને સન્માન મળે છે.’

મારા સાસરિયાંને બિલકુલ પસંદ ન હતું કે હું ઘર, પરિવાર છોડીને અન્ય કોઈ કામ કરું. ઘરની બહાર જઈને નોકરી માટે તો એ ક્યારેય પરવાનગી ન આપે. એમ કહેતાં કડી-કલોલનાં માયરા કનક પંડારા કહે છે, ‘મને કૂકિંગનો ઘણો શોખ છે. ખાસ કરીને જુદા-જુદા પ્રકારની મીઠાઈ બનાવવાનો. એક-બે વખત મેં કનકને કહ્યું પણ હતું કે એક વખત મારી મીઠાઈનો સ્વાદ માણ્યા પછી આપણા સગાં-સંબંધી બધા મારી પાસે કેટલી બધી મીઠાઈ બનાવડાવે છે. જો ઘરે બેસીને હું મારું સ્ટાર્ટઅપ...વાક્ય પૂર્ણ થાય પહેલાં જ તેમણે વચ્ચે રોકીને કહ્યું, તું જાણે છે બાને બિલકુલ પસંદ નથી

આ રીતે કરો ઓનલાઇન બિઝનેસ

બિઝનેસ કોઈ પણ હોય, જરૂરી છે તે લોકો સુધી પહોંચે. જ્યાં સુધી તમારી પ્રોડક્ટ લોકો સુધી પહોંચશે નહીં ત્યાં સુધી તેને સારો નરસો પ્રતિસાદ નહીં મળે. ઘરે બેસીને પોતાનું સ્ટાર્ટઅપ શરૂ કરતી મહિલાઓ સરળતાથી પોતાના બિઝનેસની એડ્ડ માટે પૈસા નથી ખર્ચી શકતી. તેમની માટે વોટ્સએપ, ફેસબુક, ઇન્સ્ટા જેવા સોશિયલ માધ્યમો આશીર્વાદ સમાન છે. તમે તમારા બિઝનેસનો ફોટો સોશિયલ મીડિયા પર શેઅર કરો. વોટ્સએપ ગ્રૂપ બનાવી કસ્ટમરને એડ્ડ કરો. પ્રોડક્ટના મેસેજ મોકલો. ઇન્સ્ટા પર શોપ સેટઅપ ને પેજ પણ બનાવી શકો છો. ફેસબુક, યુ-ટ્યૂબ પર વેબસાઇટની માહિતી, લિંક ને પ્રોડક્ટ અંગેની જાણકારી પણ આપી શકાય છે. એક વાત ખાસ યાદ રાખો કે ઓનલાઇન બિઝનેસમાં કસ્ટમરને તમારી પ્રોડક્ટ પસંદ આવે એવા પ્રયત્ન કરવાના છે, પરંતુ તમારા મેસેજ કે વાતોથી તે હેરાન ન થાય એનું પણ ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે.

અને આપણે પૈસાની કોઈ કમી છે? તું તારે મજા કર, શું કામ આવા કામમાં પડે છે, પણ મેં નક્કી કર્યું હતું, માટે કોઈને જાણ ન થાય એ રીતે ઓનલાઇન સ્ટાર્ટઅપ શરૂ કર્યું. ઘરના બધા સૂઈ જાય પછી ઓર પ્રમાણે મીઠાઈ બનાવતી. જ્યારે બિઝનેસ સફળ થયો અને પરિવારને જાણ થઈ ત્યારે બાએ ગુસ્સો કરવાની જગ્યાએ આશીર્વાદ આપ્યા. આજે મારું સ્ટાર્ટઅપ સોશિયલ મીડિયાના કારણે ઘરે બેસી કનક કરતાં પણ વધારે આવક કરે છે.’

વોટ્સએપ, ફેસબુક, ઇન્સ્ટાગ્રામ જેવા સોશિયલ મીડિયાનાં અનેક માધ્યમો છે જેના દ્વારા મહિલાઓ લાખો રૂપિયાની આવક કરી રહી છે. ફેસબુક પર પોતાનું પેજ બનાવીને, વેબસાઇટ અને યુ-ટ્યૂબ પર વીડિયો અપલોડ કરી આવક મેળવવાનો નવો આઈડિયા મહિલાઓએ અપનાવી લીધો છે. ■

ટ્રમ્પ એડ્મિનિસ્ટ્રેશન પીગળ્યું છે

કોવિડ-૧૯એ વિશ્વને એના ભરડામાં લીધું. વિશ્વમાં હાહાકાર મચી ગયો. આવામાં અમેરિકા જવા ઈચ્છતા ભારતીયોમાં એક ભૂકંપનો આંચકો લાગે એવો પ્રેસિડન્ટ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે ૨૨મી એપ્રિલ, ૨૦૨૦ના એક ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો. અમુક ઈમિગ્રન્ટોને બાદ કરતાં અન્ય પરદેશીઓ, જેઓ ઈમિગ્રન્ટ વિજા મેળવીને અમેરિકામાં પ્રવેશવા ચાહતા હોય, એમના ઉપર પ્રવેશ નિષેધ લગાડવામાં આવ્યો.

પ્રેસિડેન્શિયલ પ્રોકલેમેશન નંબર ૧૦૦૧૪ જેવો બહાર પાડવામાં આવ્યો. આ પ્રતિબંધ સાઠ દિવસનો હતો. એ પૂરો થવા આવ્યો કે ૨૨મી જૂન, ૨૦૨૦ના પ્રેસિડેન્શિયલ પ્રોકલેમેશન નંબર ૧૦૦૫૨ જાહેર કરીને આગલો પ્રતિબંધ ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૨૦ સુધી લંબાવવામાં આવ્યો. એટલું જ નહીં, એચ-૧બી વિજા ઉપર જે પરદેશી સ્નાતકો અમેરિકામાં કામ કરવા જવાની ઈચ્છતા ધરાવતા હતા એમને પણ અમેરિકામાં ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૨૦ સુધી પ્રવેશ ન આપવો એવો ઢંઢેરો બહાર પાડવામાં આવ્યો. આંતરકંપની ટ્રાન્સફરી એલ-૧ વિજાધારકોને પણ આ ઢંઢેરાએ અમેરિકા જતા અટકાવ્યા. એચ-૨બી અને અમુક પ્રકારના જે-૧ વિજાધારકોને પણ અમેરિકામાં પ્રવેશવા ઉપર મનાઈ ફરમાવવામાં આવી.

દર વર્ષે અમેરિકા કુલ ૮૫,૦૦૦ એચ-૧બી વિજા પરદેશીઓને આપે છે. આ વિજા ઉપર અમેરિકામાં પ્રવેશીને પરદેશીઓ છ વર્ષ કામ કરી શકે છે. એમના માલિકો જે એમના માટે ગ્રીનકાર્ડની પિટિશન દાખલ કરે તો તેઓ ત્યાં કાયમ પણ રહી શકે છે. એમની સાથે એમની પત્ની/પતિ અને એકવીસ વર્ષથી નીચેના અવિવાહિત સંતાનો પણ એચ-૪ વિજા મેળવીને અમેરિકામાં રહી શકે છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષોથી એચ-૧બી વિજા સૌથી વધુ સંખ્યામાં ભારતીયો મેળવે છે. આંતરકંપની ટ્રાન્સફરી એલ-૧ વિજા ઉપર પરદેશમાં બિઝનેસ કરતી હોય એવી વ્યાપારી સંસ્થાઓ સોલપ્રોપરાઈટરી, પાર્ટનરશિપ, પ્રાઈવેટ યા પબ્લિક લિમિટેડ કંપની, કો-

ઓપ. સોસાયટી, ટ્રસ્ટ આમાંથી કોઈ પણ, જે પરદેશમાં બિઝનેસ કરતી હોય, એમને ત્યાં પાછલા ત્રણ વર્ષમાં ઓછામાં ઓછું એક વર્ષ જે વ્યક્તિએ મેનેજર, એક્ઝિક્યુટિવ કે ખાસ જાણકારીવાળી વ્યક્તિ તરીકે કામ કર્યું હોય એ કંપનીઓ જો અમેરિકામાં એમની શાખા ખોલે તો આ ત્રણમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય કરતી વ્યક્તિઓને અમેરિકામાં એમણે ખોલેલ એમની કંપનીમાં કામ કરવા મોકલી શકે. એમને સાત યા પાંચ વર્ષ કામ કરવાની પરવાનગી મળે. એ દરમિયાન તેઓ ગ્રીનકાર્ડ માટે પણ અરજી કરી શકે. એચ-૨બી વિજા ખેતીવાડીમાં કામ કરવા જતા હંગામી ધોરણના વર્કરો માટે છે. જે-૧ વિજા અમેરિકામાં તાલીમ લેવા જતા પરદેશીઓ માટે છે. ડોક્ટરો અને એમાં પણ ખાસ કરીને ભારતના ડોક્ટરો જે-૧ વિજાનો ભરપૂર લાભ લે છે. પછી અરજીઓ કરીને તેઓ અમેરિકામાં જ કાયમ રહી જાય છે.

પ્રેસિડન્ટ ટ્રમ્પનું પ્રોકલેમેશન નંબર ૧૦૦૫૨ જે ૨૨મી જૂનના દિવસે જાહેર કરવામાં આવ્યું. એના દ્વારા એચ-૧બી, એચ-૨બી, એલ-૧ અને જે-૧ વિજા ઉપર પરદેશીઓને અમેરિકામાં પ્રવેશવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકાયો. એની સાથે-સાથે સેંકડો ભારતીયોના અમેરિકન સ્વપ્ના વેરવિખેર થઈ ગયા.

પ્રેસિડન્ટ ટ્રમ્પના આ બેઉ પ્રેસિડેન્શિયલ પ્રોકલેમેશનનો ખૂબ જ વિરોધ થયો. કોર્ટમાં પણ એની વિરુદ્ધ કેસો દાખલ થયા. ૧૨મી ઓગસ્ટ, ૨૦૨૦ના દિવસે ટ્રમ્પ એડ્મિનિસ્ટ્રેશન પીગળ્યું. એમણે એવી જાહેરાત કરી કે, જે કોઈ પરદેશીના એચ-૧બી, એચ-૨બી, એલ-૧ અને જે-૧ વિજા ૨૪મી જૂન પહેલાં વેલિડ હતા અને જેઓ એ વિજા ઉપર અમેરિકામાં પ્રવેશવા ઈચ્છે છે એમને જે પ્રતિબંધ લાદવામાં આવ્યો છે એ લાગુ નહીં પડે. આ ચારેય શ્રેણીના નોન-ઈમિગ્રન્ટ વિજાધારકની પત્ની યા પતિ જો એમની જોડે અથવા તેઓ જો અમેરિકામાં જ હોય તો એમની સાથે અમેરિકામાં રહેવા જવા ઈચ્છતા હોય તો જઈ શકશે. આ

કારણસર અનેક ભારતીયો જેમની પાસે આ ચાર શ્રેણીમાં વિજા હતા, પણ કોઈ કારણસર અમેરિકાથી બહાર ગયા હતા અથવા તો હવે જવા ઈચ્છતા હોય તેઓ અને એમની પત્ની/પતિ અને એકવીસ વર્ષથી નીચેની વયનાં બાળકો ડિપેન્ડન્ટ વિજા ઉપર પ્રવેશી શકશે.

આ બાબતમાં ૧૨મી ઓગસ્ટ, ૨૦૨૦ના દિવસે અમેરિકાની સરકારે 'નેશનલ ઈન્ટરેસ્ટ એક્સપ્સન્સ ટૂ પ્રેસિડેન્શિયલ પ્રોકલેમેશન (૧૦૦૧૪ એન્ડ ૧૦૦૫૨) સસ્પેન્ડિંગ ધી એન્ટ્રી ઓફ ઈમિગ્રન્ટ્સ એન્ડ નોન-ઈમિગ્રન્ટ પ્રેઝન્ટિંગ અ રિસ્ક ટૂ ધી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ લેબર માર્કેટ ડ્યુરિંગ ધ ઈકોનોમિક રિકવરી ફોલોઈંગ ધ ૨૦૧૯ નોવેલ કોરોના વાઈરસ આઉટબ્રેક. જે જાહેરાતમાં બહાર પાડ્યું છે એના વિષે અમેરિકાના ઈમિગ્રેશનના કાયદાના જાણકાર પાસેથી સવિસ્તાર જાણકારી મેળવી લેવી જોઈએ. અમુક વ્યક્તિઓ માટે જે પ્રતિબંધ અટકાવવામાં આવ્યો છે એના કારણે અનેક ભારતીયોને લાભ થશે. અમેરિકામાં જે ભારતીયો એચ-૧બી, એલ-૧ યા જે-૧ વિજા ઉપર રહેતા હશે, કામ કરતા હશે એમની ભારતમાં રહેતી પત્ની યા પતિ અને બાળકો હવે ડિપેન્ડન્ટ વિજા ઉપર અમેરિકામાં પ્રવેશી શકશે.

પ્રેસિડન્ટ ટ્રમ્પ ભલે પરદેશીઓને અમેરિકામાં કામ કરવા આવતા અટકાવવા ઈચ્છે, પણ અમેરિકાને ભણેલા-ગણેલા, હોશિયાર પરદેશીઓ વગર ચાલે એમ નથી. એમની આખી કોમ્પ્યુટર ઈન્ડસ્ટ્રી ભારતીય કોમ્પ્યુટર નિષ્ણાતો ઉપર નભેલી છે. એમની હોસ્પિટલોમાં ભારતીય ડોક્ટરો દિવસ-રાત ખડે પગે સેવા આપે છે. એલ-૧ વિજા ઉપર અમેરિકા જઈને ભારતીય કંપનીઓ અનેક અમેરિકનોને નોકરી આપે છે. જે-૧ વિજા ઉપર અમેરિકામાં જતા ભારતીયો ત્યાંની હોસ્પિટાલિટી ઈન્ડસ્ટ્રીને ખૂબ જ સપોર્ટ આપે છે. ભારતીયોએ નિરાશ થવાની જરૂર નથી. એમણે એમનું અમેરિકન સ્વપ્નું વિસરી જવું ન જોઈએ. ટ્રમ્પ એડ્મિનિસ્ટ્રેશન પીગળ્યું છે. ઔધાણ એવા છે કે એ હજુ વધુ પીગળશે. ■

હેમિલો ઓન નવી ક્ષિતિજ

તમે કોમ્પ્યુટર અને આઇટી એક્સપર્ટ છો તો બનો ક્લાઉડ આર્કિટેક્ટ

ભારતમાં ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગનું માર્કેટ ધીમે ધીમે વધી રહ્યું છે. હાલમાં તેનો કુલ બિઝનેસ ૪ બિલિયન અમેરિકન ડોલર સુધી પહોંચ્યાનું અનુમાન છે. આગામી ૨૦૨૨ સુધીમાં આ ફિલ્ડમાં એક મિલિયનથી પણ વધુ જોબ જનરેટ થવાની શક્યતા છે. વર્તમાન સમયમાં કંપનીઓ આ ટેક્નોલોજીને અપનાવી રહ્યા છે જેના કારણે આઇટી સોફ્ટવેર એક્સપર્ટની ડિમાન્ડ રહે છે. ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગ ફિલ્ડમાં ક્લાઉડ આર્કિટેક્ટ સાથે અન્ય પ્રોફેશનલમાં કારકિર્દી બનાવી શકો છો.

ક્લાઉડ આર્કિટેક્ટ કોઈ પણ પ્રોજેક્ટની તકનીકી જરૂરિયાતોને આર્કિટેકચર અને ડિઝાઇનમાં પરિવર્તન કરે છે. જે એડ્ પ્રોડક્ટમાં માર્ગદર્શન આપે છે. ક્લાઉડ આર્કિટેક્ટ્સની જવાબદારી હોય છે કે તે ક્લાઉડમાં આવતી જટિલ વ્યવસાય સમસ્યાઓ અને સમાધાન વચ્ચે તાલમેલ રાખે. આપણા દેશ સહિત સમગ્ર વિશ્વમાં ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગની માગ છે. આ ફિલ્ડ સાથે જોડાયેલા પ્રોફેશનલ્સને આકર્ષક સેલેરી પેકેજની ઓફર કરવામાં આવે છે.

ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગની માહિતી

ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગમાં કોમ્પ્યુટર સાથે સંકળાયેલા સંસાધનોને શેઅર કરવામાં આવે છે. પ્રોસેસિંગ માટે લોકલ સર્વર કે અન્ય ડિવાઇસનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી યુઝર્સને કોમ્પ્યુટર સિસ્ટમના સર્વર, સ્ટોરેજ ફેસિલિટી અને અન્ય જરૂરી એપ્લિકેશન આપવામાં આવે છે. ઉલ્લેખનીય છે કે ડ્રોપબોક્સ અને ગૂગલ પોતાના વપરાશકર્તાઓને આ પ્રકારની સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરે છે.

ક્લાઉડ આર્કિટેક્ટના કાર્ય

પ્રોફેશનલ્સ આઇટી ફિલ્ડમાં એક્સપર્ટ હોય છે, જે કંપનીની ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગ સિસ્ટમનું ધ્યાન રાખે છે. ઉપરાંત પોતાની કંપની માટે ક્લાઉડ એપ્લિકેશન ડિઝાઇન બનાવે છે. એટલું જ નહીં, ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગ સંબંધિત પ્લાન્સ એપ્રુવ કરાવે છે અને ક્લાઉડ સ્ટોરેજ યોગ્ય વ્યવસ્થા પણ કરે છે. આ પ્રોફેશનલ્સને ક્લાઉડ ડેવલોપર અથવા ક્લાઉડ સિસ્ટમ એડ્મિનિસ્ટ્રેટર કહેવામાં આવે છે.

કુશળતા

પ્રોફેશનલ્સ પાસે એપ્લિકેશન સ્કિલ્સની સાથે અન્ય કુશળતા હોવી જરૂરી છે. જેમાં ટેક્નિકલ સ્કિલ્સ, સિક્યોરિટી, ડેટા ઇન્ટિગ્રેશન અને ડેટા એનાલિસિસ, પ્રોજેક્ટ મેનેજમેન્ટ સ્કિલ્સ, બિઝનેસ અને ફાઇનાન્સ જેવી કુશળતાઓનો સમાવેશ થાય છે.

અભ્યાસ

આઇટી, કોમ્પ્યુટર બેકગ્રાઉન્ડ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓને આ ફિલ્ડમાં પ્રાથમિકતા આપવામાં આવે છે. આ ક્ષેત્રમાં કારકિર્દી બનાવવાની ઇચ્છા રાખતા યુવાનોને કોમ્પ્યુટર અને પ્રોગ્રામિંગની જાણકારી હોવી અનિવાર્ય છે, કારણ કે ક્લાઉડ કોમ્પ્યુટિંગનું કામ પુરી રીતે કોમ્પ્યુટર અને ઇન્ટરનેટ આધારિત છે.

મુખ્ય સંસ્થાઓ

- ઇન્ટિટ્યૂટ ઓફ ઇન્ફોર્મેશન ટેક્નોલોજી, દિલ્લી
- એનઆઇટી દિલ્લી
- ઇન્ડિયન ઇન્ટિટ્યૂટ ઓફ જોઇન્ટ ટ્રેનિંગ, બેંગલોર
- ફોક્સ આઇટી એકેડમી, ચેન્નઈ
- પૂર્ણિમા યુનિવર્સિટી, જયપુર
- ક્વાન્ટમ સ્કૂલ ઓફ ટેક્નોલોજી, દહેરાદુન
- એસજીટી યુનિવર્સિટી, ગુંડગાવ, હરિયાણા

પગાર ધોરણ

ભારતમાં કારકિર્દીની શરૂઆત કરનારા પ્રોફેશનલ્સને સરળતાથી પાંચથી ૭ લાખ રૂપિયાનું વાર્ષિક પેકેજ મળી રહે છે. અનુભવના આધારે વાર્ષિક પગાર ૧૦થી ૧૨ લાખ રૂપિયા થાય છે. નામાંકિત બ્રાન્ડ્સ અને મલ્ટિનેશનલ કંપનીઓ ૧૫થી ૨૦ વર્ષના અનુભવી તેમ જ હાઈ ક્વોલિફાઈડ, ટેલેન્ટેડ સિનિયર ક્લાઉડ પ્રોફેશનલ્સને એક કરોડ સુધીની વાર્ષિક સેલેરી પેકેજ આપે છે. ■

- હેતલ રાવ

hetalrao@sambhaav.com

બોલિવૂડની ટ્રેજડી ક્વીન પર બનશે વેબ સિરીઝ

બોલિવૂડમાં ટ્રેજડી ક્વીન તરીકે ઓળખાતાં દિવંગત અભિનેત્રી મીના કુમારીના જીવન પર વેબ સિરીઝ બનવા જઈ રહી છે. આ સિરીઝનું નિર્માણ પ્રભલીન કૌર કરશે. ઉલ્લેખનીય છે કે મીનાકુમારીના જીવન પર અશ્વિની ભટ્ટનાગરે મેહજબીન એઝ મીનાકુમારી નામની પુસ્તક લખી હતી. આ પુસ્તકના રાઇટ્સ પ્રભલીને ખરીદી લીધા છે.

મીનાકુમારીનો અભિનય તેની આગવી ઓળખ હતી. સાહિબ બીબી ઓર ગુલામ, પાકીઝા, મેરે અપને, બૈયુ બાવરા, દિલ અપના ઓર પ્રીત પરાઈ, દિલ એક મંદિર, અને કાજલ જેવી અનેક સુપરહિટ ફિલ્મોના અભિનયમાં તેમણે જીવ રેડી દીધો હતો. આજ સુધી બોલિવૂડમાં ટ્રેજડી ક્વીનનું

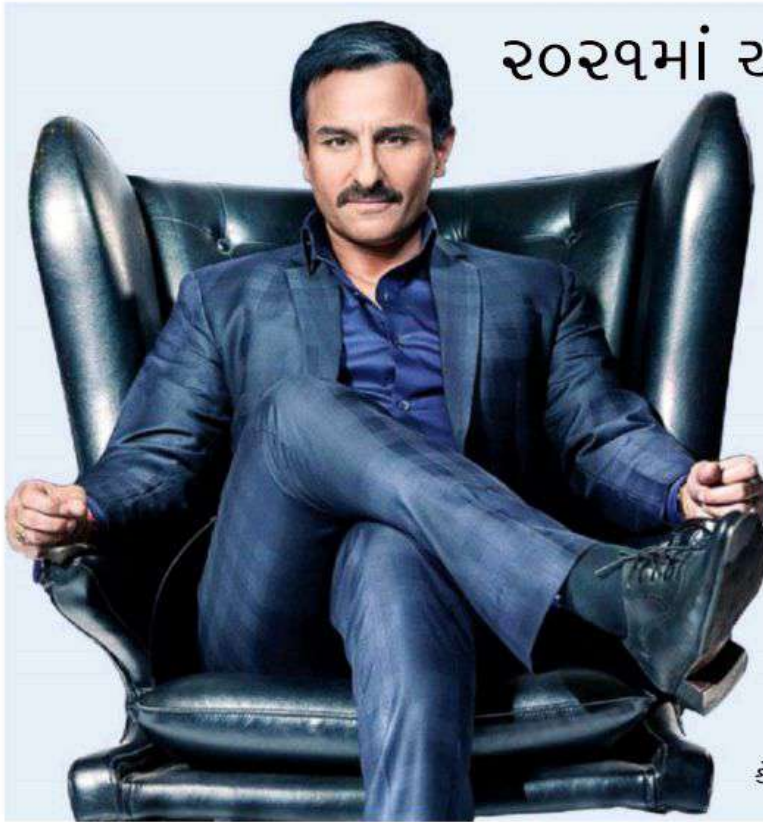

સ્થાન ખાલી છે.

આ વેબ સિરીઝમાં મીનાકુમારીની કારકિર્દી અને વિવાદોના તમામ પાસાને દર્શાવવામાં આવશે. પ્રભલીને આ પહેલાં વેબ સિરીઝ મસ્તરામનું નિર્માણ કર્યું હતું. એટલું જ નહીં, સિક્સટીન, શાહિદ, ફાઇડ જેવી અનેક ફિલ્મોમાં અભિનેત્રી તરીકે પણ કામ કર્યું છે.

વેબ સિરીઝના નિર્દેશન અને કલાકારો વિશે વિચારણા ચાલી રહી છે. પ્રભલીન મીનાકુમારીના જીવનની નાનામાં નાની વાતને બારીકાઈથી દર્શાવવા માટેના પ્રયાસ કરી રહી છે. જેના માટે તેને ફિલ્મના જાણીતા પત્રકાર અને નિષ્ણાતોની ટીમ તૈયાર કરી કામે લગાવી છે.

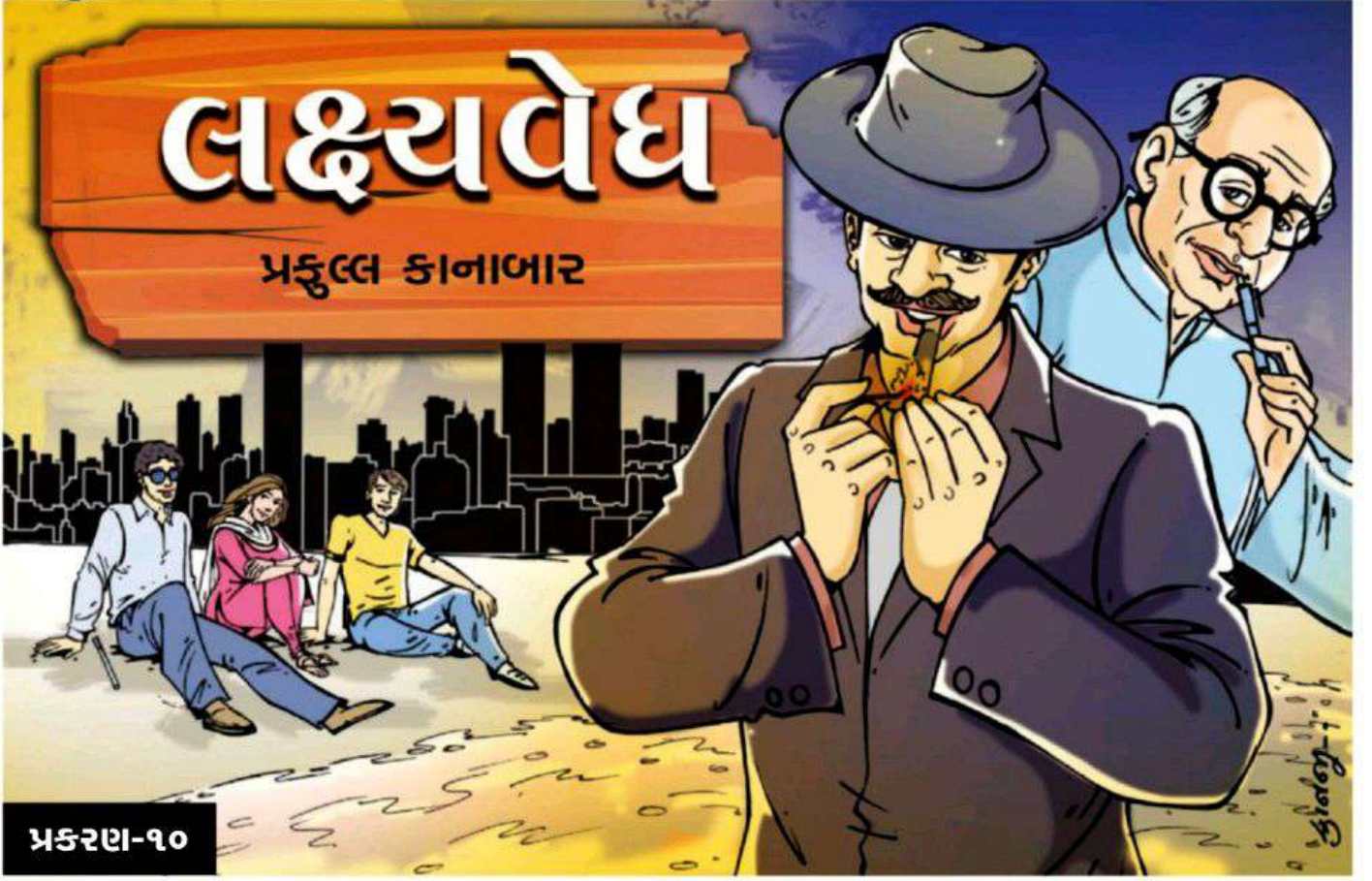
મીનાકુમારીનું જીવન સફળ ફિલ્મો અને વિવાદો બંનેના કારણે જાણીતું હતું. આજે પણ તેઓ દર્શકોના દિલમાં તેમની ફિલ્મો રૂપી જીવિત છે. નવી જનરેશન તેમનાથી અજાણ હોઈ શકે, પરંતુ પ્રભલીનની વેબ સિરીઝ આજની પેઢીને બોલિવૂડની ટ્રેજડી ક્વીનથી પરિચિત કરશે. ■

૨૦૨૧માં આવશે સૈફની બાયોગ્રાફી

ખાન હોવા છતાં માત્ર ફિલ્મો અને અફેરના કારણે ચર્ચામાં રહેલા અભિનેતા સૈફ અલી ખાન બાયોગ્રાફી લખવા જઈ રહ્યો છે. નવાબ પરિવારનો લાડલા સૈફ જ્યારે ફિલ્મોમાં ડેબ્યુ કરવાની વાત કરી હતી ત્યારે પિતા પટૌડીએ પોતાનો ગુસ્સો સ્પષ્ટ બ્યક્ત કર્યો હતો, પરંતુ માતા શર્મિલા ટાગોરના નક્કે કદમ પર અંતે તેને બોલિવૂડમાં એન્ટ્રી મારી જ લીધી. પ્રથમ ફિલ્મ પરંપરાને બાદ કરતા બીજી ફિલ્મ આશિક આવારા માટે તેને સર્વશ્રેષ્ઠ નવોદિત અભિનેતા તરીકે ફિલ્મફેયર એવોર્ડ પ્રાપ્ત કર્યો.

બોલિવૂડમાં સૌથી વધુ એક્સપેરિમેન્ટ કરવા માટે જાણીતા સૈફની મેરેજ લાઇફ પણ એક્સપેરિમેન્ટ જેવી જ રહી. પહેલા પોતાનાથી મોટી ઉંમરની અભિનેત્રી અમૃતા સિંહા સાથે લગ્ન કર્યા અને ડિવોર્સ પછી ઉંમરમાં નાની કરીના કપૂર સાથે લગ્ન કર્યા. કરોડો રૂપિયાની સંપત્તિનો માલિક નવાબ સૈફ જીવનના ઉતાર-ચઢાવ, પરિવાર, સફળતા, નિષ્ફળતા, પોતાની પ્રેરણા અને ફિલ્મો વિશે બાયોગ્રાફીમાં લખશે. સૈફ આ બુક ૨૦૨૧માં પબ્લિશ કરશે. તેના ચાહકો આ બુકને લઈને કેટલો રસ ધરાવે છે તે બુક પબ્લિશ થયા પછી જ ખબર પડશે. ■

પ્રકરણ-૧૦

‘પ્રીતિ, ત્રણેક વર્ષ પહેલાં તારી જેમ જ રિદ્ધિ અહીં અંધશાળામાં ટીચર તરીકે આવતી હતી. મને તેનો અવાજ ખૂબ જ પસંદ હતો. તે કાયમ મને ડાર્ક ગ્રે કલરના ગોગલ્સ પહેરાવતી. તે હંમેશાં કહેતી કે તે ચશ્મામાં હું પ્રજ્ઞાચક્ષુ જેવો નથી દેખાતો.’

પ્રીતિએ નોંધ્યું કે ઓમ બોલતાં-બોલતાં અતીતમાં સરી પડ્યો હતો. ઓમ રિદ્ધિ સાથેના ફ્લેશબેકને એ રીતે વાગોળી રહ્યો હતો કે પ્રીતિની નજર સામે ઓમ અને રિદ્ધિના પ્રણયનું ચોક્કસ ચિત્ર ઊપસી રહ્યું હતું.

જુહુ બીચનો ઊછળતો સમુદ્ર... ઓમનો જમણો હાથ પકડીને દરિયાના પાણીમાં ઓમને લઈ જતી રિદ્ધિ...

‘બસ રિદ્ધિ હવે આગળ નથી જવું. પાણી ગોઠણ સુધી આવી ગયું છે.’ ઓમ બોલી ઊઠ્યો હતો.

‘કેમ, ડર લાગે છે?’ રિદ્ધિએ ધીમેથી પાણીની છાલક ઓમના સોહામણા ચહેરા પર મારતાં કહ્યું હતું.

‘રિદ્ધિ, તું સાથે હોય પછી ડર શેનો?’

ઓમે રિદ્ધિનો હાથ મજબૂતાઈથી પકડીને કહ્યું હતું.

સમુદ્રના પવનમાં ઊડતી લટને સરખી કરતાં રિદ્ધિએ કહ્યું હતું, ‘ઓમ, હું તને નવી જ દુનિયામાં લઈ જવા માગું છું. જ્યાં બસ તું અને હું એમ બે જ હોઈએ.’

અચાનક પાણીનું મોટું મોજું બંનેનાં માથાં પરથી પસાર થઈ ગયું. રિદ્ધિ ઓમને રીતસરની વળગી પડી. ઓમ પાણીમાં પડતાં પડતાં રહી ગયો. રિદ્ધિનો ભીનો સ્પર્શ ઓમના મનના આવેગોને ઉત્તેજિત કરી ગયો હતો.

‘ઓમ, ચિંતા ન કર, હું તને પડવા નહીં દઉં.’ રિદ્ધિએ ઓમથી અળગા થઈને કહ્યું હતું.

‘રિદ્ધિ વગર વરસાદે ભીંજવાનો આનંદ જિંદગીમાં આજે હું પહેલીવાર માણી રહ્યો છું.’ ઓમે રિદ્ધિની નાજુક હથેલીને દબાવીને કહ્યું હતું. બરોબર તે જ સમયે બીજું જોરદાર મોજું આવીને બંનેને હલાવી ગયું. ઓમના ગોગલ્સ પાણીમાં પડી ગયા. રિદ્ધિએ ઓમનો હાથ છોડીને નીચા નમીને ત્વરિત ગતિએ

ગોગલ્સને ઝડપી લીધા.

બંને ધીમે-ધીમે એકબીજાના સહારે ચાલીને થોડે દૂર આવીને રેતીમાં બેસી પડ્યાં.

‘ઓમ આજથી આ ચશ્મા જ તારે કાયમ માટે પહેરવાના છે.’

‘કેમ? તું આજે મારા માટે બર્થ-ડે ગિફ્ટમાં લાવી છો એટલે?’

‘ઓમ, તારા બ્લ્યુ ગોગલ્સ કરતાં આ ડાર્ક ગ્રે કલરના સનગ્લાસ તારા રૂપાળા ચહેરાને વધારે શોભે છે તેથી...’

‘થેન્ક્સ રિદ્ધિ.’

રિદ્ધિએ ઓમના ખભે માથું ઢાળી દીધું. બંને લાંબા પગ કરીને ઊછળતા સમુદ્રની સામે બેઠાં હતાં. સૂર્યાસ્ત થવાની તૈયારી હતી.

‘ઓમ, કાશ તું સામે દેખાતાં સૂર્યાસ્તનો સુંદર નજારો જોઈ શકતો હોત...’ રિદ્ધિ ગળગળી થઈ ગઈ હતી.

‘રિદ્ધિ, હું તારી આંખે બધું જ જોઈ શકું છું. ડાબી બાજુના ઊંચા નાળિયેરનાં ઝાડ પર લીલા નાળિયેર ઝૂમી રહ્યાં છે. થોડે દૂર પેલાં છોકરાંઓ ઊંટ પર સવારી કરે છે. પોલીસની જીપ રેતીમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહી છે.’

લઘુ-નવલ

‘અરે... વાહ ઓમ, તારી સિક્સ્થસેન્સ ગજબની પાવરફુલ છે.’

‘રિદ્ધિ તે માટે હું ભગવાનનો ખૂબ જ આભારી છું.’

રિદ્ધિએ ઓમનો હાથ પકડીને ચૂમી લીધો હતો.

‘રિદ્ધિ અત્યાર સુધીમાં મને કોઈએ આટલો પ્રેમ નથી કર્યો. નાની ઉંમરે જ માતા-પિતાનું અવસાન થયું, સાવ અનાથ થઈ ગયો. નાનાભાઈ રાજુની જવાબદારી મારા પર આવી પડી. મારી આંખો નહોતી તેથી રાજુ નાની ઉંમરે જ મેંચોર્ડ થઈ ગયો. તે મારો સહારો બનીને મારું ધ્યાન રાખવા લાગ્યો.’

‘ઓમ, આજથી તારા બે સહારા છે, રાજુ અને હું.’ રિદ્ધિએ ઓમના બંને હાથ પકડીને કહ્યું હતું.

રિદ્ધિ, શું એ શક્ય છે?’

‘આઈ લવ યુ ઓમ.’ રિદ્ધિ ઓમને વળગી પડી. ઓમ રિદ્ધિના ભીના સાંનિધ્યને માણી રહ્યો. રિદ્ધિના ભીના વાળમાંથી આવતી ખુશ્બૂ ઓમના ચિત્તને તરબતર કરી રહી હતી. સૂર્યાસ્ત થઈ ચૂક્યો હતો. રૂબેલા સૂરજના ઘેરા રંગો સમુદ્રમાં જાણે કે રેલાઈ રહ્યા હતા.

ઓમે રિદ્ધિથી અળગા થઈને કહ્યું,

પ્રીતિએ નોંધ્યું કે ઓમ બોલતાં-બોલતાં અતીતમાં સરી પડ્યો હતો. ઓમ રિદ્ધિ સાથેના ફ્લેશબેકને એ રીતે વાગોળી રહ્યો હતો કે પ્રીતિની નજર સામે ઓમ...

‘રિદ્ધિ, મને નવાઈ લાગે છે. તારામાં તો કોઈ જ શારીરિક ખામી નથી. તને તો નોર્મલ છોકરો મળી શકે. શા માટે મારા જેવા અંધને...’

રિદ્ધિએ ઓમના મોઢા પર હાથ રાખી દીધો. ‘પ્લીઝ ઓમ, હવે પછી આવું ક્યારેય ન બોલતો. તું જેવો છે તેવો જ મને પસંદ

છે. તારા પ્રત્યે મને અનહદ સહાનુભૂતિ છે.’

‘સહાનુભૂતિ કે પ્રેમ?’ ઓમે ચમકીને પૂછ્યું હતું.

‘બંને.’ રિદ્ધિએ હસીને જવાબ આપ્યો હતો.

‘ના.... રિદ્ધિ મારે તો માત્ર પ્રેમ જ જોઈએ.’ ઓમનું સ્વમાન બોલી ઊઠ્યું હતું.

‘અરે યાર, તું તો નારાજ થઈ ગયો. તું કહીશ તેમ રાખીશ...બસ?’

રિદ્ધિએ અચાનક નજીક આવીને તેના બંને હોઠ ઓમના હોઠ પર મૂકીને વાતને પૂર્ણવિરામ મૂકી દીધું હતું.

દિવસો વિતતા ગયા. ઓમ સાથે રિદ્ધિનો પ્રેમ પાંગરતો ગયો. મધ્યમવર્ગની રિદ્ધિ તેની વિધવા મા શુભદ્રાબહેન સાથે દાદરની ચાલીમાં રહેતી હતી. દર મંગળવારે રિદ્ધિ ઓમ માટે સિદ્ધિ વિનાયકનો પ્રસાદ અવશ્ય લાવતી. એકવાર રિદ્ધિ આગ્રહ કરીને ઓમને સિદ્ધિ વિનાયક મંદિરે લઈ ગઈ હતી. બંને મંદિરમાં પ્રવેશ્યાં ત્યારે ધૂપસળીની સુવાસ અને પૂજારીઓના મંત્રોચ્ચારને કારણે પવિત્રતાના માહોલનો અહેસાસ થઈ રહ્યો હતો.

શ્રદ્ધાપૂર્વક દર્શન કરીને બંને બહાર આવ્યાં ત્યારે રિદ્ધિ ઓમના કાનમાં ગણગણી હતી. ‘ઓમ, અહીં જે માગીએ, તે બધું

આ અઠવાડિયાની દસ બેસ્ટ સેલર બુક્સ

“અભિયાન”ના વાચકો માટે ખાસ ઓફર

આ ફૂપન બતાવો અને દરેક પુસ્તક ઉપર ૨૦% ડિસ્કાઉન્ટ મેળવો

બહારગામ વી.પી.પી.થી પુસ્તકો મોકલી આપીશું. • ફોન ઉપર ઓર્ડર સ્વીકાર્ય

માનવતાની મશાલ	ન્યૂ ૨૦૨૦ એડીશન	સુધા મૂર્તિ	₹ ૧૫૦.૦૦
ધ-૧૨ વીક ફિટનેસ પ્રોજેક્ટ	ન્યૂ ૨૦૨૦ એડીશન	ઋજુતા દિવેકર	₹ ૧૫૦.૦૦
જીવણની મૂંગવણ !	મનોવૈજ્ઞાનિક નવલકથા	ડૉ. આઈ.કે.વીજળીવાળા	₹ ૧૮૦.૦૦
મની માઈન્ડ	ધનવાન બનો ચાલક્યની શાશ્વત નીતિઓથી...	રાધાકૃષ્ણન પિલ્લઈ	₹ ૧૨૫.૦૦
યોગ ચેતના	અષ્ટાંગયોગ, હઠયોગ અને યોગિક બેલેન્સ લેરાખી-૩જી એડીશન ૨૦૨૦	દિલીપ ધોળકિયા	₹ ૩૦૦.૦૦
ચાલ એવા મુબઈમાં જઈએ	મુંબઈની રોચક વાતો વિશેનું પુસ્તક	પિન્કી દલાલ	₹ ૩૦૦.૦૦
બક્ષીનામા	શૂન્યથી આરંભાઈને એક પર અટકેલ જીવની-ન્યૂ એડીશન ૨૦૨૦	ચંદ્રકાન્ત બક્ષી	₹ ૬૫૦.૦૦
સ્મીઈલી રામ	હસો નહીં તો મારા રામ	સાંઈરામ દવે	₹ ૧૭૫.૦૦
હિતશત્રુ	અનેક રહસ્યોથી ગુંથાયેલી સાયકોલોજીકલ સરપેન્સ નવલકથા	જશુરાજ	₹ ૨૨૦.૦૦
સેપિયન્સ	માનવજાતિનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ	ચુવલ નોઆ હરારી	₹ ૩૯૯.૦૦

નટરાજ બુક સેન્ટર : ૧૦, નેશનલ ચેમ્પર્સ, સિટીગોલ્ડ મલ્ટીપ્લેક્સ લેન, આશ્રમ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯ વોટ્સએપ : ૦૮૩૪૯૬-૬૧૨૯૯ ફોન નં. ૦૭૯-૨૬૫૮૭૯૩૦

પોર્કેટ બુક સેન્ટર : અમદાવાદ. ફોન નં. ૦૭૯-૨૬૫૦૮૭૩૨ Email : natraj1963@gmail.com, www.booksforyou.co.in

લઘુ-નવલ

મળી જાય છે.’

‘ઓમ, ભગવાન પાસે મેં તારી દ્રષ્ટિ માગી છે.’

‘રિદ્ધિ, તેં તારા માટે કાંઈ ન માગ્યું?’

‘અરે બુદ્ધ, તારી આંખો મારી જ છે ને?’ રિદ્ધિએ મુક્ત હાસ્ય વેરીને કહ્યું હતું.

‘રિદ્ધિ, અહીંથી તો તારું ઘર નજીક જ છે ને?’

‘હા..... ઓમ... ચાલ જઈએ.’

‘ના... રિદ્ધિ, ફરી ક્યારેક, આજે બહુ મોડું થઈ ગયું છે.’

‘રિદ્ધિએ ઓમને ઘરે લઈ જવાનો દુરાગ્રહ ન રાખ્યો, કારણ કે હજુ મમ્મીને તેણે ઓમ સાથેના સંબંધ વિશે કોઈ જ વાત કરી નહોતી.’

ઓમને અંધશાળાની સીધી બસમાં બેસાડીને રિદ્ધિ ઘરે પહોંચી ત્યારે શુભદ્રાબહેન એક યુવાન સાથે વાતોએ વળગ્યા હતાં.

‘લો.... આવી ગઈ રિદ્ધિ.’ શુભદ્રાબહેને પેલા યુવાનને ઉત્સાહથી કહ્યું.

‘રિદ્ધિ, આ ચંદન છે. આફ્રિકાથી ગઈકાલે જ આવ્યો છે.’

રિદ્ધિએ ચંદનને બંને હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યા. ચંદને ખુરશી પરથી ઊભા થઈને સામું અભિવાદન કર્યું.

રસોડામાં ગેસ પર મૂકેલી ચા ઊભરાઈ ન જાય તે માટે શુભદ્રાબહેન તે તરફ દોડી ગયાં. રૂમ-રસોડાના તદ્દન નાના મકાનમાં નજર ફેરવી રહેલા ચંદનની નજર હવે રિદ્ધિ પર સ્થિર થઈ ગઈ હતી. તદ્દન અજાણ્યા યુવાન સામે ઊભા રહેવું કે રસોડામાં જતું રહેવું તે બાબતે રિદ્ધિ હજુ દિધા અનુભવી રહી હતી, ત્યાં જ શુભદ્રાબહેન ટ્રેમાં ચાના બે કપ લઈને આવી પહોંચ્યાં.

‘રિદ્ધિ, તું તો ચંદનને ક્યાંથી ઓળખે? મારી પિત્રાઈ બહેનનો જમાઈ છે. ચંદનની પત્ની અવંતિકાનું તો ગયા વર્ષે અવસાન થયું હતું. ચંદન અને ચાર વર્ષનો દીકરો મિત સાવ એકલા પડી ગયા છે.’

શુભદ્રાબહેન બોલતાં રહ્યાં. રિદ્ધિ સાંભળતી રહી. ચંદન અપલક નેત્રે રિદ્ધિને જોતો રહ્યો.

ચંદનના ગયા બાદ રાત્રે જમ્યા બાદ શુભદ્રાબહેને વાત કાઢી.

‘રિદ્ધિ, ચંદન મોટો બિઝનેસમેન છે. કરોડપતિ છે. આફ્રિકામાં બંગલો, ગાડી બધું જ છે. સૌથી સારી વાત તો એ છે કે હવે

રિદ્ધિ ઓમને વળગી પડી.

ઓમ રિદ્ધિના ભીના

સાંનિધ્યને માણી રહ્યો.

રિદ્ધિના ભીના વાળમાંથી

આવતી ખુશ્બૂ ઓમના ચિત્તને

તરબતર કરી રહી હતી

તે મુંબઈમાં જ શિક્ષક થવા માગે છે. જો તું ચંદનને પરણી જાય તો બિચ્ચારા ચાર વર્ષના મિતને પણ ‘મા’ મળી જાય. આમ પણ સંબંધોની દ્રષ્ટિએ તું તેની માસી જ થાય છે અને માસી તો માનું જ સ્વરૂપ કહેવાય ને?’

‘મમ્મી, તું તેમનું ભલું ઈચ્છે છે કે મારું?’

‘કેમ? જો તું ચંદનને પરણે તો તારું પણ ભલું જ થવાનું છે ને?’

‘એ કઈ રીતે?’ રિદ્ધિએ પૂછ્યું.

‘આપણા જેવા મિડલક્લાસના ઘરની દીકરીને કરોડપતિ જમાઈ મળે ખરો?’ શુભદ્રાબહેને પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો.

‘મમ્મી, મારી ચોખ્ખી ના છે.’ રિદ્ધિનો રૂપાળો ચહેરો ગુસ્સાથી લાલ થઈ ગયો હતો.

‘કેમ? ચંદનમાં શું કહેવાપણું છે?’

‘મમ્મી, ચંદનમાં કઈ જ કહેવાપણું નથી, પરંતુ મારા ધ્યાનમાં એક છોકરો છે.’ રિદ્ધિએ ધડાકો કર્યો હતો.

‘શું કહ્યું? તારા ધ્યાનમાં છોકરો છે?’ શુભદ્રાબહેનની આંખો આશ્ચર્યથી પહોળી થઈ ગઈ હતી.

‘હા.... મમ્મી.’

‘કોણ છે એ?’

‘મારી સાથે જ અંધશાળામાં શિક્ષક છે. સંગીત શિક્ષક.’

શુભદ્રાબહેન નાની ઉંમર વિધવા થયા હતાં. ઘણો સંઘર્ષ કરીને દીકરીને ભણાવીને પગભર કરી હતી. જમાનાની ઘણી ઠોકરો

ખાઈ ચૂક્યાં હતાં. ગરીબીમાં રહીને પૈસાનું મહત્ત્વ સમજી ચૂક્યાં હતાં.

તેમણે મનોમન એકવાર રિદ્ધિની પસંદને જોઈ લેવાનું નક્કી કર્યું.

‘રિદ્ધિ, હું તેને મળવા માગું છું.’

‘ઓહ મમ્મી... થેન્ક યુ મમ્મી.’ રિદ્ધિ પ્રેમથી મમ્મીને વળગી પડી હતી.

‘દીકરી, તારી પસંદગી મારે જોવી તો પડે જ ને?’

‘મમ્મી, હું કાલે જ ઓમને મારી સાથે જ આપણા ઘરે લેતી આવીશ.’

‘ઓમ નામ છે એમને?’

‘સાચું નામ તો ઓમકાર છે. બધાં તેને ઓમ જ કહે છે.’

તે રાત્રે મા દીકરી બંનેની આંખમાંથી ઊંઘ ગાયબ હતી. રિદ્ધિને ઓમનો નિર્દોષ અને સોહામણો ચહેરો યાદ આવતો હતો. શુભદ્રાબહેન વિચારી રહ્યાં હતાં. ક્યાં કરોડપતિ ચંદન અને ક્યાં મામૂલી પગારવાળો સંગીત શિક્ષક? લાગે છે કે રિદ્ધિનું જીવન પણ સામાન્ય મધ્યમવર્ગમાં જ વ્યતીત થવાનું વિધાતાએ લખી જ નાખ્યું છે. બીજે દિવસે શુભદ્રાબહેનને શાક લઈને આવતાં થોડું મોડું થયું. રિદ્ધિ ઓમને લઈને નિર્ધારિત સમય કરતાં થોડીક વહેલી ઘરે આવી ગઈ હતી. રિદ્ધિ પાસે હંમેશાં ઘરની બીજી ચાવી રહેતી. તેણે પર્સમાંથી ચાવી કાઢીને તાળું ખોલ્યું. ઓમની ફોલ્ડિંગ સ્ટિક વાળીને બારણા પાછળ લટકાવી. ઓમને ખુરશી પર બેસાડ્યો. રિદ્ધિ રસોડામાં પાણી લેવા ગઈ. અચાનક શુભદ્રાબહેન આવી પહોંચ્યા. દરવાજો ખુલ્લો જોઈને તેઓ સમજી ગયા કે રિદ્ધિ વહેલી ઘરે આવી ગઈ છે. રૂમમાં પ્રવેશતાં જ તેમનું ધ્યાન બરોબર સામેની ખુરશી પર બેઠેલા ઓમ પર પડ્યું. ડાર્ક ગ્રે કલરના ગોગલ્સધારી યુવાન ઓમનો નિર્દોષ અને સોહામણો ચહેરો જોઈને શુભદ્રાબહેનને દીકરીની પસંદગી પર માન ઉપજ્યું. શુભદ્રાબહેનનો પગરવ સાંભળીને ઓમ બંને હાથ જોડીને વિવેકપૂર્વક ઊભો થઈ ગયો. શુભદ્રાબહેને પણ બંને હાથ જોડીને ઓમને આવકારતાં કહ્યું, ‘આવો, રિદ્ધિ તમારા ખૂબ જ વખાણ કરતી હોય છે.’

‘આન્ટી, રિદ્ધિને તો ખોટાં વખાણ કરવાની ટેવ જ પડી છે.’ ઓમે સસ્મિત ચહેરે કહ્યું. શુભદ્રાબહેનને ઓમના અવાજની શાલીનતા સ્પર્શી ગઈ. ત્યાં જ રિદ્ધિ પાણીના

લઘુ-નવલ

બે ગ્લાસ લઈને રૂમમાં આવી પહોંચી.

‘મમ્મી..... આ ઓમ છે. સંગીત શિક્ષક છે... સંગીત વિશારદ છે. તેના અવાજમાં તો જાદુ છે. જાદુ...’ રિદ્ધિ એક શ્વાસે ઓમની ખિદમતમાં પ્રશંસાનાં પુખ્તો વેરતી જતી હતી.

ઓમે પાણીનો ગ્લાસ પૂરો કરીને ધીમેથી સ્ટુલ પર મૂકતાં કહ્યું, ‘રિદ્ધિ, બસ હવે બહુ થયું.’

શુભદ્રાબહેનને ઓમની સ્ટુલ પર ખાલી ગ્લાસ મૂકવાની સ્ટાઈલ થોડી વિચિત્ર લાગી.

‘રિદ્ધિ, તું બેસ હું નાસ્તો ડિશમાં કાઢીને લાવું છું. શુભદ્રાબહેન રસોડામાં ગયાં. રિદ્ધિ અને ઓમ વાતોએ વળગ્યાં. થોડીવારમાં જ શુભદ્રાબહેન બે ડિશમાં નાસ્તો કાઢીને લાવ્યાં. મમ્મી હાથમાં જ આપી દે. સ્ટુલ પર હું બેસી જઈ છું. તું આ ખુરશી પર બેસ.’ રિદ્ધિએ ઊભા થઈને ખુરશી મમ્મીને આપી. રિદ્ધિ સ્ટુલ પર બેસી ગઈ. ઘરના ફર્નિચરમાં માત્ર બે ખુરશી અને એક સ્ટુલ જ હતાં તેથી જ્યારે એકાદ મહેમાન ઘરે આવે ત્યારે તેમનો બેસવાનો કમ કાયમ આ પ્રમાણે જ રહેતો.

શુભદ્રાબહેને ઓમની સામે નાસ્તાની ડિશ લંબાવી. ડિશમાં બિસ્કિટ અને કોરો નાસ્તો હતો. જો ગરમ નાસ્તો હોત તો કદાચ ઓમે તેની સ્મેલના આધારે પણ તે તરફ હાથ લંબાવ્યો હોત. શુભદ્રાબહેનના લંબાવેલા હાથ સામે ડિશ લેવા માટે ઓમ સામો હાથ લંબાવી ન શક્યો અને સ્થિતપ્રજ્ઞ અવસ્થામાં બેસી રહ્યો. રિદ્ધિ પરિસ્થિતિ પામી ગઈ. તેણે મમ્મીના હાથમાંથી ડિશ લઈને ઓમના હાથમાં થમાવી.

ઓમની દ્રષ્ટિ બાબતે હવે શુભદ્રાબહેનને પાકે પાયે વ્હેમ પડ્યો. તેઓ મનમાં જ વિચારી રહ્યાં... આ છોકરો અંધ તો નહીં હોય ને? નાસ્તો-ચા અને થોડી ઘણી ઔપચારિક વાતો પૂરી થઈ ગયા બાદ ઓમ જવા માટે ઊભો થયો. તે નીચે નમીને શુભદ્રાબહેનને પગે લાગ્યો. અચાનક ઓમના ચશ્મા નીચે પડી ગયા. ઓમે બંને હાથ વડે ફાંફાં માર્યા, પરંતુ ચશ્મા થોડે દૂર ખુરશી નીચે હતા તેથી ઓમના હાથમાં આવ્યા નહીં. આખરે ઓમ ઊભો થયો. ઓમની અંધ આંખોને શુભદ્રાબહેન ફાટી આંખે તાકી રહ્યાં. રિદ્ધિએ ત્વરિત ગતિએ તે ચશ્મા નીચે નમીને લઈ લીધા અને પ્રેમથી ઓમને પહેરાવી દીધા અને દરવાજાની પાછળથી સ્ટેક ઓમના હાથમાં પકડાવી.

‘મમ્મી, ખબરદાર જો મારા ઓમને આંધળો કહ્યો છે તો.... ઓમ મારો પ્રેમ છે. તમે તેને ગમે તેમ કહેશો તે કોઈ પણ સંજોગોમાં હું સાંખી નહીં લઉં.’

‘મમ્મી, હું ઓમને બસમાં બેસાડીને આવું છું.’ બંને ધીમા પગલે ચાલીમાંથી જઈ રહ્યાં હતાં ત્યારે માત્ર શુભદ્રાબહેનની આંખો જ નહીં, બલ્કે પડોશીઓની આંખો પણ તેમના પર ખોડાયેલી હતી. ચાલીની બહાર નીકળીને ઓમ બોલ્યો, ‘રિદ્ધિ, તારી મમ્મીનો સ્વભાવ ખૂબ સારો લાગ્યો. તેમને હું પસંદ તો પડ્યો હોઈશને?’

રિદ્ધિએ ઓમનો હાથ દબાવીને કહ્યું, ‘તારી સાથે લગ્ન મારે કરવાના છે. મમ્મીએ નથી કરવાનાં.’ ઓમ હસી પડ્યો. રિદ્ધિ ઓમના નિર્દોષ હાસ્યને માણી રહી.

‘રિદ્ધિ, તારી વાત સાચી છે. મારી સાથે લગ્ન તો તારે જ કરવાના છે, પરંતુ ખબર નહીં કેમ મને ડર લાગે છે.’

‘શેનો ડર?’

‘તારી મમ્મી કદાચ આ અંધ યુવાન સાથે તને પરણાવવા રાજી નહીં થાય.’

‘ઓમ, પપ્પાના અવસાન પછી મમ્મી મને કેન્દ્રમાં રાખીને જ જીવન જીવી રહી છે. તે મને નારાજ નહીં કરે તેની મને ખાત્રી છે.’ રિદ્ધિના અવાજમાં આત્મવિશ્વાસનો રણકાર હતો.

લગભગ અડધો કલાક બાદ રિદ્ધિ ઘરે આવી ત્યારે શુભદ્રાબહેનનું મગજ સાતમા આસમાને હતું. રિદ્ધિએ જેવો ઘરમાં પગ મૂક્યો કે તરત જ તેઓ તાડૂક્યાં.

‘એ તો આંધળો છે, પરંતુ તને પણ

આંખ નથી?’

‘મમ્મી, ખબરદાર જો મારા ઓમને આંધળો કહ્યો છે તો.... ઓમ મારો પ્રેમ છે. તમે તેને ગમે તેમ કહેશો તે કોઈ પણ સંજોગોમાં હું સાંખી નહીં લઉં.’ રિદ્ધિ આજે જીવનમાં પહેલીવાર મમ્મી સામે ઊંચા અવાજે બોલી હતી. વીસ વર્ષની યુવાન છોકરી જ્યારે કોઈના પ્રેમમાં પડે ત્યારે તે જીવ પર આવી જતી હોય છે. તે કોઈનું પણ માને નહીં. સગી માનું પણ નહીં, તે વાત શુભદ્રાબહેન સારી રીતે સમજતાં હતાં.

શુભદ્રાબહેન મૌન થઈ ગયાં.

રાત્રે રિદ્ધિ ઘસઘસાટ ઊંઘી રહી હતી ત્યારે શુભદ્રાબહેન આંસુ વડે ઓશીકાને ભીંજવી રહ્યાં હતાં. પતિના અવસાન બાદ તેમણે સમગ્ર જીવન રિદ્ધિને જ સમર્પિત કરી દીધું હતું. રિદ્ધિ માટે જ તેઓ જીવી રહ્યાં હતાં. તે વાત રિદ્ધિ પણ સારી રીતે જાણતી હતી. છતાં આજે સંજોગોએ એવી કરવટ લીધી હતી કે રિદ્ધિ તેમને સાંભળવા પણ તૈયાર નહોતી. વહેલી સવારે આંસુ ખૂટી પડ્યા ત્યારે તેમણે બળથી નહીં, પણ કળથી કામ લેવાનું નક્કી કરી લીધું હતું. કોઈ પણ સંજોગોમાં આ લગ્નને તો ન જ થવા દેવાનો તેઓ મનસૂબો કરી ચૂક્યાં હતાં.

સવારે રિદ્ધિને કોઈક કંપનીમાં ઈન્ટરવ્યૂ આપવા માટે ચર્ચગેટ જવાનું હતું. તે નીકળી કે તરત જ શુભદ્રાબહેન સાડી બદલીને અંધશાળાએ પહોંચી ગયાં હતાં. જોગાનુજોગ દરવાજાની બહાર જ ઓમ મળી ગયો.

‘અરે આન્ટી તમે? રિદ્ધિ તો આજે ઈન્ટરવ્યૂ આપવા જવાની હતી ને?’

‘ઓમ, હું તને જ મળવા આવી છું.’

‘આવો અંદર બેસીએ.’ ઓમે વિવેક કર્યો.

‘ના, અહીં બહાર જ વાત કરવી છે.’ શુભદ્રાબહેને સ્પષ્ટતા કરી. નજીકમાં જ આવેલા ઝાડ પાસે બંને પહોંચ્યાં.

‘ઓમ, તારાથી કોઈ વાત મારે છૂપાવવી નથી. મારી બહેનનો વિધુર જમાઈ કરોડપતિ છે. તેને ચાર વર્ષનો બાબો પણ છે. મારી ઈચ્છા છે કે રિદ્ધિ તેને અપનાવી લે. ચંદનની પણ હા છે. જો તું રિદ્ધિને ભૂલી જાય તો એ ત્રણેય જીવનું ભલું થાય તેમ છે.’

‘આન્ટી, માની લો કે હું રિદ્ધિને ભૂલી જઈ, પરંતુ રિદ્ધિ મને ભૂલી શકશે?’

(ક્રમશઃ)

નિઃસંતાનપણુ (ટેસ્ટ ટ્યુબ બેબી)

ડૉ. આશિષ વિરડીયા

M.S.(Gyne.) ગોલ્ડ મેડાલીસ્ટ

DNB(INDIA), FMAS (Endoscopy)

Fellow in Advance infertility (Mumbai)

ક્રિ*

માર્ગદર્શન

કેમ્પ

લગ્નના ૪૦ વર્ષ બાદ સંતાન પ્રાપ્તિ
બેનાબેન બાલાભાઈ ખાડીયા (સુરત)

ટ્રીનીટી ટેસ્ટ ટ્યુબ બેબી સેન્ટર

ગુલામખાખા મીલ કમ્પાઉન્ડ, આકાશ હોટલ પાછળ,
સંજીવની ICU ની સામે, લાલ દરવાજા રોડ, સ્ટેશન, સુરત.

95377 21502 / 8000 38 38 36

: trinity test tube baby Centre

વાયરલ ઇન્ફેક્શનથી બચવા રોગપ્રતિકારક શક્તિ વધારો

શેઠ બ્રદર્સ આપની માટે લાવ્યા છે

ત્રીકટુ ઉપરાંત તુલસી, હળદર, અમ્બગંધાની શક્તિ સાથે

NEW

પ્રતિકાર કાઢા

PREMIX

આયુર્વેદિક ઇમ્યુનિટી બુસ્ટર

રોગપ્રતિકારક શક્તિ વધારનાર
ઇન્સ્ટન્ટ ટેસ્ટી આયુર્વેદિક ઉકાળો

3 સરળ સ્ટેપ્સ

બોલો

૨-૩ ગ્રામ ૧૦૦ મી.લી.
ગરમ પાણીમાં
મીસ કરો

પી જાઓ

આયુર્વેદ વિજ્ઞાનનું સર્જન કરનારા આપણાં ઋષિમુનીઓ રોગોનો ઉપચાર મોટા ભાગે ઉકાળા દ્વારા જ કરતા. રોગ પ્રતિકારક શક્તિ વધારવા માટે આયુર્વેદના વર્ષો જુના ગ્રંથોમાં જેનો ઉલ્લેખ છે તથા આયુષ મંત્રાલય દ્વારા પણ સૂચવાયેલ એવું 'ત્રીકટુ' તથા અન્ય પ્રાચીનકાળથી વપરાતી આયુર્વેદિક ઔષધીઓ- જડીબુટ્ટીઓના સંયોજનથી બનાવેલ 'પ્રતિકાર કાઢા' શરીરની રોગ પ્રતિકારક શક્તિ વધારી નાની-મોટી બીમારીઓ જેવી કે કફ, શરદી, ઉધરસ, ફલુ, તાવ, શ્વાસ લેવામાં તકલીફ, માથાનો દુખાવો નબળાઈ વિગેરેથી રક્ષણ કરે છે. વાયરલ ઇન્ફેક્શનથી બચવા 'પ્રતિકાર કાઢા' નું સેવન ખુબજ લાભદાયક છે.

પ્રતિકાર કાઢા સાથે પ્રતિકાર ટેબલેટનું પણ નિયમીત સેવન વધુ લાભદાયક છે

પહેલે કાઢા,
ફીર થાય...

NET WT (100g)

10 શક્તિશાળી
ઔષધીઓ

• તુલસી

• અમ્બગંધા

• હળદર

• બુંદ દાણા

• કચુંદરોબીજ

• ચૂંક

• લીંડી પીપર

• મરી

• તજ

• એલચી

AVAILABLE NOW

Toll Free No.: 1800 419 0807 | Feedback: contact@kayamchurna.com

CORPORATE BULK ENQUIRY : 99046 54441

Available in : Ayurvedic, Medical and General Store

Buy now: <https://shethbrothersestore.com>